

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

SZÁMLA-PASZIÁNSZ

A NAGYVÁROSI SZEGÉNYSÉG
ARCAI

Otthontalanul... Tégy az emberért!

Szerkesztőbizottság:

Breitner Péter
Gurály Zoltán
Győri Péter
Kártyás Irén
Mezei György
Pelle József
Virág Tamás

Szerkesztette:

Győri Péter
Tatár Babett

Fotók:

Győri Péter

Kiadja:

Menhely Alapítvány
és

Budapesti Módszertani Szociális Központ
és Intézményei

2004

ISSN 1785-3079
ISBN 963 86442 7 3

TARTALOM

Vida Judith – Vidákovics Erika:
Számlla-pasziánsz, A nagyvárosi szegénység arcai

Bevezetés 5

Díjhátralék - díjhátralékosok 6

ADÓSOK, KIKAPCSOLTAK, JOGCÍM NÉLKÜLIEK 6
„Ebbe én bele voltam betegedve”

A díjhátralékosság háttere 20

„Romokban vagyunk anyagilag”

A SZEGÉNYSÉG ARCAI: CSIRKESZÁRNY, KÍNAI CIPŐ ÉS SZÁMLA-PASZIÁNSZ 22
„Úgy dolgoztam, hogy feketén”

ALÁDÚCOLT REMÉNYSÉG, PANELES ÁLMOK 46
„Egyedül nem megy”

A SEGÉLYEZETTEKTŐL A VÁLLALKOZÓKIG 54
Segélyezettek, járadékosok, nyugdíjszerű ellátásban részesülők
Alkalmi munkából élő háztartások, feketézők
Segélyből, nyugdíjszerű ellátásból és alkalmi munkából élő családok
Fix munkajövedelemmel rendelkező családok
Vállalkozói jövedelemre építő háztartások

Díjhátralék-kiegyenlítési eszközök, stratégiák 60

„Egyenesbe hozni nagyon nehéz”
„Amim csak volt, mind elment”
„A testvéreim segítenek, nehogy éhen pusztuljak”
„Beadtuk megint a zaciba”
„Hitelképességen innen és túl”
„A részletet is megpróbáltam...”
„Kérnem kellett”

Összegzés 93

Irodalomjegyzék 95

Vida Judith – Vidákovics Erika

Számla-pasziánsz

A nagyvárosi szegénység arcai

BEVEZETÉS

A díjhátralék-probléma komplexitásáról, egy-egy településen megjelenő sajátosságairól és az adósságkezelés koncepciójáról sok szó esik napjainkban. Ám hogy miként lehet élni a kilakoltatás árnyékában, vagy akár „csak” az eladósodás állandó fenyegetettségében, az jobbra az érintett családok és az őket támogató szociális szakemberek titka marad.

E tanulmány a háztartások perspektívájából, díjhátralékos és díjfizetésben veszélyeztetett családok körében készült interjúk alapján közelíti meg a hátralékosság témakörét¹.

Az interjúk elemzése során megfigyelhető, hogy a makro-társadalmi folyamatok hogyan csapódnak le az egyén, a háztartás szintjén. A számlafizetési nehézségeket közvetlenül kiváltó okok mellett a háztartások sérülékenysége is megmutatkozik, amely a hátralékosság kialakulásának (és fennmaradásának) talaját képezi. Nyomon követhetők a hátralék-kiegyenlítés eszközei és stratégiái, a sikeres problémamegoldás útjában álló akadályok, valamint, hogy a díjbeszedés és a hátralékkezelés köre szerveződő intézményrendszer működés módja miként befolyásolja a hátralékos karrier alakulását.

Az interjúalanyok elbeszéléseiben feltárul az is, hogyan élnek meg helyzetüket: szegénységüket, lecsúszásukat, esetenként kiszolgáltatottságukat és félelmeiket. Küzdelmes sorsok, kritikus élethelyzetek tárulnak elénk.

Bár a kutatás nem reprezentatív – a 82 háztartási interjút Budapesten, a VIII. kerületben rögzítettük² –,

¹ A tanulmány a „Díjhátralék és díjhátralékosok Józsefvárosban” című kutatás része. A kutatás a Józsefvárosi Családsegítő Szolgálat szervezésében, a kerületi önkormányzat és a Fővárosi Szolidaritási Alap támogatásával valósult meg 2001-ben.

² A mintavétel során több szempontot tartottunk egyidejűleg szem előtt: a hátralék nagyságát, a lakás tulajdonformáját, a lakás területi elhelyezkedését, valamint azt, hogy a kérdezett járt-e már a Családsegítő Szolgálatnál.

Az interjúkat készítették: Bodó Katalin, Czeglédiné Ordasi Éva, Prihoda Gábor, Somogyi Eszter, Stanzel Bernadett, Tóbiás László, Tóth Attila, Vince Judit, Vlahosz Györgyi, valamint e tanulmány szerzői.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz

A nagyvárosi szegénység arcai

eredményei, tapasztalatai túlmutatnak mind a kerület, mind a probléma határain. Megállapításaink ezért esetenként általánosabb érvénnyel bírnak a hátralékosság természetére, valamint – a mintavétel sajátosságaiból is adódóan – a nagyvárosi szegénység életmódjának megélhetési-túlélési stratégiáinak jellemzőire vonatkozóan.

Írásunkat Vince Judit emlékének ajánljuk, aki szociális munkásként a szegénység és a társadalmi kirekesztődés jelenségének nagy tudású ismerője volt – e kutatás nem (sem) valósulhatott volna meg nélküle.

Köszönettel tartozunk mindazoknak, akik a kutatás feltételeit biztosították, munkájukkal, tanácsaikkal, esetenként kritikai észrevételeikkel a segítségünkre voltak, illetve interjúalanyként közreműködtek. Külön köszönjük Szalai Júlia, Győri Péter, Ifj. Erdősi Sándor és Varga András biztatását, támogatását.

DÍJHÁTRALÉK - DÍJHÁTRALÉKOSOK

A vizsgált háztartások nagy többsége beszámolt egy vagy több, hosszabb-rövidebb ideig tartó díjhátralékos epizódról. A díjhátralékos epizód meghatározásunk szerint nem más, mint az első számlaelmaradással kezdődő, és a hátralék kiegyenlítésével végződő folyamat, amely során fizető és nem fizető periódusok válthatják egymást. A díjhátralékos karrier a – gyakorta egymásba fűződő – díjhátralékos epizódok összessége.

A kutatás egyik előzetes hipotézise az volt, hogy nagyon különböző élethelyzetek sodorhatnak hátralékba egy-egy háztartást, és fordítva: nagyon hasonló körülmények, hasonló jövedelmi és lakásviszonyok között, hasonló családstruktúrában élve - hogy csak a legkézenfekvőbb szempontokat említsük -, az egyik háztartás eladósodik, a másik nem. A hátralékosok jelentős része csak eseti jelleggel, egy-két számla fizetésével marad el, míg egy kisebb része mélyen eladósodik, több százezer forint hátralékot halmoz fel. A hátralékosság okai, még ha felfűződnek is az egész társadalmat érintő makro-folyamatok sodronyára, minden háztartás esetében egyediek, a probléma megoldására választott (választható) stratégiák nemkülönben.

Mielőtt a díjhátralékosság hátteréről beszélnénk, nézzük meg, a minta hogyan oszlik meg a hátralékosság néhány fontosabb mutatója szerint, és ejtsünk néhány szót az eladósodást követő szankciókról, illetőleg arról, hogy az érintettek miként élik meg a hátralékosság következményeit.

ADÓSOK, KIKAPCSOLTAK, JOGCI M NÉLKÜLIEK

A mintába került 82 háztartás mintegy kétharmada vallotta magát hátralékosnak az adatfelvétel időpontjában, egyharmaduk mondta azt, hogy nincs hátraléka, és 3 interjúalany soha nem került adósságba. (1. Táblázat)

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számle-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

1. Táblázat. Hátralékos és nem hátralékos háztartások megoszlása a mintában

Hátralékos-e	Esetszám
Hátralékos	53
Nem hátralékos	26
(soha nem volt hátraléka)	(3)
(volt korábban hátraléka)	(23)
Adathiány ³	3
N = 82	

15 hátralékos háztartás 50 ezer forint alatti „kis” összegű, ugyanennyi 50 és 150 ezer forint közötti „közepes”, 22 pedig 150 ezer forint feletti „nagy” összegű díj-hátralékkal rendelkezett. (2. Táblázat) Az adósság „nagysága” azonban csak a háztartás gazdálkodásának relációjában értelmezhető⁴.

2. Táblázat. A hátralékos háztartások megoszlása a hátralék összege szerint

A hátralék összege	Esetszám
- 20000	5
20001 - 50000	10
50001 - 100000	8
100001 - 150000	7
150001 - 250000	8
250001 -	14
Adathiány	1
N = 53	

A hátralékosok többsége több szolgáltató felé is adósságot halmozott fel, így például 29 háztartás mind a lakbér, víz-, csatorna- és szemétdíj, gáz- és távfűtési díj beszedésével megbízott Díjbeszedő Rt-nek, mind pedig az áramszolgáltató Elektromos Művek Rt-nek tartozott⁵. (3. Táblázat)

³ Ezekben az esetekben az interjúalany nem tudta megmondani, hogy jelenleg rendelkezik-e hátralékkal.

⁴ A díjhátralék összege szerint alkotott kategóriákat az eladósodás és a díjhátralék-kezelés helyi jellemzőinek figyelembevételével határoztuk meg.

⁵ A díjbeszedés rendszere az adatfelvétel óta némileg megváltozott.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

3. Táblázat. A hátralékos háztartások megoszlása a hátralék fajtája szerint

<i>Hátralék típusa</i>	<i>Esetszám</i>
Csak a Díjbeszedő Rt. felé	18
Csak az Elektromos Művek Rt. Felé	3
Csak közös költség	1
Díjbeszedő Rt. És ELMŰ Rt.	29
Díjbeszedő Rt. És közös költség	1
Adathiány	1
N=53	

Látható, hogy az áramdíjjal elmaradó háztartások rendszerint a Díjbeszedő Rt-nek is tartoztak, csekély volt viszont azoknak a száma, amelyek csak az Elektromos Műveknek. Az interjúkból kiderült, hogy ez utóbbiak segély formájában kaptak segítséget a „díjbeszedős” hátralék rendezésére – hogy lakhatásuk biztonságát meg tudják őrizni –, azonban az áramtartozás kifizetésére a támogatás nem terjedt ki, és azt önerőből nem tudták kiegyenlíteni.

Az adatokból arra lehet következtetni, hogy egy háztartás fizetőképessége határan az áramszolgáltatás díját fizeti ki először. A számlafizetésben mutatkozó prioritások alakulásának oka egyrészt a számla összegében, másrészt a nem-fizetést követő intézményi válaszokban keresendő. Az áramdíj számla ugyanis rendszerint alacsonyabb összegű, mint a több szolgáltatás díját összevontan tartalmazó „díjbeszedős” számla, így az a fizetési problémákkal küszködő háztartások számára könnyebben egyenlíthető ki, nem-fizetése azonban súlyos, a szolgáltató részéről gyorsan és egyszerűen foganatosítható szankciót von maga után. Az áramszolgáltatás szüneteltetésével az ELMŰ akár 2-3 számla, illetve 8-10 ezer forint összegű tartozás esetén is élhet. Ahogy az adósság összege emelkedik, úgy nő annak is az esélye, hogy az érintett több szolgáltató felé adósodik el. Az áramdíj fizetése általában akkor veszi el prioritását, ha magas összegű az eladósodás, illetőleg amikor a lakásbérleti jogviszony felmondása következtében a lakhatás is veszélybe kerül. Ekkor a lakbér fizetése, pontosabban a lakbérhátralék rendezése kerül az első helyre.

Az általunk vizsgált háztartások közül 27 esetében fordult elő, hogy a lakásában kikapcsolták valaha az áramot, 12 háztartás az adatfelvétel idején is áramszolgáltatás nélkül volt (hivatalosan). A 27 család nagy hányada jelenleg is hátralékos, „közepses”, illetve többségükben „nagy” adóssággal rendelkeznek.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

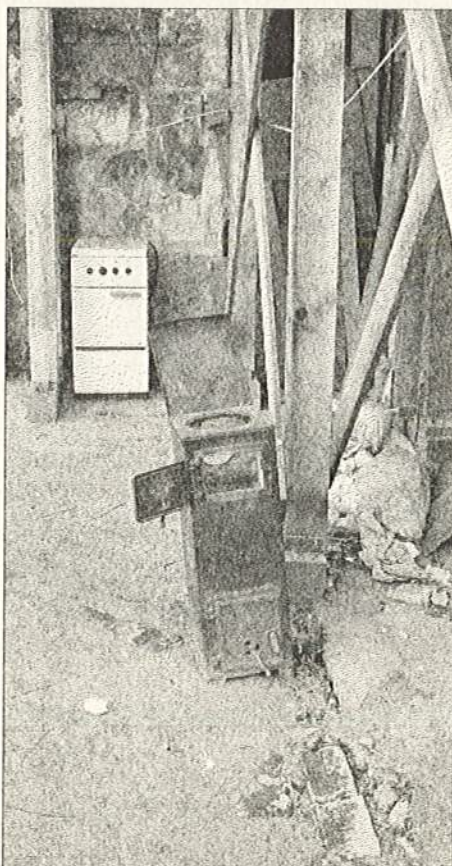

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Az áramszolgáltatás alapvetően meghatározza az életminőséget: a világítási, hűtési – vagy a vezetékes gáz nélküli lakások esetében fűtési és főzési – lehetőségéből való kizáródás a legegységibb fiziológiai szükségletek kielégítését, illetőleg a társadalomban szokásos cselekvésekben való részvételt is megnehezíti, esetenként lehetlenné teszi. Vannak olyan családok, amelyek a társadalom margóján élve szinte hozzászoktak már a gyertyafény melletti élethez. E körbe tartoznak azok is, akik számára a lakás, melyben csak éjszakáikat töltik, nem tud biztonságot nyújtó, meleg otthon lenni. A jelenség nem más, mint a küzdelmek feladása, önkéntes – vagy annak látszó – kivonulás, illetőleg kiszorulás a társadalom főáramából. A „kikapcsoltak” többsége azonban – esetenként a jogsértést is vállalva – ragaszkodik az életminőség alapvető minimumának fenntartásához. Így nem kell csodálkoznunk azon, hogy a szolgáltatásból kizárt háztartások közül csak minden negyedik-ötödik tudott áram nélkül élni, a többiek pedig továbbra is használták azt, még ha szabálytalanul is. Az áramszolgáltatás megszüntetése a fogyasztás során megvalósuló társadalmi integráció élményét sérti, a szabálytalan áramhasználat viszont a jogsértés révén távolítja a „rendes” többségtől.

A gázszolgáltatás szüneteltetése korántsem olyan gyakori, mint az áramszolgáltatásé, ami a kikapcsolás technikai nehézségei mellett valószínűleg a mágneskártyás gázórák és a díjkompenzáció bevezetésének köszönhető. A mintában 16 háztartás használt kártyás gázórát, (ketten közülük már nem voltak hátralékosok.). A Gázművek Rt. a szolgáltatás megszüntetésének elkerülése, és egyben a későbbi hátralékba kerülés megakadályozása érdekében hozta létre ezt a lehetőséget⁶. A gázfogyasztás ellenértékét ebben az esetben nem utólag fizeti a fogyasztó, hanem a kártyán előre vásárolt mennyiséget használja el. Az óracserét megelőzően keletkezett díjhátralékot kis részletekben levonják a kártyák alkalmankénti feltöltésekor, illetve bizonyos esetekben hátralék-elengetés (csökkentés) is kérhető.

Amely háztartásokban megvonták a gázszolgáltatást (4 helyen), nem tudtak élni a mágneskártyás gázóra felszerelésének lehetőségével. Ennek nem annyira a rájuk talán különösen jellemző alulinformáltság az oka, mint inkább az önfeladás: már nem tudnak

⁶ A kártyás gázóra felszerelése nem mindenütt oldható meg, például ott, ahol a mérő a lakáson kívül található.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

lépni a probléma – egy kis szelete – megoldásának érdekében sem. Olyan esettel is találkoztunk, ahol a gázt is szabálytalanul vételezték.

A mintába 25 olyan háztartás került, ahol rendezetlen volt a lakhatási jog. A jogcím nélküli lakók közül 18 korábban a lakás bérlője volt, ám lakásbérleti jogviszonyát az önkormányzat felmondta, 7 pedig egyéb jogcímen – jellemzően családtagként – került előzőleg a lakásba, bérleti jogviszonyra viszont nem tudott szert tenni. A jogcím nélküli lakók hátraléka a magasabb adósságcategóriákba sorolható.

A díjhátralékos háztartások lakhatása veszélybe kerülhet, ha a lakbér nem-fizetés következményeként az önkormányzatot képviselő Vagyongkezelő Kft. felmondja a hátralékos bérlő lakásbérleti jogviszonyát, és lakás-kiürítési eljárást kezdeményez. Nem csak lakbérhátralékosság esetében teheti ezt, hanem akkor is, ha a bérlő a bérleményt nem rendeltetésszerűen használja, például nem tartja tisztán, nem festi ki, vagy ha vele szemben „magatartási problémák” merülnek fel, azaz életvitеле zavarja a ház lakóit. A lakásbérleti jogviszony felmondására esetenként több, részben a hátralékosságban megmutatkozó objektív, részben a szubjektív elemeket takaró „egyéb” ok halmozódása miatt kerül sor, minek következtében a (jellemzően) mélyen eladósodott családokkal szemben az okok együttes fennállása miatt folyik a kilakoltatási eljárás.

Ahogy az egyes adósságfajták halmozódnak, a nem-fizetést követő szankciók halmozódása is elkerülhetetlen. A rendezetlen jogcímű háztartások általában nem csak a lakbérrel, hanem a közmű szolgáltatások díjával is adósak maradtak. A bérleti joggal nem rendelkező háztartások harmada az áramdíj vagy gázdíj nem-fizetés következményeit is viselte. Akik szabálytalan áramvételezés miatt pénzbüntetést kaptak, kivétel nélkül bérleti jog nélkül laktak. A kártyás gázórával rendelkezők esetében fele-fele arányban találtunk rendezett illetve rendezetlen jogcímű háztartásokat. A gázszolgáltatásból kizárt háztartások mindannyian „nagy adósok”, esetükben az áramszolgáltatást is megszüntették már, és velük szemben lakás-kiürítési eljárás volt folyamatban. A hátralékrendezés folyamatát – akár szociálpolitikai eszközök igénybevételével, akár azok nélkül történik – rendkívüli mértékben megnehezíti, ha a lakásbérleti jogviszony több ok miatt kerül felmondásra, illetőleg ha a hátralékos több szolgáltató felé halmoz fel adósságot, és hátraléka miatt már többféle szankció sújtja.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

„Ebbe én bele voltam betegedve”

A díjhátralékosság súlyos lelki terhet ró az érintettekre: szavaikkal, egymásba fonódó lelki és testi betegségekkel, cselekvésre való képtelenségükkel, vagy éppen „képtelen” cselekedeteikkel jelzik ezt. Az eladósodás, a közüzemi szolgáltatások igénybevételének korlátozottsága, és különösen a lakhatás veszélybe kerülése – a többségükben egyébként is számos nehézséggel küszködő háztartások számára – további veszélyeztető teher-tételt jelenthet.

Sokan nem tudnak megfelelő ruházatról, a szükséges gyógyszerekről, néha megfelelő táplálékról sem gondoskodni maguk és gyermekeik számára. Évek-évtizedek óta tartó nélkülözés közepe, gyakran bizonytalan megélhetési forrásokból élnek, a „majd csak lesz valahogy” érzésével sodródnak az életben, úgy, hogy közben igen kevés esélyük van életvezetésük konszolidálására. Ha a hátralékosság korábbi epizódjaiból nagy nehézségek árán – esetleg tartalékaikat felélve, újabb kölcsönökbe keveredve, szociális szolgáltatásokat igénybe véve – sikerült is kikerülniük, az újból és újból felgyülemplő adósságokkal már egyre nehezebben tudnak megbirkózni. „A meleg ott hon nem egyszerűen szimbólum. Zsúfoltan élni, szűk térben, rossz levegőben, hidegben keserves. Fizikai kín az éhezés, fizikai kín a fázás, és az ettől való félelem elementáris, ősi neurózist keltő félelemmé is válhat. Az alulmaradás, a szegénység lelki és idegi teher, ha az ember nem tesz semmit akkor is, ha küzd elene, akkor is.”⁷

Az eladósodás, illetve az addig fizetőképes háztartás egyensúlyvesztése azonban akkor is megterhelő, ha nem effajta mélyszegénységhez társul, hanem az elszegényedést, a lecsúszást kíséri. A korábbi életvitel feladásának kényszere, a hátralékosság bélyege és a következmények – meg nem szokott – fenyegetése a lelki egyensúly megbillenéséhez is vezethet.

Akik meg tudták fogalmazni érzéseiket, állandósult szorongásról illetőleg a lakhatási problémákhoz kötődő tárgyiasult félelemről számoltak be. A legelemibb félelem a lakás elvesztésének lehetőségét kíséri. Több interjúban találkoztunk azal, hogy a lakbérhátralékos a kilakoltatás rémét vizionálta.

⁷ Losonczi Ágnes: Ártó-védő társadalom 114-115. o. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Nevesné⁸ felnőtt lányával él. Díjhátralékuk körülbelül 2 éve, az anya munkanélkülisége idején kezdett felgyűlni, lánya ekkor még középiskolába járt. Közel egy éve már mindketten dolgoznak (minimálbért kapnak), ekkortól fizetik a számláikat, és az azóta már kamataival együtt 400 ezer Ft-os díjhátralék rendezésében is előbbre haladtak. Az asszony keresetének egyharmadát havonta törlesztésként levonják, ezenkívül a Hálózat Alapítvány krízis támogatásától remélnék segítséget. Határozott idejű lakásbérleti szerződésük februárban lejárt, a hátralék miatt nem tudták meghosszabbítani, így jelenleg jogcím nélküliek.

„Amikor elkezdődött, hogy nem tudott fizetni, és ez elég sokáig húzódott, hogyan élte meg?

Valami iszonyatosan. Januárban – én erről szoktam hazajönni a Teleki tér felől és – nem mertem bekanyarodni, mert már magam elé vizuáltam, hogy már biztos itt a teherautó a ház előtt, és engem már költöztetnek kifelé. Iszonyú volt. Sokszor éjszaka fölriadtam, a víz kivert, hogy mi lesz, mi lesz. És tényleg annyira kilátástalannak tűnt, és annyira megőrültem karácsony előtt ennek a dolognak (díjhátralék-kiegyenlítő támogatásnak), hogy talán itt tudnak segíteni. Nem tudom, most éppen nagyon reménykedem, hogy háthogyha összejönnek a dolgok. De iszonyú, lelkileg iszonyú.”

A hátralékosok gyakran nem ismerik pontosan, hogy milyen valós veszélyeket rejt a helyzetük. Vannak, akik látszólag nem érzik a fenyegetettség mértékét, ám az interjúk azt mutatták, hogy ez többnyire nem hanyagságra vagy „nemtörődömségre” utal, hanem inkább kilátástalanságot, fásultságot jelez. Mások túlbecsülik a veszély nagyságát és – ha nem is ok nélkül – folytonos rettegésben élnek. (Ennek egyik tipikus példája, amikor a bérleti jogviszonyt felmondó levél szövegét nem értik pontosan, nem tudják, hogy lakáskiürítésre csak jogerős bírósági végzés után kerülhet sor.) És persze vannak, akiknek félelmei arányban állnak a várható következményekkel. Talán esetükben van a legnagyobb valószínűsége a racionális döntéseken alapuló problémamegoldásnak.

Feketéék azok közé tartoznak, akik a szankciók pontos ismerete nélkül állandó félelemben élnek. A család gazdálkodása alkalmi fekete munkából származó jövedelemre (a szülők és felnőtt fiuk keresetére) épül. Rendszeres, bár a háztartás méretéhez képest nagyon alacsony összegű jövedelmet a gyás és az unoka után járó családi pótlék jelent a család számára, amit lányuk kap kézhez. A díjhátralékosság esetükben a bevételek rendszertelenségére vezethető vissza. Az elmúlt 4 évben a hátralékos időszakokat rövid fizető időszakok váltották, ám a jellemző az volt, hogy a háztartás bevételei nem bizonyultak elegendőnek a szükséges kiadások fedezésére. Jelenleg mind a Díjbeszedő Rt-nek, mind az ELMŰ Rt felé tartoznak, a hátralék rendezése miatt pedig több szociális intézménnyel is kapcsolatba kerültek.

„Nem tudtam aludni. Elmentem a piacra, vagy elmentem valahova takarítani, vagy bárhova, azt néztem, hogy nem-e áll itt a kocsi, mert itt már elvettek egy lakást az első emeleten. Nem volt itthon a főbérelője, dolgozott, megállt itt a kocsi, kijött egy innen – itt van nem messze a házkezelőség – meg a végrehajtó, berúgták az ajtót, hozták a bútort, rakták a kocsira és elvitték.

Kilakoltatás volt itt a házban?

⁸ Interjúalanyaink nevét és személyes adatait anonimitásuk megőrzése érdekében megváltoztattuk.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Bizony volt. Attól féltem. Úgyhogy nem tudtam nyugodtan aludni, mindig avval álmodtam, hogy kitesznek minket az utcára, és nem tudom kifizetni. A nagy gondtól hullott a hajam. Szó szerint.

És akkor volt más gondja is, ami nyomasztotta, vagy ez a hátralék?

A hátralék, ebbe én bele voltam betegedve. Szó szerint bele voltam betegedve. Idegileg kivoltam, ordítottam, sikítottam, nem tudtam a gyerekekhez szépen beszélni. Minden idegesített engemet. Mondom, a piacra elmentem, pedig nem messzi van, jöttem, már így néztem, hogy nem-e áll itt lent kocsí, vagy valami. Már felszólítás is jött.

De akkor csak ez az egy dolog volt, ami miatt idegeskedni kellett, vagy volt más is?

Emiatt, ez nagyon tönkre tett engemet. Hát ezt nehéz elmondani, ezt az tudja, aki benne élt.

Próbálja elmondani!

Én menekültem itthonról. Alig tartózkodtam. Ha egy idegen bejött az udvarra, már kérdeztem, hogy milyen okból jött, vagy kit keres.

Félt, hogy esetleg ma-gát keresi?

Persze. Félttem, hogy jönnek és kilakoltatnak. Mert már a felszólítás is jött. Ezt nem kívánom senkinek se, ezt az érzést. Nem tudtam aludni éjszaka, mindig azon gondolkodtam, hogy mit csinálunk, hogy legyen jobb, gyűjtjük össze a pénzt, hogy ki legyen fizetve.

És ez magát nyomasztotta vagy az egész családot?

Hát, az az igazság, hogy én magamba fojtottam, nem mondtam senkinek se, csak már mikor nagyon kiborultam, akkor mondtam, hogy miért vagyok tönkre, miért nem tudok szépen beszélni veletek, miért ordítok, miért sikítok. Mert félek, hogy kint leszek az utcán. Minden percem arra ment, hogy én mindig azon gondolkodtam. A két ember elmegy dolgozni, estére jön haza, örülnek, ha esznek és lepihennek. Én meg itthon voltam egész nap, ha csengettek, jött a postás, azt hittem, hogy emiatt jönnek. Ha idegen jött be a kapualjba, akkor már azt hittem, hogy azért jönnek. Felmérésre jöttek, ha valamit láttam a kezükben, már kérdez-

**Othontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

tem, hogy kit keresnek? Már megkönnyebbültem, hogy nem minket.

És mikor így csengettek magánál,

A szívem ment, mint a motor. Szó szerint. Megijedtem, gondolkodtam, hogy odamenjek-e, nem-e? Nyissak ajtót, nagyon félttem.

Ilyenkor nyitott ajtót azért?

Nyitottam, mert arra gondoltam, hogy egyszer úgyis megtalálnak. Ha az utcán megállt egy olyan kocsi, már egyből ugrottam az ablakhoz. Nagyon rossz volt. Most röhögök rajta, de akkor nagyon rossz volt. És egy év alatt sikerült összeszedni.

És amikor ez az időszak volt, esetleg más emberek itt a házban, akik,...

Nem tudta senki se, én nem mondtam senkinek se. Még a főnökömnek se. Kértem tőle 15 ezret kölcsön, kérdezte, hogy minek, mondtam, hogy zálogom van és lejár. Nem mondtam senkinek se, ezt magamban dolgoztam mind föl. Magamban dolgoztam föl, ezt magam éltem át. Nagyon félttem, az biztos. Elmentem, mondom, bárhová, figyeltem, hogy nem a kocsi, nem-e azért jöttek, hogy kipakolnak.

A LAÉT-nál, meg a Családsegítőben, ahol járt, ott mondta-e, hogy ez ennyire megterheli magát?

Nem mondtam. Én senkinek nem mondtam, én csak annyit mondtam, hogy nagyon félek, hogy elveszik. És azt mondta az egyik hölgy nekem, hogy nem megy ez olyan könnyen, mert akkor megy bírósági ügynek, és a bíróság ítéli meg, hogy mikor költözhetünk ki, nem megy olyan könnyen, ahogy én ezt beveszem magamnak. De az se nyugtatott meg engemet, addig nem voltam nyugodt, amíg ki nem tudtam fizetni. Most már nyugodt vagyok. Inkább ezek zsíros kenyeret, egy szeletet, vagy két szeletet egy nap, de tudom, hogy nem veszik el.

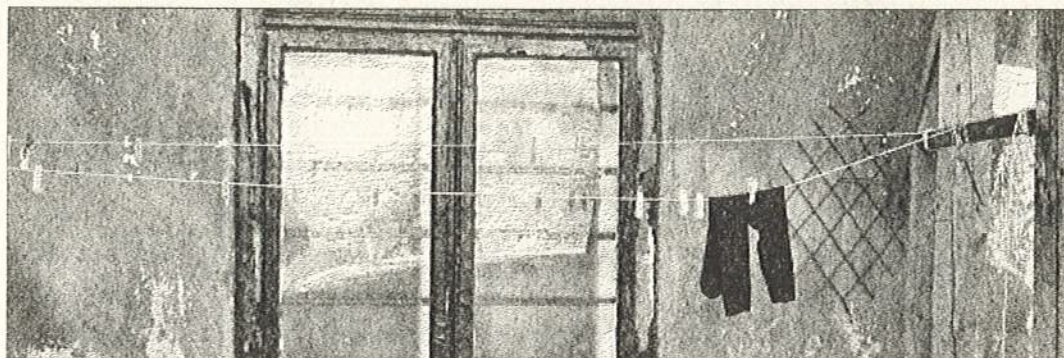
És azóta elmúltak ezek a problémák?

Ei hála a jó istennek. Ei. De még egy picit van bennem, hogy a lakásbérleti szerződés bent van, most már el fogok menni oda is, viszem a csekket, hogy kifizettem, megmondom, hogy ki van fizetve segítség nélkül. Úgy segítség nélkül, hogy se ők, se a Családsegítő."

A közüzemi szolgáltatások megszüntetése, az áram vagy a gáz kikapcsolása – különösen, ha hosszabb ideig fennáll – megváltoztatja a megszokott életvitelt, a szabadidő szervezését, az otthonhasználat minőségét. Láthattuk, hogy a mintába került háztartások több mint harmada került már ilyen helyzetbe.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Kemény úr díjhátralékos története 10 évvel ezelőtt kezdődött. Válását követően egyedül maradt a szolgálati lakásban, egészségi állapota megromlott, betegállományban és munkanélküliként töltött 2 év után került rokkantsági nyugdíjba. Ekkor már volt díjhátraléka. Nyugdíja felét a 'díjbeszedős' tartozás törlesztésére 8 éve levonják, tehát folyamatosan törleszt, azonban a fennmaradó 20 ezer forintból és az emellé alkalmi munkákkal kereshető havi 5-8 ezer forintos jövedelméből a havi számlákat (a távfűtéses lakásban) nem képes fizetni. 400 ezer Ft ma a díjhátraléka, amelyet ugyanilyen összegű kamat terhel. Kemény úr azon kevesek közé tartozik, akik nem köttették vissza a kikapcsolt villanyt. Az 5 évig tartó időszak alatt szinte csak aludni járt haza, végül tartozását egy ismerőse segítségével rendezte, akinél ledolgozta a kölcsönkapott összeget.

„Már a végén örökké kívül éltem, mer elmentem dolgozni, oszt akkor kész, ennyi volt. És akkor a végén egy kolléga segített, eljártam neki dolgozni... ő is akkor adta el a lakást, 'kérdesz már rá, hogy körülbelül mennyi az a tartozás', dolgoztam neki, mondom, 'ledolgozom nálad', mondom, 'fizesd már ki'. Akkor volt neki egy kis pénze, 3 szoba összkomfortot eladott, és kapott, elcserélte egy két szoba összkomfortért, és jött neki össze – mittudomén – 100 ezer Ft körülbelül, á lehet hogy még kevesebb... és akkor kifizettem, adott közel 50 ezer Ft-ot, és akkor kifizettem, és akkor jött vissza (az áram). Úgyhogy volt egy rádióm, öcsém adott egy rádiót, 'vegyél hozzá elemeket és hallgasd'. Hát ilyen volt. Jaj..! Tévét nézni? Legföljebb ha lementem egy borozóba, ha ment egy olimpiai verseny, vagy világverseny, akkor ott néztem. Máshogy nem tudtam megnézni.”

Az áramdíj-hátralékos családok a szolgáltatás megvonásának árnyékában élnek ugyan, a kikapcsolás mégis gyakran váratlanul éri őket. Interjúalanyaink közül sokan a kétségbeesés, a tehetetlenség érzéséről számoltak be. A gyermekek ellátásának korlátozottá válása kelti talán a legnagyobb félelmet. Az életminőség akkor is csorbul, ha csak egy-két napig kell áram nélkül élni.

Az alábbi részlet az imént már megismert Fekete családdal készült interjúból való.

„El tudná mesélni, hogy amikor kikapcsolták a villanyt, mit érzett, milyen érzése volt?”

Jaj! Nagyon rossz. Sírtam, ordítottam, idegbeteg voltam, nyugtatón éltem. Bevettem vagy négy Seduxent a pici miatt, hát sötétben nem tudtam a gyerek mellett, se pelenka, se etetni, semmi. Félttem, hogy majd elviszik a gázt, meg a vizet.”

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

A hátralékosság megélését kísérő érzések gyakran nehezen fogalmazhatóak meg. Kérdéseink rendszerint nagy fájdalmat okoztak: voltak, akik sírással küszködve tudtak csak beszélni érzéseikről, és olyanok is, akik elzárkóztak a válaszadás elől. Feltételezhetően mélyen elnyomott, gyötrő érzések felszínre kerülését próbálják ezáltal kivédeni. (Hasonló reakciókat csak a segélyezetteti lét megélésre, az intézményi segítségkérésre vonatkozó kérdések váltottak ki.)

Halászné kaptak korábban krízis-segítségét a Hálózat Alapítványtól, de nem sikerült megszabadulniuk a díjhátralékosság fogságából. Halász úr hosszabb idejű vidéki munkavállalás után tért vissza családjához. Kapcsolata a távolság próbáját nem állta ki, házassága hazatérte után hamarosan felbomlott, a hátralék keletkezése is ez időre tehető. Jelenleg új élettársi kapcsolatban él, és egyik gyermekét neveli. Sem élettársa, sem ő nem rendelkezik bejelentett munkahellyel, fekete munkából származó jövedelmük rendszertelensége áll a díjhátralékosság hátterében. Adósságuk mintegy 250 ezer forint.

„Most arról szeretném kérdezni, hogy lelkileg hogy érinti Önt ez az egész?”

Ez nem jó kérdés! Nincs válasz!

Nem jó kérdés? És esetleg az, hogy a hátralékosság mit jelent önnek?

Hadd ne meséljem el egy éjszakámat!

Nem mesélné el?

Nem, nem. Ezt ne kívánja! De őt [az élettársat] is meg lehet kérdezni, ő se válaszol rá, de meg lehet kérdezni. Ezt inkább hagyjuk.

Ha esetleg szívesebben beszélne róla?

Nem, nem is akarom, hogy beszéljen róla!

Annyira megterhelő?

Annyira!”

Mások tüneteikkel: bénultsággal, cselekvésképtelenséggel, vagy éppen inadekvát – nem ritkán önmaguk ellen forduló – agresszív cselekedetekkel és verbális agresszióval jelezték sérüléseiket. A kérdezettek megdöbbenően nagy számban tettek említést depresszióról, illetve a betegség – számukra sem mindig tudatosult – jeleiről.

Virágné szerződéses munkaviszonyát mozgásszervi betegségei miatt nem hosszabbította meg munkaadója. A korábban ápolónőként dolgozó asszony jelenleg munkanélküli ellátásban részesül, és a gyes időszaka alatt elkezdett főiskolai tanulmányait folytatja. Férje munkahelye viszonylag stabil, ám bejelentve nincs. Hátralékuk megközelítőleg 40 ezer forint. A számlafizetést egy időben lakásfenntartási támogatás könnyítette, enélkül rendszeresen hátralékban maradnak.

„Említette az előbb, hogy gyakran van olyan, hogy nincs kedve felkelni?”

Gyakran. Mikor megjön egymás után három felszólítás, hogy hárommal tartozom, kettővel, árammal vagy mit tudom én mivel, akkor utána... Az ember nem is hozza kapcsolatba, hogy ettől. Legalább is én nem szoktam ennyire konkrétan kapcsolatba hozni, hogy általában ezek a dolgok ütnek ki. És akkor az ember úgy van vele, hogy nem bánt senki, nem szól hozzám senki, a gyerekek kér, akkor nagy nehezen adok neki enni. De hál' istennek a gyerekek az, aki ki tud ebből rázni. De mikor látom, hogy rá is ráragadt, akkor azt

Otthontalanul... **Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

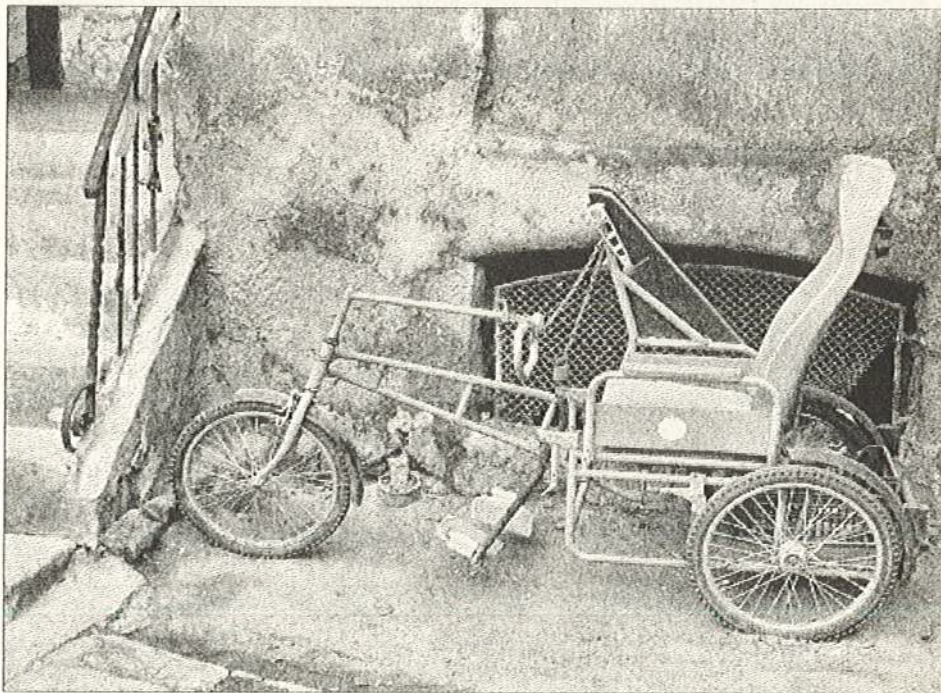
mondom, hogy ebből ki kell szállni, és le kell menni a játszótérre, és próbálni kell vidámabb képet vágni és nem annyira idegesnek lenni. És akkor... De általában a hónap végén, ezek a számlákkal dúsitott időszakok a nehezek. Akkor az ember úgy van, hogy jobb lenne fel sem ébredni.

Ez egy-egy nap?

Ez jó 2-3 nap. Az az igazság, hogy nekem például az esték nagyon nehezek. Most reggel kér a gyerek egy pohár vizet, akkor normálisan, semmi baj. Ha este kéri ugyanazt az egy pohár vizet, én olyan ideges vagyok, és úgy tudok kiabálni, mint egy őrült. Elmentem a körzeti orvosunkhoz is, hogy este már nem normálisan látom a dolgokat, nem normális, amit művelek. Azt mondta, hogy aludjak. De azt nem tehetem meg, hogy a gyerek itt rohángáljon, én meg lefekszem, nem tudom hány órákor. Már nem az a problémám, hogy nem alszok, hanem olyan ideges vagyok, hogy olyan szinten érzem, hogy bennem valami tombol, és kitörni vágyik, az ember el tudja nyomni egész nap, és este meg kitör minden apróságra, bármire. A doktornő azt mondta, hogy maga olyan nyugodt, én mondtam, hogy higgye el, hogy nyugodtnak látszom, de belülről tombolok. De hát még nem hitte el, írt egy olyan nyugtatót, ami semmilyen hatással nem volt. A megoldást abban látom, ha én dolgoznék, ha legalább én el tudnék helyezkedni.

Vissza tud emlékezni, hogy mikor jelentkeztek ezek az érzések először?

Komolyabban olyan két éve. Én soha nem vezettem vissza anyagi problémákra. Azt gondoltam, hogy én nem viselkedek normálisan, velem van valami baj.

Nem kapcsolta össze magában?

Nem. Én most kapcsolom össze, egyébként nem kapcsoltam össze. Mindig azt mondom, hogy ez nem lehet az oka annak, hogy valaki beteg lesz, de valahol mégis csak lehet."

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Alvászproblémákról (álmatlanságról, alvászavarról) hasonlóan gyakran számoltak be interjúalanyaink, amelyeket rendszerint depresszív hangulataikkal, illetve egzisztenciális szorongásaikkal kapcsolták össze, többen kimondottan a lakhatási nehézségekkel, a kilakoltatás rémképeivel.

Bangóék élettársi kapcsolatban élő középkorú pár. A férfi muzsikus, az aszszony nem dolgozik, súlyos szívbetege miatt leszázalékolás alatt áll, jelenleg semmilyen saját jogú jövedelme nincs. A család fizetőképességét leginkább Bangó úr aktuális munkalehetőségei befolyásolják: most éppen van állása egy zenekarnál, ezt megelőzően azonban csak alkalmi fellépései voltak. Esetükben a hátralékprobléma (350 ezer forint a tartozásuk) megoldását jelenthetné a 68 m²-es lakás kisebbre cserélése, amely viszont csak a lakásbérleti jogviszony visszaállítása után volna lehetséges.

„A legnagyobb borzalmas dolog az volt... Az borzalmas dolog! Éjszaka napalunk egybe volt, nem aludtunk! És tudja mit? Megkaptuk a papírt. Megkaptuk a papírt, hogy eddig adtak határidőt, és hogyha nem fizessük ki a pénzt, akkor mehattunk volna a kapu alá aludozni! Elvették volna a lakást! Tegnapig nem aludtunk. Visszamenőleg. Míg ez a 'hogyishívják' úr el nem hozta a papírt. Akkor egy nagy lélegzetet vettem – mondom – Pali most már jól alszunk. De még hátra van... Még így is van rengeteg hátralékunk. Azt el kell osztani a hónapokra, hogy ki tudjuk fizetni.”

A megoldhatatlan – vagy annak tűnő – élethelyzetek sokaságával szembesülőkhöz gyakran szenvedélybetegségbe menekülnek. Sokak számára az alkohol jelent vigaszt. Idővel azonban súlyos kórképek alakulhatnak ki, amelyek tovább nehezítik a problémamegoldást, illetve a teljes fizikai és szociális leépüléshez vezethetnek.

Nevesnével már találkozhattunk. A vele készült interjúból való az alábbi részlet is.

„Amikor bajban volt, az kihatót a társas kapcsolataira?”

Abszolút, teljesen depressziós lettem, volt olyan, hogy egy hétig feküdtem az ágyban, reggel bekapcsoltam a tévét, néztem, azt sem tudtam, mi megy benne egyébként. Egyszer kimentem a hűtőig, ha ettem, ettem, szóval olyan volt, hogy egésznap fölmértem a dolgokat, és ettem egy szelet kenyeret. Egyszerűen nagyon megviselt idegileg is, meg inkább, hogy nagyon magamba zuhantam. Aztán elkezdtem inni, és akkor ki tudtam menni az utcára, eljutottam odáig, hogy ittam, és akkor már föl tudtam öltözni, és akkor el tudtam menni dolgozni például. Akkor ez tartott 2-3 hónapig, és akkor úgy. (...) Igen, vagy, hogy egyáltalán lemenjek az utcára, de aztán 3 hónap után elgondolkodtam rajta, hogy itt valami nem stimmel, nem hiszem, hogy ez a megoldás. És akkor megbeszéltem a körzeti orvosommal, nagyon régóta hozzájárók, elég volt egy beszélgetés jóformán, mert aztán egyedül megoldottam. Ő ajánlott nekem címet, hogy hova menjek, de aztán ezen is elgondolkodtam, hogy nem igaz, hogy nekem pszichológusra van szükségem, meg, hogy én elvonókúrára menjek. Nem is ilyen rendes elvonókúrára, de, hogy én ezt valakivel megbeszéljem, vagy valami. Volt nekem nagyon régen egy alkoholista szomszédom, és az is, ha úgy alakult, le volt százalékolva például, és amikor felülvizsgálatra kellett mennie, akkor fogta magát, és egy hónapig nem ivott egy kortyot sem. És akkor elgondolkodtam, hogy ha ő ezt meg tudta tenni, akkor én miért ne tudnám megtenni? Hát nem volt könnyű, mert olyan mértékű volt már, hogy hiányzott a szervezetemnek is.”

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

A hátralékos helyzet kilátástalanságának végletes, öngyilkossági kísérlethez vezető „megoldásával” is találkoztunk. Volt olyan interjúalanyunk, aki kifejezetten a lakásproblémát jelölte meg az önfeladás okaként.

A 40-es éveiben járó Völgyi házaspár 3-4 éve küszködik súlyos megélhetési gondokkal. Bár jelenleg bejelentett állásuk van (kereskedelemben dolgoznak), eladósodásuk leginkább bizonytalan munkaerő-piaci helyzetükhöz köthető. Önkormányzati segítséggel egyszer már sikerült kilépniük a hátralékoságból, azonban helyzetük lényegesen nem változott, és újból hátralékba kerültek. Adósságuk 140 ezer forintra tehető, amelyet immáron fix jövedelmükből törlesztenek.

„Nő: Akkor kórházba kerültem tavaly nyáron. Úgy higgye el, hogy a kórházba nekem egy szelet kenyeret nem tudott a férjem behozni. Ott szégyelltem magam, az orvosnak a mai napig nem tudtam tíz forintot adni, pedig illik, és nem tudtam adni.

Akkor ez egy komoly betegség volt.

Nő: Még van is.

Férfi: Depressziós.

Nő: Hát a lakás miatt kerültem ebbe az állapotba.

Férfi: Csak szerencsére leszokott a gyógyszerről. Hát valójában öngyilkos lett. Úgy jöttem haza, hogy ki kellett hívnom a mentőt, mert beszedte a gyógyszert. Azt mondta: nem bírom tovább. Öngyilkos lett. Jövök haza, ül az ágy szélén, és látom, hogy üres a doboz. És közben elájult.

Nő: Hát úgy volt.

Férfi: Hát lecsúsztunk, hát erről nem tehetünk, és ez a rendszerrel jár, ezzel nem tudok mit csinálni.”

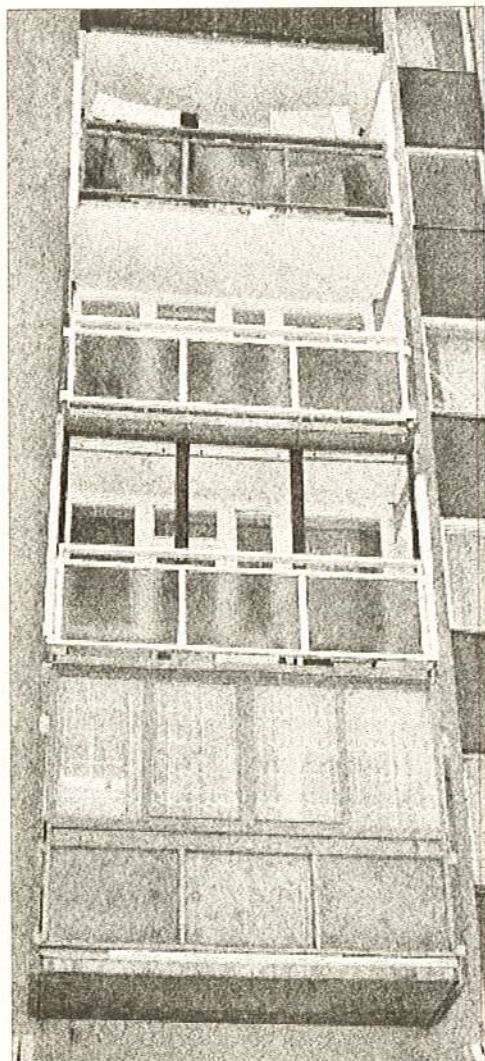
A kutatási adatokból nem következtethetünk a díjhátralékosság és a pszichés zavarok közti közvetlen kapcsolatra, interjúink ugyanakkor azt mutatták, hogy az egyéni és családi mentálhigiéné szorosan összefügg az egzisztenciális háttérrel.

A hátralékba kerülő családok rendszerint problémák sokaságával kerülnek szembe, anélkül, hogy megoldásukhoz megfelelő eszközökkel rendelkeznének. A kudarcok halmozódása pedig – a saját képességekben való csalódással párosulva – lelki zavarok forrásává válhat, és a küzdelmek feladásához is vezethet.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

A DÍJHÁTRALÉKOSSÁG HÁTTERE

A hátralékos háztartások többsége egy-egy konkrét eseményhez kötötte eladósodásának kezdetét, valamint a hátralékos epizód fizető és nem fizető szakaszainak váltakozását. A sebezhetőbb háztartásokban – állandósult fogyasztási krízisek közepette – a számlafizetés elmaradásához kisebb megterhelés is elegendőnek bizonyul, míg a jobb helyzetű, magasabb fogyasztási szinten élő háztartások stabilitását inkább a jelentősebb mértékű változások veszélyeztetik.

A számlafizetési nehézségek hátterében álló események – például munkanélkülivé válás, betegség, a család szerkezetében, vagy működésében bekövetkezett változás – a bevételek és kiadások szerkezetének módosulását eredményezik. A hátralékos epizód dinamikája a változásokhoz való alkalmazkodás képességének függvényében alakul. Azok a stratégiák pedig, amelyekkel a háztartás élni tud a hátralékos helyzet elkerülése érdekében, a vagyoni és jövedelmi viszonyok, a szakképzettség, az egészségi állapot, a családi és szomszédsági kapcsolatok minősége, a különböző intézmények használatának képessége – hogy csak néhány fontosabb tényezőt említsünk – változatos egymásra hatásában szerveződnek.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

„Romokban vagyunk anyagilag”

A vizsgált háztartások jövedelmi viszonyait tekintve megállapítható, hogy „szegény mintával” volt dolgunk. A háztartások több mint 40 százaléka „mély-szegénységben” élt (az öregségi nyugdíj legkisebb összegénél kevesebb egy főre jutó jövedelemből), további 40 százaléka volt „szűkölködő” (esetükben az egy főre jutó jövedelem magasabb az öregségi nyugdíj legkisebb összegénél, de nem éri el annak kétszeresét), és a „relatív szegények” (nyugdíjminimum összegének kétszeresét meghaladó egy főre jutó jövedelemből élők) aránya pedig megközelítette a 20 százalékot.⁹ (4. Táblázat) A háztartások egy főre jutó jövedelmének átlaga 23 766 forint (N=79) volt, a hátralékosok csoportjában 21 872 forint (N=51), a nem hátralékosok között pedig 27 623 (N=26). A hátralékos háztartások tehát átlagosan mintegy 6-7 ezer forinttal kevesebb egy főre jutó jövedelemből gazdálkodtak havonta, mint a nem hátralékosok.

Adataink szerint a legalacsonyabb jövedelmű, mély-szegénységben élő háztartások esetében az eladósodás gyakorisága jóval nagyobb volt, mint a magasabb jövedelműeknél. A szűkölködő háztartások között alacsonyabb volt a hátralékosok aránya, azonban ez a tendencia a relatív szegények körében megtörni látszott. Mintánkban tehát a jövedelmi helyzet és az eladósodás között nem volt kimutatható szignifikáns kapcsolat: a jövedelem csökkenésével a hátralékba kerülés valószínűsége növekedett, a jövedelem emelkedése – egyéb tényezők hatásai miatt – azonban nem feltétlenül eredményezte a hátralékosság elkerülésének jobb esélyét. (4. Táblázat)

4. Táblázat. A mintába került hátralékos és nem hátralékos háztartások megoszlása az egy főre jutó és az ekvivalens jövedelem szerint

	Egy főre jutó jövedelem		
	Összes háztartás	Hátralékosok	Nem hátralékosok
“Mély-szegények”	33	25	8
“Szűkölködők”	30	17	13
“Relatív szegények”	14	9	5
	79	51 ¹⁰	26

⁹ 2001-ben a nyugdíjminimum összege 18310 forint volt.

¹⁰ Két olyan eset nem kerülhetett be a táblázatba, ahol nem rendelkezünk egyértelmű információval a hátralékos háztartás jövedelméről.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Ahogy a jövedelem nagysága a hátralékosság előfordulásának valószínűségével nem mutatott mintánkban szignifikáns kapcsolatot, úgy az eladósodás mélységével sem. Mindössze annyi állapítható meg, hogy a mély-szegények között a „nagy” adósok mintabeli súlyukat meghaladó mértékben szerepeltek, a szűkölködők körében a „közepes” adóssággal rendelkezők, a legmagasabb jövedelmi kategóriába tartozó relatív szegények között pedig a „kis” adósok voltak némiképp felülreprezentálva.

Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy a minta statisztikai értelemben nem volt reprezentatív, vagyis a számszerű megállapítások nem vonatkoztathatóak a díjhátralékosok teljes sokaságára.

A jövedelemről – mint a jólét mérésére leggyakrabban használt mutatóról – azt tartják, hogy talán a legpontosabban határozza meg az egyén és a háztartás jóléti helyzetét, a megélhetés körülményeit, a fogyasztás lehetőségeit. Ugyanakkor használata esetén nem lehet figyelembe venni a vagyont, az öröklött javakat, a természetbeni szolgáltatások – mint például az általunk vizsgált háztartások körében gyakran alkalmazott reciprok csere –, valamint az önellátó termelés jóléti hozadékait¹¹. Nem vehetőek figyelembe a háztartásvitel, az otthonhasználat, az egybeszerveződő fogyasztási folyamat¹² jellemzői sem. A jövedelem tehát számos egyéb indikátorral kölcsönös egymásra hatásban határozza meg egy háztartás tagjainak jólétét, életminőségét. Ilyenek például a jövedelem rendszeressége, a felmerülő szükségletek abszolút szintje, vagy a szükségletek kielégítésére fordított kiadások.

A SZEGÉNYSÉG ARCAI: CSIRKESZÁRNY, KÍNAI CIPŐ ÉS SZÁMLA-PASZIÁNSZ

Számos olyan háztartással találkozhatunk a hátralékosok körében – a mély-szegény háztartások mindegyike és a szűkölködők jelentős része ilyen –, ahol a létfenntartás biztosítása, a legegyszerűbb szükségletek (táplálkozás, ruházkodás, lakhatás) alacsony szintű kielégíthetése is nagyon komoly nehézségekkel jár. „Az életcélok tartalma gyakran csupán létküzdelem – struggle for life –, egyértelműen az élet anyagi fenntartására szűkül le.”¹³ Ilyen körülmények között a fogyasztási preferenciák alakítására nagyon kevés lehetőség adódik. Megélhetési stratégiáik – amelyek bár a társadalom szélesebb rétegeinek is eszközei – épphogy a túlélést teszik lehetővé, az eladósodást, a hátralékba kerülést azonban már többnyire nem képesek általuk kivédeni.

¹¹ Spéder Zsolt: A szegénység változó arcai 49-50. o. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest, 2002.

¹² Györi Péter – Gábor László: Díjhátralékosok – díjhátralékosság 203. o. in: Lakók és hatóságok Budapesten. Szociálpolitikai Értesítő 1990/2.

¹³ Losonczy Ágnes: Ártó-védő társadalom 107. o. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Egy nemrégiben készült felmérés szerint Magyarországon a társadalom alsó jövedelmi harmadába tartozó szegény családok mintegy felénél nem jut elegendő pénz élelemre, 3 százalékuk pedig – bár nehéz szétválasztani az éhezést a nagyon hiányos, egészségtelen, rossz táplálkozástól – éhezőknek tekinthető. A gyermekek 20 százaléka nem jut minden nap gyümölcshöz, 6 százalékuk pedig napi háromszori étkezéshez.¹⁴ (Ferge, 2002) A hátralekosok nehezen becsülhető – vélhetően nagy – hányadának táplálkozása messze nem kielégítő. Interjúinkban az éhezés nyomai is megmutatkoztak (a szegyen könnyei mögé bújva).

Az alábbi részlet egy gyermekeit korábban (díjhátraléka keletkezésének idején) – anyasági és gyermektámogatásokból, valamint eseti segélyekből – egyedül nevelő asszonnyal készült interjúban hangzott el. Bálintné ma állami vállalatnál dolgozik, újból férjhez ment, anyagi helyzetük némileg javult, és már adósságuk sincs.

„Volt olyan eset, hogy gyes előtt álltam egy nappal, és a kenyér elfogyott otthonról. És nem tudtam a gyerekeknek enni adni, és korgó gyomorral feküdtek le. Soha nem felejttem el. Volt olyan hosszú ideig, hogy vajas kenyérrre telt csak a gyerekeknek, de én már nem ettem. És már annyira fájt a gyomrom, hogy a szomszéd nénitől megkérdeztem, hogy mit csinál, amikor nincs, és éhes. Mondta, hogy este kimegy, megeszik egy kis kanál kristálycukrot, megiszik rá egy pohár vizet, és megnyugszik tőle a gyomra.

Ez a hátralektörlesztéses időszakban volt?

¹⁴ Ferge Zsuzsa: A magyarországi szegénységről. Kézirat, 2002.

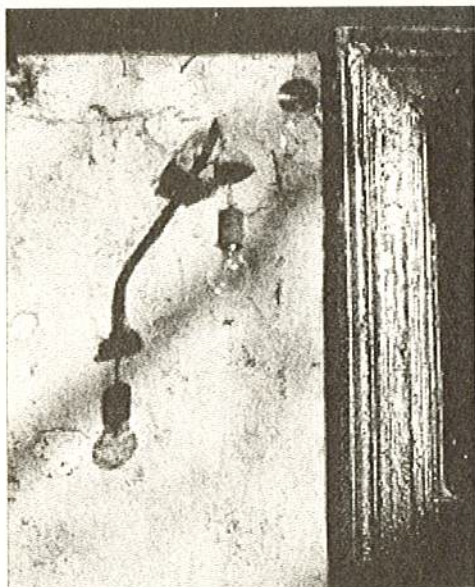
**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Igen. És visszafizettem már az államnak, és nem tartoztam már nekik. És remélem, hogy még egy ilyen korszak, ennyire nehéz nem fog eljönni. Mert annál rosszabb nincs egy anyának, mint ha éhesen fekszik le a gyereke.”

Az élelmiszerek mennyiségi hiányairól, az étkezés egyhangúságáról, az olcsó ételek túlsúlyáról szóló elbeszélések megdöbbentő élethelyzeteket tártak elénk. A húsfélék és gyümölcsök gyakran vágyott, nehezen – esetleg csak kivételes alkalmakkor – elérhető élvezeti cikkekké válhatnak.

Kemény úr történetét már megismerhettük. Rokkantt nyugdíja felét nagy özszegű tartozása törlesztésére folyamatosan levonják, ezáltal azonban hátralékát nem tudja felszámolni, mert a havi számlákat emellett nem tudja fizetni. Számára a lakásváltoztatás jelentené a díjhátralék-probléma megoldását, csakhogy a lakástulajdonossal folyó jogvitája miatt a lakás nem cserélhető. Tavasztól őszig kerti munkákat vállal, húsételekre általában csak ebből az alkalmi keresetből telik.

„Azt mondja, körülbelül megkapok húszezer akárhányszáz forintot nyugdíjkor. Elmegyek a közértbe, otthagytok mindjárt 8 ezer forintot. Elmegyek megveszem a bérletet, az 1240 Ft, lottóba szoktam bejuttatni egy-egy szelvényt – ezt, mert valamiben reménykednie kell az emberek –, elmegyek a henteshez, elmegyek a háztartási boltba, és akkor még soroljam tovább?

Tehát, mindjárt amikor megkapja a nyugdíját, van egy ilyen nagy bevásárlás.

Az 2-3 nap alatt el is szalad. És ami, ami bejön, az a kis utánpótlás, az már csak arra jó, hogy én azért néha vegyek egy kis... húst is. Húst is, mert én azt már abszolút... krumpli, rizs, bab, ez a fő eledelem, kenyér, szalonna.

Ön szokott főzni magának?

Én, abszolút én főzök magamnak, én nem járok csárdába. Megtanultam főzni, én főzök magamnak. Szépen, annyit főzök, hogy mit tudom én 3 adagot körülbelül, ami egy napra való, és akkor azt szépen megeszegetem, és úgy elvagyok vele. Jó, nagy ritkán ha megkívánok valami különlegességet, de hát az nagyon ritka dolog. Hát ebből a pénzből nem lehet! Akkor, ha mit tudom én, tényleg elmegyek oszt keresek egy ezrest, vagy ezerötöt, vagy nagyritkán kétezer forintot, akkor megengedhetem, hogy veszek valami különlegességet magamnak.

És mit szokott, mi számít különlegességnek, mi az, amit szokott ilyenkor venni?

Hát, mondjuk, ha megehetek egy jó halászlét, az már nem fér bele, egy jó pacalpörköltet, vagy egy csirkepörköltet, vagy hát valami körömpörköltet, vagy valami hasonlót, hát az nem fér bele. Sajnos az nem fér bele több. És akkor el kell menni... Beszerzem a gyógyteáimat.(...) Elmegyek, oszt akkor szedek magamnak. Kimegyek a ligetbe, még a vad gyümölcsöket is leszed-

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

tem. Szegény ember megkérdezte, azt mondja 'mi lesz uram?' 'Tudja mit, uram, benne van C vitamin, benne van cukor, és van még egy kis aromája is – mondom – csinálók belőle egy, hogy hívják, egy gyümölcslevest – mondom –, ebbe minden benne van, ebbe nem kell már semmit tenni, legföljebb tesztek bele egy kis gyógyteát'. 'Micsoda?' Másnap látom, jön a nagy család, leverték a szilvát. Szegények, ilyenek a szegény emberek, leverték a szilvát. Mondom 'gratulálok!' 'Ne haragudjon' – aszongya. 'Nem... én meg majd keresek egy másik helyet oszt kész!' Mogyorókat összeszedtem, meg hát ilyesmiket, ilyen famogyorót. (...)

Ruházkodásra? Hát az az igazság, hogy ugye eljárók dolgozni, és akkor itt egy inget adnak, ott egy nadrágot, ezt a cipőt, nem is tudom, ez az utolsó cipő amit kaptam, igen. Amikor még dolgoztam, akkor kaptam ruhapénzt, egy 90 ezer Ft-ot, ha jól emlékszem, abból vettem egy öltöny ruhát, vagy két öltöny ruhát, már nem is tudom, meg még egy pár cipőt, kész, ez volt az utolsó. Meg az öcsém segít néha, amit mondjuk talál valahol ismerősöknél, elhozza, és akkor azt használom."

A hátralékosok e népes – nyomorszínten, vagy annak közelében élő – csoportjának táplálkozását az olcsó ételek kényszerű változatossága is jellemzi. Sokan elmondták például, hogy többnyire a legolcsóbb húsfélékből (csirkenyak, csirkeszárny, farhát) jut csak asztalukra, amelyeket különféle módokon készítenek el, így próbálják étkezésüket választékosabbá tenni. A megélhetést segítő, nemzedékről nemzedékre hagyományozódó háztartási és „konyhaművészeti” praktikák sokfélesége e szegény családokban követhető leginkább nyomon.

Ruhátáruk zömében használtan kapott, vagy „turkált”, esetleg házilag varrott ruhane-műkből áll, új ruhát szinte kizárólag a kínai piacon szoktak vásárolni. A ruházat legprob-

lematikusabb darabja a cipő. Az elhasznált cipők pótlásának gondja olyan rendszerességgel fordult elő interjúinkban, hogy mindenképpen külön említést érdemel. A kínai piacról beszerzett gyerekcipők pár hónap alatt tönkremennek, a felnőttek nem mindig tudnak az évszaknak megfelelő lábbelit hordani.

A közlekedési költségeket sok helyen igyekeznek megspórolni, „bliccelnek”, a gyerekeknek – vagy ügyintézéshez – tartalékolnak 1-1 jegyet, illetve nagyobb távolságokat is gyalogosan tesznek meg. A szükséges gyógyszerek megvásárlása szintén gyakori nehézséget jelent.

A szórakozás lehetőségei is nagyon behatároltak ezen a fogyasztási szinten. „Csak a bíróságra járunk, egy moziba nem tudunk elmenni” – mondta egyik interjúalanya. Utazásra, üdülésre általában nem is gondolhatnak ezek a családok, legfeljebb a gyerekek táboroztatását, nyaralását próbálják valamilyen módon (szociális támogatás segítségével, vagy rokonsági összefogással) megoldani. Sok helyen a televízió és a családi összejövetelek nyújtanak csak szórakozási lehetőséget.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

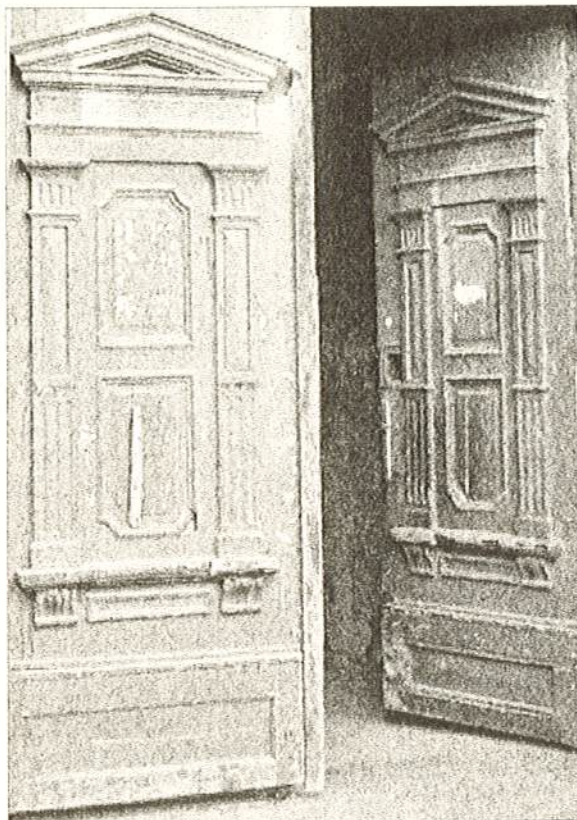
A felnőttek gyakran lemondanak saját szükségleteik kielégítéséről a gyermekek, unokák javára. Ez a jelenség magasabb fogyasztási szinteken is általánosnak mondható, a szegényebb háztartásokban viszont jóval szembetűnőbb, mivel a legalapvetőbb szükségletek kielégítését nagyobb mértékben érinti.

Virágnéval szintén találkoztunk már. Bár náluk nagyobb nélkülözésben élők is vannak ebben a csoportban, az említett jelenségeket talán a vele készült interjúrészletből ismerhetjük meg legjobban.

„A legfontosabb a gyerek, és hogy a gyerekek az ebédje be legyen fizetve, ez a mániám. Négyezer valahány száz most már. Azt szeretném, hogy a gyerek ne érezze meg a problémáinkat. Most ez biztos nagyon hülyén hangzik, de a szüleim nagyon keveset kerestek, de mi soha nem éreztük azt: nem mehetünk el egy osztálykirándulásra, mert nekünk nincs. Én azt szeretném, ha a gyerekem..... bár érzi. Anyu most mi gazdagok vagyunk vagy szegények, ezt nagyon sokszor megkérdezi. És akkor azt mondom, még el tudom vele hitetni, hogy se gazdagok, se szegények, a kettő között. Szeretném ezt így tartani, hogy ő ne féljen. Ez viszont nagyon hülyén hangzik, de ez nekem nagyon fontos. És utána a fontossági sorrend csak az élelmiszer. De mit lehet ebből a pénzből megvenni? Ha megnézi, akkor nekem van 2 pár vászoncipőm nyárra. A férjemnek van 2 ilyen kínai cipője, mert ha dolgozni kell, akkor sokat gyalogol. A gyerekeknek veszek egy szandált, és ha leszakad a lábáról, akkor veszek neki még egyet, ha nem szakad le, akkor jó.

Élelmiszerre mennyi megy el egy hónapban? Szokott lenni például nagybevásárlás?

Régebben volt nagybevásárlás, de már úgy látom, ha többet bevásárolok, akkor könnyebben elhasználom az élelmiszereket. Ha van itthon liszt, akkor szívesen sütök süteményt, a gyerek a süteményt nagyon szereti. Ha nagyon sok tojás van, akkor az ember bűnbe esik. Nem szeretnék arra a szintre eljutni... az ételt azt megvesszük. Nem éhezünk, azt megvesszük. De nagyon nehéz. Hús nagyon-nagyon ritkán van. Olyan, hogy kenyér az mindig kell, az mindig van itthon, krumpli, krumpli az most éppen nincs, de 1-2 kg krumplit megveszek minden héten. Szoktam úgy vásárolni, hogy most olcsó lecsót főzni, akkor most ezek a kis tökök olcsóak, és nagyon gazdaságos, szóval megnézzük, mit veszünk. De az élelmiszer az, ami a pénzünk nagy részét elviszi.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Ki lehet számolni, hogy egy napra mennyit szán?

Ezer forintot.

Akkor körülbelül 30.000 megy el egy hónapra?

Olyan 800–1000 forint. Elmegy annyi, sajnós. Ha veszek egy tejet és egy kenyert, az háromszáz forint. Szoktunk gyümölcsöt venni. De nálunk úgy van, ha veszünk egy kiló őszi-barackot, az a gyereké. Jó, megehetünk mi is egyet, de kimondatlanul is ez a szabály, hogy a gyereké. Ez hülyén hangzik, tudom. Azért igyekszem, hogy ne legyen hiányosság az életében azért, hogy ilyen helyzetben élünk, azért a gyerekeknek... Bár amikor hó-nap vége van, akkor nincs olyan, hogy kilószám, csak hónap elején.

Ruházkodás?

Nekem az normális volt gyerekkoromban, hogy nekem jár egy szandál. Ha elszakad az egyik, veszünk egy másikat. Az én fiam a kínai piacon vett cipőnek úgy örül, mint más az ADIDAS-nak. Nálunk olyan, hogy ADIDAS, nincsen, ha van, azt az unokaöcsémtől kaptuk. Nagyon sok ruháját örököltük másoktól. Ha néha veszünk egy pólót a kínai piacon, azt úgy megbecsüli, azt mi vettük, az új. Egyébként az a normális, hogy kiveszi a szekrényből, és megkérdezi, kitől kaptuk. Ez az én lelkemnek nagyon fáj. Jó, biztos volt egy-két olyan darab, valami nagyon szépet, amit nem akartak kidobni. A ruhanemű 90 %-a mástól kapott ruha, erre nem bírunk költeni. Nekem meg olyan ruháim vannak, ugye én tudok varrni, hogy én varrok. És a turkálóban veszek. Most volt egy olyan tábor, amikor lehetett volna menni görkorcso-lyázni, 10 ezer forint. Annyira szeretett volna elmenni, de ennyi pénzt nem tudok egy hétre. Vagy vannak ezek a nyári táborok, Balatonmárián, 17.000 forint, ez olyan költség, hogy nem tudom azt a 17.000 forintot kifizetni, hogy egy hetet ott töltsön. Az én célom, a legfontosabb, most az, hogy munkát találjak, és utána az, hogy utolérjük magunkat, hogy legalább neki beleférjen egy nyaralás.

Szórakozás?

Leszoktunk mindenről, most már nem is hiányzik, hogy elmenjünk színházba. Amennyi egy színházjegy. Legutóbb a Macskákat néztük meg, gyerekelőadásokra megyünk el, mert a (...) színházban vannak 300 forintos gyerekelőadások, mert szeretném, ha a fiam is elmenne színházba. Felnőtt előadáson legalább 8 éve nem voltunk, akkor is úgy volt, hogy a barátainktól ajándékba kaptunk színházjegyet. Az is rossz, hogy nincs itthon egy értelmezési szótár, vagy egy akármilyen könyv amiben az ember utánajárhatna, hogy mi micsoda. Nincs, mert egy ilyen 3-4.000 forint. Antikváriumban. Ezek a dolgok nagyon hiányoznak. Strandra menjünk? 1.500 forint lett a belépőjegy. Tegnap gyalogoltam a Lupa szigetig a fiammal, két órát oda, két órát vissza Békásmegyerről, hogy legalább egy kicsit legyünk vízben. Akkor a McDonald's, az komoly családi probléma, mert a legtöbb gyereknek azért vannak ezek a figurák, és hogy két hónapban egyszer, hogy a fiam is jusson be, és akkor eszik egy fagyit...

Hogyan látja, mi az, amivel spórolni lehet esetleg?

Csak élelmiszeren lehet spórolni. Nincs más, amin lehet. Azt a minimálisra lehet szorítani. Az a baj, hogy azért az ember, – nem tudom, volt-e már ilyen helyzetben –, de azért hónap elején megteszi, hogy most veszek egy fél kiló karajt, vagy 2 csirkét. Mert hónap végén egyik este leértékelt virslit vacsorázunk, a másik este bundás kenyert, és korholom magam is érte, hogy hónap elején is így kéne. Mert hónap elején élelmiszerben kicsit többet megengedünk magunknak, mint hónap közben. De gondolom az lenne a normális, ha az ember hónap közben is többet megengedhetne magának, de már nem tudok miből spórolni, csak evvel. Nekem nagyon fontos, hogy a Viki az iskolában eszik, bármit főzök én itthon,

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

azért az csak változatos... nagyon sokan mondják, hogy milyen kaja van ott. Nagyon jó, most már, nagyon normálisan főznek a gyerekeknek, és még is csak változatos. Itthon ha főzők gombócot, akkor három napig gombóc van. Mert eleve abból nem érdemes kicsit csinálni. Szeretik is, meg az olcsó étel. Vagy szilvás gombóc van, vagy lekváros gombóc van. Csak simán krumplit kell összegyúrni egy pár tojással, liszttel, és akár meggyet bele, akár szilvát. Ha meg egyik sincs, akkor nudli, és nincs rajta más, csak porcukor. Az ember megtanul tényleg a semmiből is főzni.

Ezeket a fogásokat hol tanulta?

Ezeket már otthon is. A szüleim vidékről jöttek, nagyon sok mindent tudtak... paprikás krumplibá nokedlit tenni, és akkor, meg az ember a szomszédoktól is megtanulja, mert egy olyan környék. Borsót raknak a paprikás krumplibá, teljesen el voltam hűlve, 10 dkg borsót raknak bele és egész más íze van, olyan kellemes lesz tőle. Az ember egymástól is tanul."

A számlák fizetésének kérdése – amint láhattuk – gyakran a minimális étkezési szükségletekre fordítandó kiadások alternatívájaként jelenik meg. A szülőknek ezzel együtt állandó gyöttrődést okozhat, ha gyermekeiket nem képesek olyan táplálékkal – gyümölcssel, édességgel – ellátni, amelyek más gyermekek számára mindennaposak.

Mojzesné főállású anya, 4 gyermekével él egy 1 szobás önkormányzati lakásban. Élettársától különvált, azóta jövedelmét csak családi pótlék és gyermekvédelmi támogatás egészíti ki. A lakás kicsi (főleg ötüknek), de a fenntartás költsége a villanyfűtés miatt magas. Díjhátralékuk meghaladja a 200 ezer forintot.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

„Most, hogy már nőnek, megértik, de volt olyan, hogy azt mondta a nagyobbik fiam 'anya vegyél nekem hamburgert.' 'Gyerekem, nincs pénzem.' 'Akkor vegyél jégkrémet.' 'Gyerekem nincs pénzem.' 'Akkor vegyél egy ilyen kicsi rágót.' 'Gyerekem arra sincs pénzem.' 'Hát neked sosincs pénzed?' És ordít az utcán a gyerek, és akkor a szívem leszakad, úgyhogy akkor képes lennék bemenni egy közértbe, és mondani neki, hogy egyen, de hát akkor az se jó. Nem tudom, mi a jó.

Mi az, amit először kifizet?

Hát, a számláimat mostanában nem tudtam kifizetni. Úgy, ahogy van. De mondom, volt olyan, hogy 25 000 Ft volt a villanyszámlám. Akkor még ott volt a gáz, a lakbér. És azon gondolkoztam, mit fogok tenni, mit csináljak. És most befizetem, akkor miből etetem a gyerekeimet?!”

A szűkösen rendelkezésre álló jövedelem felhasználása talán leginkább attól függ, hogy a háztartások minnek a hiányát tudják könnyebben elviselni, vagy mely szükségletek kielégítését tudják alacsonyabb szinten megoldani. Az egyéni igények azonban – mint ahogy minden más háztartásban is – természetesen alulértékelik a kiadások szerkezetét. Még a legszegényebb családoknál sem képzelhető (várható) el, hogy ne legyenek olyan kiadásaik, amelyek nem a pusztán életfenntartást célozzák. Olyan fogyasztási cikkekről van szó – ruhaneműkről, műszaki cikkekről, ékszerekről –, amelyek a társadalom többsége számára elérhető közelségben vannak, az alacsonyabb jövedelműek számára viszont rendkívül megterhelő kiadást jelentenek. Birtoklásuk ugyanakkor az „átlaghoz” tartozás érzését kelti, és az önbecsülés fenntartását is szolgálja. Különösen igaz mindez a gyermekes családok esetében.

Barnáné díjhátraléka az időben kezdődött, amikor még férjével együtt nevelték három gyermeküket. A férfi keveset adott haza keresetéből (mert azt nagyrészt itatra költötte), házasságuk is emiatt bomlott fel. Az asszony egyedül maradván sem boldogul jobban, gyeseből és családi pótlékból élnek, nem tudja ebből fizetni a lakás költségeit. Mobilizálható értéktárgyaikat felélték (az asszony eladogatta őket, vagy a zálogból nem tudta kiváltani). A gyerekek vágyait, kívánságait csak úgy tudja időnként teljesíteni, hogy azok ellenértékét az élelmiszerrel spórolja meg.

„És a tartozás mit jelent, hogy kölcsönkértek?”

Így van, így van. Ez egy ördögi körforgás. Elment már az összes arany a gyerekek füléből, a gyűrűm, az aranyóráim. Nem tudtam többet kiváltani, akkor eladtam a zálogcédulát. Leszegényedtünk. Nem tudom a továbbiakban hogy lesz, mert volt bizony már olyan, hogy sírva feküdtem le, mert három napig nem ettem. A gyerekeknek kell csomagolni – ők nem kerületi iskolába járnak – nem kapok étkezési hozzájárulást, így csomagolnom kell őket.

Ruhán?

Ahogy nőnek a gyerekek, azon nem lehet spórolni, kimegyek a piacra megveszem a cipőt, egy hónap múlva széthullik, nem bírom megvenni a 10-15 ezer forintos cipőt, így ezt pótolni kell. Magamra nem költök, ezt megszoktam, dohányzok, azt eléggé sűrűn, azon kívül...hát a gyerekeknek gyümölcs kell... nem tudom megfogni a pénzt

Tehát ezeket megveszi mindig?

Meg, meg.

Ha nagyon-nagyon meg van szorulva mi az, ami kimarad mégis?

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Mondjuk a cigarettám. Úgy szoktam főzni három napra, ők nem esznek olyan sokat, nekem meg ahogy kedvem van. Sokszor ugye a pelenkán spórolunk, volt bizony, hogy nem volt pelenkánk...akkor textilpelenka... kritikus, kritikus. Elromlott a TV, beadtam a gyerekek fülbevalóit, hogy ki tudjam fizetni, vagy ki tudtam váltani vagy nem tudtam kiváltani. De a fülbevalót is pótolni kell és akkor apránként: egyik hónapban megveszem az egyiknek, akkor utána megveszem a másiknak. Elszedem valahonnan.

És mi az, amiben a gyerekek esetleg hiányt szenvednek?

Hát, elég sok mindenben. Mondjuk az a napi ötszöri étkezés. Nálunk nincsen olyan, hogy tízórai, uzsonna, nem is szólnak, hogy éhesek, nagyon türelmesek, sokszor el vagyok keseredve, hogy dél van és még mindig nem szóltak, hogy éhesek. Úgy szólok, hogy ti nem vagytok éhesek... és akkor ez úgy elhúzódik... akkor pl. itt van a nagylányom az is 13 éves, szeretne egy akármit, nem tudom... például szeretett volna karácsonyra egy korcsolyát, és itt voltunk akkor ajándék nélkül, és nyáron megvettem neki a korcsolyát...

Tehát az ilyen kívánságok, amit ők kérnek, azok amik főként elmaradnak.

Persze. Születésnapok, névnapok nálunk már nincsenek. Amit utólag próbálunk pótolni, csak hát..."

A lakásfenntartási költségek – mint ahogy általában a fogyasztási kiadások – csökkentése valószínűleg könnyebben érhető el a gyermeket nem nevelő háztartásokban. A fűtési költségeken lehet talán leginkább spórolni, ám vannak, akik az áramfogyasztást (a bojler, vagy a hűtőszekrény használatát) is nagymértékben korlátozzák.

Kuruczné egyedül élő rokkantnyugdíjas asszony, szívbetegsége és idegi problémái miatt százalékkolták le. Nyugdíjazását megelőzően hivatalosként és bolti eladóként dolgozott. 27 ezer forintos nyugdíjából nagyon szűkösen él. A kis lakását fogyasztásának korlátozása és lakhatási támogatások által tudja fenntartani. Díjhátraléka nincs, nem is volt.

„Ott a villanybojler és nem használja?”

Nem használható, mert 5-6, vagy 10 ezer forint volna a villanyszámla, ha használnám. A hűtő nincs használva, mert minek? Mert ha hozok egy liter tejet, akkor megiszom, húst, szalámit, ilyesmit nem tudok venni, mert arra már nincs pénz. Egyszer összeírtam vagy három hónapig, hogy mit vettem vagy mit ettem, hogy beadom egy újságnak. (..)

Ha a maga életére gondol, mikor kezdett el romlani az életszínvonala?

A leszázalékolás után. Azelőtt tudtam venni egy függönyt, egy cipőt – évek óta nem vettem cipőt –, tudtam venni egy anyagot, hogy varrjak egy ruhát. Nem volt gond, hogy megvegyek egy harisnyát."

Nagyon gyakori a szegény háztartásokban, hogy a rendszeres pénzzavart kisebb-nagyobb kölcsönökkel tudják csak áthidalni. Ugyanakkor a kölcsön lehetősége sem érhető el mindenki számára, ahogy az egyik interjúalany megfogalmazta: „*Ki az a hülye, aki nekem ad pénzt? Mert milyen esélye van rá, hogy én vissza tudom adni neki?*” A rokonságtól, szomszédságtól, baráti körből kapott hitelek gyakran beépülnek a háztartás gazdálkodásába, hó végén (vagy például nyugdíj előtt) a bevételi oldalon, a jövedelemhez jutás idején pedig a kiadási oldalon rendszeresen – az elsők között – szerepelnek.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Békefiék szociális járadékból élő házaspár, mozgásszervi megbetegedésük miatt került sor leszámolásukra. Ketten együtt is alig 30 ezer forintot kapnak havonta. Közel 200 ezer Ft a díjhátralékuk, amelynek rendezését több szervezetnél is megkezdték, de a folyamat mindannyiszor elakadt. A kölcsönök rendszeressé váltak a háztartásban.

„A következő kérdésem, hogy a mindennapi megélhetéshez szoktak-e kölcsönkérni?

Férfi: Hát, előfordul.

Nő: Hát, előfordul sajnos, muszáj, de azt vissza is kéne adni.

És azt a következő havi pénzből rendezik?

Férfi: Hát, úgy, igen. Ez a 22-es csapdája.

Nő: Amikor kérek, akkor mondom, hogy ekkor jön meg a kis nyugdíj, és akkor visszaadom. De a hónap végén lehet, hogy megint nincs pénzem. Mókuserék ez mindenhogy.

Most ezek a privát tartozások nagy összegűek?

Férfi: Hát ez egy kisebb összeg.

Mondjuk tízezer alatt van?

Férfi: Ó, bőven. Nem, egy-két ezer forint.

Nő: Hát, ha megjön a pénz, visszaadjuk a kölcsönt, szaladunk a postára, aztán csak álmodozunk.”

Az állandó kiadási feszültség közepette élő háztartások egy kisebb része értéktárgyai zálogba adásával vészeli át a nehezebb időszakokat. Néhány kisebb értékű ékszert használnak fel erre a célra, amelyek így tényleges értéküknél nagyobb segítséget is jelenthetnek számukra. Jellemzőbb azonban, hogy – e stratégia korábbi alkalmazása folytán – elfogytak már a tartalékok, mivel nem tudták azokat a zálogból kiváltani.

Kissné három gyermekét neveli egymaga. Jövedelmük (gyed, családi pótlék, gyermekvédelmi támogatás, tartásdíj) egy főre eső összege nem éri el a nyugdíjminimumot. Korábban egy alkalommal részesült már díjhátraléka miatt támogatásban a Hálózat Alapítványtól, de lakásfenntartási támogatásig ezután sem tudott eljutni (a támogatás intézése és átutalása idejében keletkezett további elmaradása miatt). Az önkormányzati díjhátralék-támogatásról nem tudva – amelyre a tartozás csökkenésével jogosulttá válhatott volna – ma újból 120 ezer Ft feletti adóssága van a családnak.

„Hát, egy hónapban azt én végképp elköltöm, azt a pénzt, ami minekünk összejön.

Elég?

Nem. Nem, nagyon nem. Már így a hónap utolsó napjai felé, például nagyon, nagyon meg kell húznom magam, amikor így 500 forintokból élünk egy nap. Olyankor természetesen kimarad a cigaretta, megyek szomszédolni, mert van így... hála istennek, nekem is vannak jó ismerőseim, aki ezt mondja, hát figyelj, te is adtál már annyit annak idején, na, hogy veszek egy doboz cigarettát meg ez, meg az, meg amaz. Szóval ők az elsők. Kenyér, tej, zsír biztos van itthon, mert arra én nagyon ügyelek. Ha semmi más, akkor is, tehát nekik megvan. Mert azért az óvodába be vannak fizetve. Jó, hogy igazán keveset fizetek, hála a jó istennek. Tehát az óvodát, hacsak tehetem, sosem hagyom ki, pontosan azért, hogy egyenek. Nem azért mert a terhemre van-

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

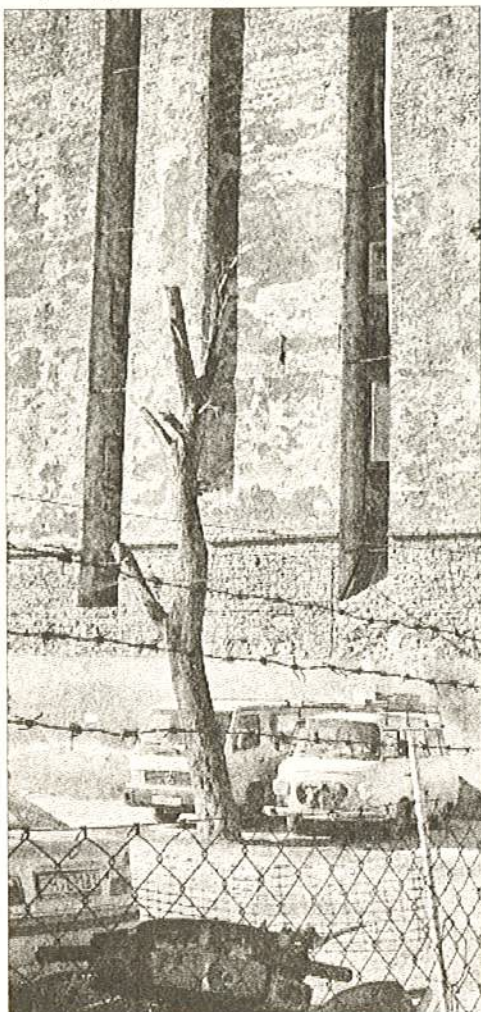
nak, de hát azért nem mindegy, hogy 66 Ft-ból egész nap ugye eszik, vagy nekem itt több száz forintba kerül.(...)

Tud-e valamin spórolni?

Hát nem. Nem. Úgy szoktam spórolni, megmondom őszintén, hogy van még egy kis némi nemű kis...[ékszer] Amikor nincs pénzem, akkor beadom, amikor megjön a fizetésem akkor kiváltom. Tehát nekem ez a biztosítékom, esküszöm, arra, hogy ne keljen kölcsönkérni, ide, oda menni. Mert nincs is ki-től kölcsönkérni. Nagymamájuk nincs, tehát nem tudom azt sem megoldani, hogy most tényleg, ha bármi, kórházba kerülnék, nem is tudom, hogy mi lenne a gyerekekkel.(...)

És mi az, amire mindenképpen áldoz, mindenképpen költ? Már úgy az élelmiszert leszámítva, mert ezt ugye mondta az előbb.

Hát amire mindenképpen költök, az a villanyszámla és a gáz befizetése. Mert, hogy ugye villany nélkül, hát ezek frászt kapnának. Ők olyan gyerekek, hogyha van például 10 perc áramszünet, este kilenckor, rettenetesen

félnek, mert nincsenek hozzászokva. Tehát a villanyt mindenképpen befizetem, a gáz, meg ugye melegednünk kell, ugye, enni kell. Azon főzök. Szóval ezt mindenképpen. Innen már a rezsi sajnos így kiesik.

Ön szerint a gyerekei ellátására jut elegendő pénze?

Feltétlenül, én úgy érzem, hogy jut, mert én azért elég ügyes nő vagyok, tehát ilyen tekintetből, mondjuk, én nem arra izélek, hogy csirkecombból kell pörköltet. Én csirke nyakból, farhátból. Én mindentől tudok főzni. Ők meg meg-eszik. Tehát nagyon jó gyerekeim vannak, nem válogatnak.

Mi az, amiben ön szerint, esetleg, a gyerekei mégis hiányt szenvednek?

Hát, én amiben feltétlenül gondolkozom, hogy a zöldségek, a húsfélék közül nagyon sok mindenben, és a tejtermék. A tejterméket, azt ne soroljam, mert ugye, ami kellene, a sajtok, ez, az amaz, esetleges joghurtok, gyümölcs-joghurtok, hát szegényeknek, hét szám, hónap-szám, mikor fizetés van, akkor egy-két napig mindig, meg szoktam nekik venni, s utána ez sajnos kimarad.

És így az élelmiszereken kívül?

Az élelmiszereken kívül, hát a ruházat is. Mondjuk szerencsére, vagyunk így egy pár asszony, így egymás között, akik csereberélünk. Még szerencse. Na, most ne adj isten, el kellene költöznöm valahová, akkor ez a vonal esetleg megszakadna. Akkor bizony,

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

bizony, nagyon sokat varrogatok, nagyon sokat, hogy a ruházatukat rendben tartsam.

Szoktak nyáron elutazni valahová?

Á! Én már az elmúlt négy évben nem is emlékszem. Egyszer voltunk kint az Orczy kertben, május elsején, és akkor is bizony problémát jelentett, hogy nem tudtam fölültetni őket a körhintára, mert két-háromszáz forint egy menet. Na, most ha azt két gyerek esetében veszem, én nem ülök fel, a fiam ugye nem ül fel, mert ő már ezt kihagyja, akkor is egy horribilis összeg, tehát nem tudok nekik ilyesmit megadni. Ha tv nem lenne, mint szórakozás, hát, ugye annak idején, mikor pici volt a Lali, rengeteget jártunk mesemoziba, ide-oda, ez ma már nem megvalósítható. Tehát a képeskönyvek vagy ilyesmi ez egyszerűen, megvehetetlen. Tehát a kulturális vagy egyéb ilyen fejlődésük ez...

Mi az, amit először kifizet?

Első a villanyszámla, és mivel kártyás a gázom megnézem, hogy van-e, akkor azt veszek. Ez az első. (...)

Kihez szokott fordulni, mondjuk, amikor egy kicsit megszorul, és nagyon ki kéne fizetni a villanyt? Tud-e kölcsönkérni valakitől?

Kölcsön nem tudok kérni, nem is szoktam. Ezek a dolgok, amit fölhasználok rá, na, de ez már a végső maradványai annak, ami volt.

Tehát a zaci?

Így van, a zálog. Na, most mivel kölcsönkérni nem tudok. Ez van, ehhez rágaszodom, mert már mindig mondták, hogy ezt mért nem adom el. Már ötvenszer megvettem, de nagyon jó, ha van, pontosan azért, mert ez egy végső menedék. Úgyhogy senkihez nem tudok fordulni. Na most, tavaly volt rezsihátralékom, akkor tudtam a Hálózat Alapítványhoz, az idén már ez sem működik, mert csak háromévente működik, úgyhogy nem is tudom, hogy most mi lesz. Azért én megyek, próbálkozom, hogy valamennyit, amit ebből lehet. Most én úgy gondolom, hogy van ez a Sziszifusz, vagy mi a fene, ez a lakásalapítvány. Megpróbálom kisebbre cserélni, na de hát ez mindig, hogy kisebbre, kisebbre, aztán a végén meg hajléktalan maradok a gyerekeimmel. Mert ez manapság, én úgy látom, hogy a kutyát nem érdekli, hogy ki kerül az utcára, hogyan, és milyen módokban."

Gyakorta a család (rokonság) támogatása jelent segítséget fogyasztási krízisek esetén. A segítség kölcsönös – pénzbeli vagy természetbeni – formái jellemzőbbek, egyirányú támogatás ritkábban fordul elő. Bizonyos esetekben a létfenntartás még rendszeres családi oltalom mellett is alig biztosítható.

Bánné 50 éves asszony, aki nehéz fizikai munkát végző betanított munkásként dolgozott korábban. Komolyabb számlafizetési gondjai mintegy 3 évvel ezelőtt – munkanélkülisége idején – kezdődtek, amikor súlyos daganatos betegsége miatt le is szálalékozták. Akkori díjhátralékát szociális támogatás (átmeneti segély) és szolgáltatói kedvezmény (gázkártyás támogatás) segítségével rendezte. Mikor a munkaképesség-csökkenését felülvizsgáló orvosi bizottság állapotjavulást állapított meg nála – visszaminősítették 50%-ra és megszüntették a nyugdíját –, Bánné ismét el tudott helyezkedni. Néhány hónap elteltével azonban újból megbetegedett, azóta a szociális járadék nem egészen 15 ezer forintos összegéből – családja segítségével – él.

„Hogy mennyit költök? Inkább úgy tessék kérdezni, mennyit költenék, hogyha úgy jobb volna. Hát az az igazság, hogy én mindig a legolcsóbbat veszem. De azt is elárulom, nem szégyellem, hogy legtöbbször csak csirke

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

szárnyat eszünk, ami a legolcsóbb. A legolcsóbbat. Úgyhogy, mit tudom, veszek krumplit, 1 kiló szárnyat, vagy másfél kilót, vagy egy néha egy kis gyümölcsöt, ugye hát ami belefér. Szóval túlzásba nem vesszük. (...) Például néha megennék egy jó rántott karajt. Én nem azt mondom, minden héten, de legalább egy hónapban egyszer, ami tényleg finomabb. Vagy mit tudom én, töltött húst, vagy, vagy szóval ilyen, én mondom, én a szárnyat kirántom, a szárnyából pörköltöt, a szárnyából tarhonyás valamit. Ami a legolcsóbb, és szerintem nagyon sok ember van, aki ugyanazt csinálja, amit én. Üdítő? Hát almát is ha veszek, ugyanúgy beosztom, kompótnak, mit tudom én, megcsinállok két szemet kompótnak, vagy három szemet, hát azt kell két napig enni, mert, mert nem telik rá, nem telik rá. (...) Azért mondom, hogyha az anyukám, meg a testvéreim nincsenek..., mert sokszor ők, ők fizetnek ki bizonyos dolgokat.

Körülbelül, összecszerűen mennyit kap tőlük havonta?

Hát, úgy, úgy nem nagyon tudom, mert hoznak olajat, tésztákat. Például tegnapelőtt hagytam itt egy ezrest a fiatalabbik húgom. Szóval, így, így nem tudom. Akkor ugye a kórházban ők rendezték az orvost, minden nap hozták be nekem az enivalót."

A havi rendszerességgel nyújtott szociális támogatások számottevő segítséget jelenthetnek. A lakhatási támogatások például a rezsit jelentős részben, néha teljes egészében is fedezhetik, hozzásegítve a háztartásokat a díjhátralékosság elkerüléséhez. Gyakori azonban, hogy a segélyezettek szükségleteiket a támogatás(ok) ellenére is csak nagyon korlátozott mértékben tudják kielégíteni, számlafizetésre pedig fogyasztásuk nagymértékű, folyamatos korlátozása – minimum szinten tartása – folytán válnak képessé.

Bokrosné és élettársa is szociális járadékban részesül. Az asszony cukorbeteg, a férfit pszichés problémái miatt százalékolták le. Időnként adódik számukra alkalmi munka ismerősöknél, jövedelmük azonban ezzel együtt sem több havi 30-33 ezer forintnál. Korábban többször hátralékban maradtak, csak amióta lakásfenntartási támogatásban és fővárosi díjkompenzációban részesülnek, azóta fizetőképesek.

„Mit kéregetni? Pénzt?

Pénzt, van úgy, hogy kenyeret, nem hogy van úgy, most pl. a Józsinak nincs munkája, megy el a pénz, a rezsit befizetjük, rengeteg tartozás van, azokat meg kell adni, úgyhogy olyan egy hétre való, ha marad.

És akkor kifizetik először a tartozást, meg a rezsit?

Hát igen, ez a sorrend. Most már ott tartok, hogy már két postásnak tartozom, meg nem tudtam megadni tartozást, olyan is van.

Ezek milyen tartozások?

Hát kölcsön, személyes.

Ez minden hónapban így megy?

Minden hónapban, sajnos.

És amikortól elfogy...?

Amíg tudtam, azelőtt, sokat jártam ki a bolhapiacra, ami olyan holmi volt, amire nincs szükség, azokat adtam el, de már az is elfogyott, meg is szűnt, a Verseny utcában meg rizikós: kifizetek négyszáz forintot és vagy eladok valamit... meg nem azért megyek ki, mert az a 400 forintom sincs, hogy be-

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

menjek. Már annyira kifogytam, már mindenemet eladtam, ami olyan volt. (...)

Ruházkodás?

Hát, azzal nagyon nagy bajban vagyok, epeműtétem volt, mindent kihíztam, úgyhogy nincs egy nyári ruhám. Jobb is, ha ilyen idő marad. Amikor kaptam a munkanélküli járadékot könnyebb volt. Sokkal.

És ruházkodásra tudnak költeni, ez hogy megy?

Úgy fér bele, hogy kölcsön kell kérni, mert amit muszáj megvenni... azt ha törlik, ha szakad, mondjuk, hogy ilyen tél volt, mert nincs csizmám, most itt a nyár amit tavaly vettem papucsot, azt el kellett adjuk, mert nem volt pénzünk, úgyhogy most azon drukkolok, hogy ilyen nyár maradjon, mert nincs szándálom. (...)

És mi az, amin tulajdonképpen tudnak spórolni?

Hát semmi.

Ha nagyon nagy gáz van, akkor mi az, ami még jöhet?

Ennél nagyobb gáz már nem lehet. (...) Nem tudom, hogy oldják meg [mások], ahogy mi, ők is. Nemegyszer rá vagyok szorulva, hogy grízzel, mert ezelőtt, ha grízgaluskát főztem, akkor volt rá szükség, most meg kell, hogy vegyem, meg ha belefér, akkor fűszerként veszek fahajat és vízben grízt főzök, mert tej nincs, de valamit enni kell. Meg az ember kitalál olyasmit, hogy tojás nélkül csinálja a nokedlit, az neki a nudli, akkor pirított zsemlyemorzstát – ha megmarad kenyér –, úgyhogy ilyen ételeket vagyunk kénytelenek enni, rántottleves, satöbbi."

A legmélyebb szegénységben élő háztartások között olyanok is találhatóak, amelyek háztartásgazdálkodása csak részben épül pénzforgalomra (itt jellemzően alkalmi munkából, „kukázott” holmik értékesítéséből származó bevételekre), gyakran az alkalmi jellegű munka ellenértékét sem pénzben kapják meg. „Bevételeik” természetbeni szociális juttatásokkal, adományokkal egészülhetnek ki.

Az Angyal házaspár tagjai 50-es éveikben járnak. Mindketten középfokú végzettségűek. A rendszerváltást követően már nem tudtak stabilan elhelyezkedni, az asszony – főként érrendszeri betegsége miatt – valószínűleg munkaképtelen. A férfi jelenleg virágot árul, fizetsége napi háromszáz forint, cigarettá és némi élelem. Felesége hulladékokat gyűjt össze, üvegeket, illetve bolti maradékokat (kap). Szociális ebédet kapnak a Családsegítőn keresztül. Áram és fűtés nélkül élnek évek óta. A Hálózat Alapítvány, valamint rokoni segítség által díjhátralékuk csökkent ugyan, de régi áramtartozásuk miatt nem részesülhetnek lakhatási támogatásban (így pedig eladósodásuk folytatódik).

„Nos hát, ennyi a bevételük... és a kiadásaikról mit tud mondani?”

Kiadásunk tulajdonképpen nincs. Cigaretám megvan itt, ebédemet a Családsegítő intézi, más meg nem nagyon kell, mert ruhát, meg ilyesmit nem veszünk. Még a gyógyszer, az szokott... általában lenni... meg a gyertya... A gyertya az sokkal több, mint a villany. Mert a villany az körülbelül ötezer körül lenne, a gyertya az hét fölött. Bármily furcsa, de...

Petróleumlámpa az nem jött be?

Próbáltuk, de az nem annyira... szóval nem annyira világít... és a gyertya sem mindegyik. Van itt a Baross utcában az a kis vacak gyertya, szóval... ugyan-

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

olyan rendes gyertya, ilyen pincegyertya, csak rövidebb... egyáltalán nem világít... De most a Corvinban lehet kapni ilyen hosszabbat... ugyanolyan, csak hosszabb, kétszáz forint négy darab... És akkor azt szoktuk használni, az két napra elég... három napra elég... Meg kellett tanulnom ugye gyertya mellett borotválkozni, mindenhova viszi az ember, szóval fél kézzel mindent lehet csinálni, most már nekem furcsa, hogyha valahol villany van.

És a fűtést hogy tudják télen megoldani?

A fűtés az tulajdonképpen nekem jó volt, mert kinn karácsonyfáztunk és akkor ott... kinn voltunk a bódében és akkor ott volt ez a gázkályha, Siesta... Igen és akkor éjjel is kellett vigyázni...

Tehát ott voltak karácsonykor...

Igen.

De azért novemberben, februárban is van még hideg... Akkor mit csináltak?

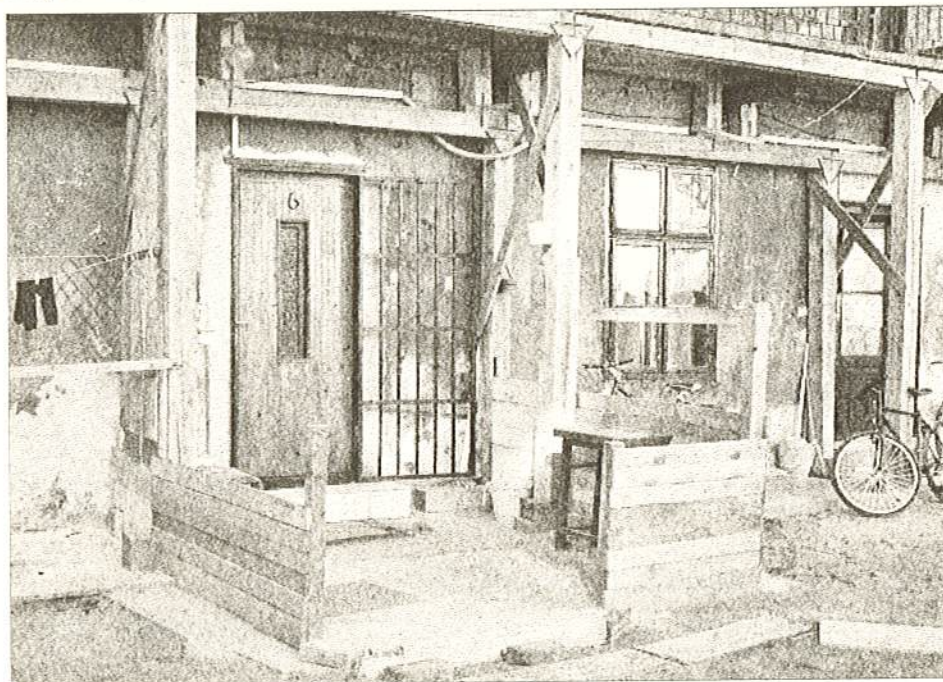
Hát, ott voltunk lenn, szóval a főnöknő az megengedte, hogy...

Egész télen?

Aha, ő ott lenn volt. Meg a lakásban tulajdonképpen meleg van... szóval, a földszinti lakásban télen meleg van, nyáron meg sajnos hideg. Hát volt úgy, hogy a B. úton [korábbi lakóhelyükön] is, egy évig nem volt izé... fűtés... nem fűtöttünk... olyan jól befűtöttek a szomszédok... mindenfelől jött. (...)

Van valami, amiben hiányt szenvednek? Ilyen mindennapi dolgokra gondolok, amire nem tudnak költeni, viszont szükséges lenne...?

Hát tisztítószer, ilyesmi, takarítószer... tisztálkodó... tulajdonképpen ez. Ezekre jó volna... Más nem nagyon van... kaja így meg van... és tulajdonképpen ez a fontos. Az még jó lenne, ha a lakbér segítség megjönne... még az sem kell, hogy pénzt adjanak, csak átutalás és kész... Hál Istennek – lekopogom – nem iszunk, ilyen káros szenvedélyek nincsenek. Csak a cigaretta, az meg itt megvan."

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

„Úgy dolgoztam, hogy feketén”

Az eladósodás hátterében nagyon gyakran a foglalkoztatás közelmúltbeli átalakulásának következményeit – és ezeknek a háztartásokban jelentkező negatív hatásait – követhetjük nyomon.

A munkaerőpiac összehúzódása már az 1980-as évek végén érzékelhető volt, az 1990-es évek elejére-közepére pedig tömegessé vált a munkanélküliség. Az alacsony iskolai végzettségű, szakképzettséget nem igénylő munkakörben dolgozó betanított vagy segédmunkások az elsők között kerültek „kapun kívülre”. A szocialista gazdaság összeomlása ugyanis először azokban az ágazatokban érezte hatását, ahol a rendszer „torzulásai” leginkább láthatóak voltak: a nagyiparban, az építőiparban, majd nem sokkal később a mezőgazdaságban.

Nagy átrendeződés ment végbe a foglalkoztatás szerkezetében, és új típusú foglalkoztatási formák is meghonosodtak. A hagyományos, teljes munkaidős foglalkoztatás visszaszorult, ugyanakkor a határozott idejű munkaszerződések és a részmunkaidős alkalmazás fokozatos terjedése tapasztalható. Bár a munkanélküliség enyhítése céljából különféle támogatott munkaformák is létrejöttek, a munkavállalók egy része mégis csak a „fekete gazdaságba” tudott (tud) bekapcsolódni.

A munkavállalók számára ezek a változások egy korábbinál jóval kiszámíthatatlanabb, bizonytalanabb foglalkozási életpálya ígérését hordozzák. Robert Castel¹⁵ szerint a foglalkoztatásnak két szegmense van egyfelől az „elsődleges piac”, a kvalifikált, jobban fizetett, több védelmet élvező munkaerő számára, és van egy „másodlagos piac” a kevésbé kvalifikált, bizonytalan helyzetűek számára, akiken közvetlenül csattannak a keresletben mutatkozó ingadozások¹⁶.

A másodlagos piac szereplőinek foglalkoztatási nehézségeivel e fejezetben részletesebben foglalkozunk. Ezt nemcsak mintabeli súlyuk indokolja, hanem az is, hogy a hátrálékosság őket nagyobb mértékben fenyegeti.

A jelenleg munkával rendelkező hátrálékos családok nagy hányadának előtörténetében is láthatunk rövidebb-hosszabb munkanélküli időszakokat (jellemzőben munkanélküli ellátások igénybevétele mellett).

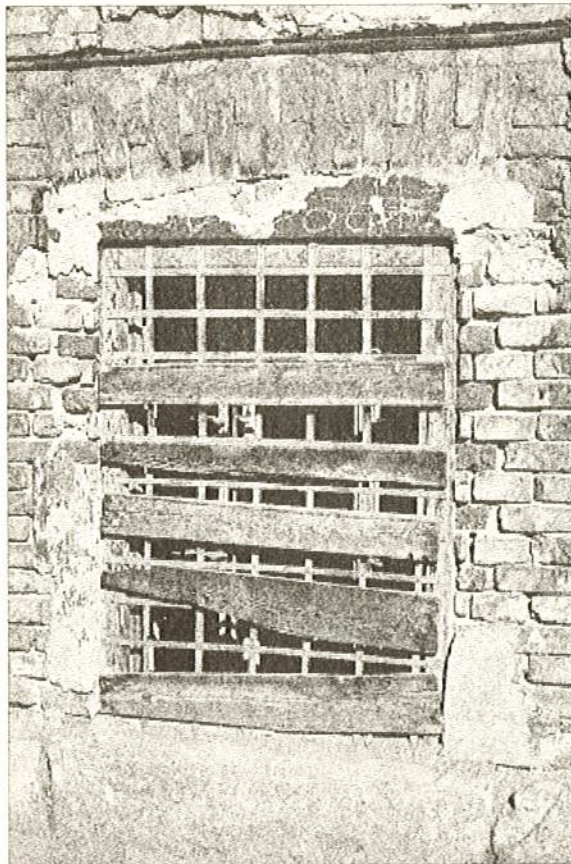
---

¹⁵ Robert Castel: A szociális kérdés alakváltozásai 369. o. Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, 1998.

¹⁶ A munkaerőpiac szegmentálódását vizsgáló szerzők az elsődleges és másodlagos munkaerőpiac fogalmát többféleképp alkalmazzák. Castel terminológiájára azért esett a választásunk, mert az interjúkat olvasva hasonló törésvonalakat észleltünk.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Nevesné – mint említettük – felnőtt lányával él. Az asszony érettségizett, többnyire vendéglátóipari és kereskedelmi betanított munkásként dolgozott. Munkanélkülisége jórészt reumatikus és emésztőszervi betegségéhez kötődött, amely nem tette lehetővé, hogy korábbi munkakörében el tudjon helyezkedni.

„Érettségiztem annak idején nyomdaipari szakközépiskolában. De már annyit változott a nyomdaipar, semmi közöm hozzá.

Dolgozott is a nyomdaiparban?

Nem. Leérettségiztem, és utána elmentem vendéglátóba dolgozni és ott voltam 10-15 évet.

És utána?

Utána is általában ilyen betanított munkák. Voltam eladó különböző helyeken. (...)

Volt olyan idő, amikor munkanélküli volt?

Volt, másfél évig.

És ennek mi volt az oka? Nem talált munkát, vagy valamilyen betegség?

Nem is találtam munkát, aztán el-

küldtek, és akkor volt egy felülvizsgálat előtte, valahol eladó voltam, már nem tudom pontosan.

Onnan elbocsátották, vagy ott kellett hagynia a betegség miatt?

Nem, megszűnt a munkahely. És utána voltam több mint egy évig munkanélküli. És aztán még kaptam egy ideig jövedelem pótló támogatást is, és akkor eléggé megbetegedtem, és el is küldtek innen a Munkaügyi Központból felülvizsgálatra, hogy alkalmas vagyok-e. És hát nem. Akkor volt kisebb műtétem is, meg ilyesmi, nagyon sokáig nem tudtam dolgozni. (...)

Amikor munkanélkülire elment, akkor már keresett munkát?

Elkezdtem én keresni, befizettem, a József körúton volt egy cég, és akkor kaptam vagy 30 címet először, aztán a 30 címből 15 olyan volt, ahol kifejezetten férfiakat kerestek. Megkaptam a címet, kimentem, össze-vissza mászkáltam egész Pestet, kiderült, hogy ilyen címek is voltak. Nagyon nehéz volt. És hiába dolgoztam vendéglátóba, most már általában 20 éves lányokat alkalmaznak mindenhol. Az se nagyon sikerült. Nehezen ment.

A Munkaügyi Központban volt?

Ott is kaptam időnként címeteket, de volt olyan, hogy a világ végén volt, akkor volt olyan, amit kaptam és ráírták a papírra, hogy már betelt, nem volt aktuális. Ott se voltak igazán, de nem is tudtak ajánlani, nem volt tele éppen a listájuk.

Tulajdonképpen meddig keresett munkát, amíg ezt megtalálta?

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Hát, ha mindent egybevetünk, én, amikor munkanélkülin voltam, akkor is nézelődtem, hogy mit lehetne csinálni. De aztán közbejöttek különböző dolgok. A jövedelempótlóm is járt volna még tulajdonképpen, de hát én szakítottam meg, nem használtam ki a végsőkig, mert közben találtam ezt. (...)

Hogyan találta ezt a munkát?

Újságban hirdették, és először úgy hirdették, hogy hazahozható munka, de aztán úgy alakult, mert mindig más dolgokat vállalt ott kint Németországban, amit idehoz, és úgy alakult, hogy ezek olyan dolgok, amit csak ott lehet csinálni. Ónozás, forrasztás, meg sütőben sütés. Meg ilyesmi, és ezt csak ott lehet. Ez van. (...)

Ott fizetik a TB-jét?

Igen. Úgy vagyok bejelentve, hogy minimálbérrel, de hát ez úgy van, meg sok más cégnél jóformán, csak papíron van, mert amennyit én keresek, és abból magam adom oda a főnöknek azt a pénzt, amit ő befizet a TB-re. De hát sajnos itt olyan van, hogy van amikor 3 hetet dolgozunk, van amikor 4 hetet, ahogy van munka. És akkor fizet amikor kedve van. Mert például most kaptuk meg a múlt havi fizetésünket, ami ötödikén járt volna. Ilyen csúszások vannak sajnos, egyáltalán nem lehet rá számítani. (...)

Ez mennyi idő alatt halmozódott fel, ez a 250.000 forint [díjhátralék]?

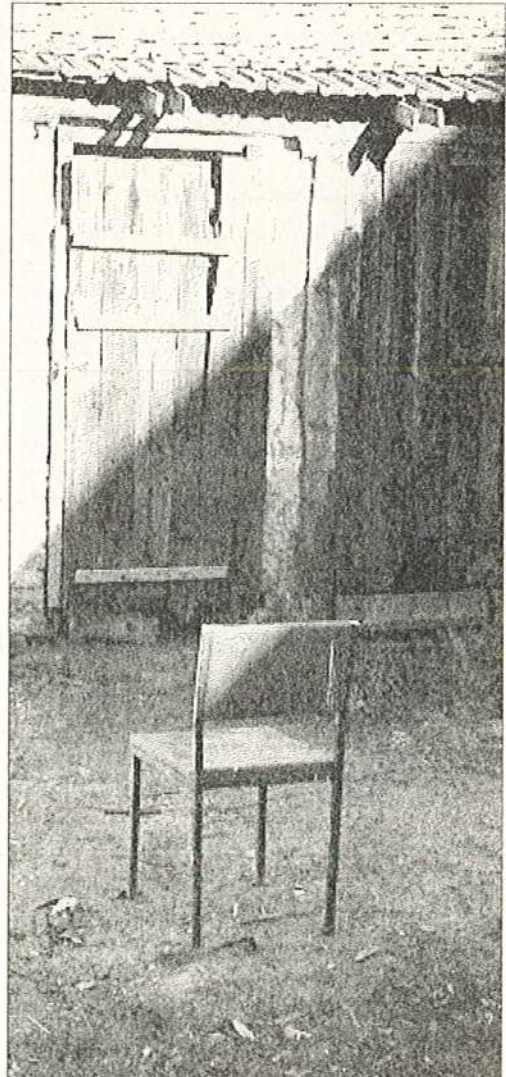
Ez két év alatt.

Mikor volt ez a tartozása?

Mikor elmentem munkanélküli-re, akkor kezdődött. Meg tudom mondani pontosan a dátumot, '97. V. hótól. És ez egészen 2000. IX. hó-ig. Mert azóta rendszeresen fizetek mindent. Most már majdnem egy éve.

'97. V. hótól nem fizette. Egyfolytában nem fizette?

Igen. És tavaly IX. hó óta fizetek mindent. Azóta már a háznak sincs tartozásom, mert odaadtam már az ez évi fűtésdíjat is. Szóval azóta tudok minden fizetni, mióta a lányom is meg én is rendszeresen dolgozunk. És ezért kértem segítséget [a Családsegítőben], mert utólag, visszamenőleg képtelen vagyok miből összegyűjteni ezt. Nem tudom."

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

A munkahely elvesztése nem csak a munkaerő-piaci hátránnyal indulókat érintheti, azonban míg a magasabb iskolai végzettséggel, jobb képzettséggel rendelkezők könnyebben tudnak újra elhelyezkedni – még ha ez számukra olykor korábbi pályájuk módosítását jelenti is –, addig a másodlagos piac szereplőinél valószínűleg gyakoribb a legális és nem legális foglalkoztatottság közötti kényszerű „hánykódás”, és nagyobb a munkaerőpiacról való kisodródás veszélye.

A Völgyi házaspárt már korábban megismerhettük. Az általános iskolát végzett asszony egy évtizedes házfelügyelői munkája után vált munkanélkülivé, és közel 5 év múlva tudott csak tartósan elhelyezkedni. A férfi érettségizett, vendéglátóiparban dolgozott. Munkanélkülisége idején ellátásban nem részesült, mivel korábban nem legálisan foglalkoztatták. Álláskeresése során általában "idős" (49 éves) kora miatt utasították el. Életüknek egy 2 éves periódusában mindketten csak alkalmi keresettel rendelkeztek, eladósodásuk főként ehhez az időszakhoz köthető.

„Mikor kezdődött a munkanélküliség?”

Nő: 95-ben megkezdődött, és egy éve van munkám.

Férfi: Nekem meg nem tudtak munkát adni. Elmentem volna segédmunkásnak is.

Regisztrálták Önöket?

Férfi: Engem nem, az előző helyen úgy dolgoztam, hogy feketén. (...) 99-ben szűnt meg a munkaviszonyom, mert akkor még vendéglátós voltam, nem voltam bejelentve, és a helységet a ház megvette, és utána már nem adták bérbe a főnökömnek, úgyhogy bezártunk, én meg eljöttem. Akkor el akartam menni munkanélküli-re, de mivel nem volt munkaviszonyom. [nem vált jogosulttá] De én címért mentem, nem pénzért. Akárhova elmentem azt mondták, idős vagyok. Címért mentem.

Végez e valamelyikük nem bejelentett munkát?

Nő: Nincs már rá idő szerencsére. Képzelve, két műszakban vagyok, a férjem meg 12 órát dolgozik.

Férfi: Meg hála Istennek már nem szorulunk rá.

Akkor ezek szerint a jövedelmekre most már fixen kalkulálnak?

Férfi: Igen, igen. Arra számolunk. Minden hónapban.

Nő: És talán valahogy megindul az ember.

Férfi: Most már egy-két hónapja érezzük, hogy a hullámvölgyből kezdünk kijönni. Most egyszerre ki tudtunk fizetni 70.000-et a tartozásból, de még mindig van.

Akkor most nagy változás van?

Férfi: Hát hogyne, talán, talán.

Nő: Csak még az a 170.000., ami a Bíróságon van. Ez a baj. (...)

Mennyi jövedelemmel kalkuláltak akkor, amikor nem volt munkájuk?

Nő: 10.900. jövedelempótló, plusz amit itt a házban összetakarítottam, az olyan 15.000. volt. Meg amit az öcsémtől kértem.

Tehát akkor tartozás van a rokonok felé is?

Nő: Hát az egy dolog, hogy ő segített. Nem biztos, hogy meg kell adni.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Férfi: Néha én elmentem valamit csinálni: parkettát lerakni, szőnyegpadlót, abból jött valami.

Nő: Sőt, volt olyan, ha hiszi, ha nem, fogtam magam, és a pincéből fölhoztam olyan dolgokat, amit elvittem a MÉH-be, és kaptam érte 2000 Ft-ot.

Amikor alkalmi munkák voltak, akkor összesen ebből mennyi jött be?

Nő: 30.000 maximum. Kettőnknek. És kaptam a gyógyszerátogatást.

Férfi: Ja, meg közgyógyunk van mindkettőnknek. Mert a szívemre ki kellett váltani a gyógyszert.

Nő: Én ez idő alatt kétszer voltam kórházban idegkimerültség miatt. (...) Csak az Istent kérem, hogy segítsen, mert most már csak abban bízhatok. Biztonságot nem tudok érezni, mert a munkahelyemen is nem tudom, meddig lehetek. Ha nem tetszik a személyiséged, akkor viszontlátásra. Jó, most pillanatnyilag biztosnak érzem, de ez nem életbiztosítás. Hiába jól dolgozol, ha lesz egy jó barát, akkor menni kell. Majd az Isten megsegít, eddig is megsegített valahogy."

A munkaerőpiacról tartósan kiszorulóok – Castel fogalmaival élve – a „semmire kellők”, a „létszámfelettiként hányódók” csoportjaiban nagy számban találhatunk középkorú, alacsony iskolai végzettségű munkavállalókat, akik tartós munkanélküliségének hátterében nem ritkán komolyabb szomatikus vagy pszichés problémák is állnak. Elhelyezkedési lehetőségeik meglehetősen korlátozottak. A sorozatos kudarcok következményeként az álláskeresési motiváció csökkenése esetükben szinte törvényszerű. Sokan reményvesztettek, tartós munkavégzésre, munkahelyi beilleszkedésre nem érzik már magukat képesnek, alkalmasnak. Többségük számára csak a bizonyos biztonságot, védeltséget ígérő közhasznú, közcélú munkák lehetnének elérhetőek, ezek hiányában legfeljebb a szociális segélyezés útján tehetnek szert – nagyon alacsony összegű – rendszeres jövedelemre.

Polgárné egyedül élő 50 éves asszony. Stabil foglalkoztatottságának megszakadása munkahelyének megszűnésével kezdődött. Édesanyja ápolása miatt ezután évekig nem dolgozott, majd munkaképesség-csökkenése miatt nehezen tudott elhelyezkedni (leszámalékolására viszont nem került sor). Munkanélküli ellátásban részesült, amelynek letelte után már nem volt képes visszailleszkedni a munkaerőpiacra.

„1965 óta dolgoztam, több mint 31 évet. 21 évet lenyomtam egy – illetve bocsánat a kifejezésért –, dolgoztam egy export csomagoló vállalatnál, tán a mai napig is ott lettem volna, ha nem szűnik meg! (...)

És amikor megszűnt ez a munkahelye, milyen munkahelyeken próbálkozott?

Na most elmondom önnek, hogy időközben – azt említettem, hogy édesanyám gyógyszerfüggőséges volt –, na most van aki alkoholfüggőséges, van aki kábítószeres, van aki gyógyszer. Sajnos az anyu gyógyszer függőséges volt, ami annyit jelentett, hogy annyi nyugtatót kellett neki beszédni, és kórházból ki-be ki-be vittük, tehát én otthon maradtam vele, és ápoltam, mert a végén már állandóan megszökött.

Tehát megszűnt a munkaviszonya, és ápolási díjat ...

Nem voltam, nem kaptam még díjat sem, mert én próbáltam azt is, és megkérdeztem, hogy lehet-e, és azt mondták, hogy nem. Tehát bárhova mentem, elutasító válaszokat kaptam.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

És mennyi ideig tartott ez?

Négy évig!

Tehát '91-ben megszűnt ez a vállalat, ezután négy évig ápolta az édesanyját. Utána próbált valahol elhelyezkedni?

Igen, dolgoztam is. Elmentem munkaközvetítőbe, akkor ők nem tudtak állást adni, szerettem volna felvenni munkanélküli segélyt, mondom, akkor ápolás után elmegyek segélyre. De én ugye – kis buta – nem néztem utána a rendelkezéseknek, és kiderült, hogy ha megszakítás van, nem kaphatok. Tehát dolgozhattam én 30 évet, 25 évet, ha megszakításom volt – bizonyos idő – akkor nem kaphatok munkanélküli segélyt. Na most akkor találtam magamnak egy munkáltatót, egy takarító vállalatot, ahol kiderült, hogy allergiás vagyok a vegyszerekre. Tehát dolgoztam, mint takarító, dolgoztam, mint mosogató, azt se bírta a kezem, na most, mint takarító, és mint mosogató – nem mondom el azt az éttermet, ahol dolgoztam, egy nagyon híres étterem – ott is visszaélések voltak. Kettős munkaköröket végeztek el a dolgozókkal. Tehát egészségügyi szempontból, amit a takarító csinált, utána már, mint mosogató nem dolgozhatott volna. Na most mindenkinek a fantáziájára van bízva, hogy mik lehetnek ezek a munkakörök, de ezek a munkakörök a mai napig is sajnos így működnek. Tehát ott is két-két ember kellene – két ember ide, két ember oda –, és így kevesebb létszámban végezhetik el, és egészségügyi szempontból sem igazán higiénikus.

És ez állandó bejelentett munkahely volt?

Ezek bejelentett munkahelyek voltak, tehát én végül is így kaptam munkanélküli segélyt, de el kell hogy mondjam, hogy a takarítónak mást is kellett csinálni, naponta öt-hatszázakat meg négyszáz kilókat ott emelgettünk, allergiás kézzel, és egyszer csak ... azt elfelejtettem hozzátenni, hogy 1990-ben volt egy autóbalesetem, és akkor megsérült a nyakcsigolyám meg a gerincem, és egyszerűen nem bírtam ezt! (...)

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

És mennyi pénz jön ebből a szórólapozásból?

Mivel ismerős által csinálom, tehát ő is úgy adott a saját munkájából, sajnos csak úgy 10 ezer Ft. És akkor még „röpködök” itt össze-vissza, tehát nem igazán úgy teszi le, sorrendben, ahogy szeretné, tehát a munkanélküli járadéknál megállapítottak naponta hétszáz valahány forintot, abból viszont még lejönnek különféle járadékok, amiből 17 és 19 ezer Ft közötti összegeket kaptunk meg. Na most nekem ezek a csekkjeim is megvannak, januárig mindent be tudtam fizetni, aztán fűtésre próbáltam meg az életfenntartásra...

És mikortól kezdődtek a hátralékok?

Pont ettől az időszaktól. '91-től.

'91-től, tehát a munkanélkülivé válásától?

Az ápolástól kezdve minden megváltozott!”

A mintában igen gyakran előfordult, hogy a háztartás egy vagy több tagja is tartósan „fekete”, nem bejelentett, alkalmi munkát végzett. Az alkalmi munkák világán belül is megfigyelhető azonban egyfajta rétegződés. Az alkalmi munkavállalók egy része állandó jelleggel, rendszeresen ugyanannál a munkaadónál (munkaadóknál) dolgozik. Az állandó alkalmi munka nyújt bizonyos megélhetési biztonságot, ugyanakkor – mint a fekete munka általában – szociális és munkajogi védelem nélkül. A hátralékos családok férfi tagjai jellemzően építési vállalkozóknál, alvállalkozóknál építőipari segédmunkát, kubikos munkát tudnak vállalni. A nők számára a környékbeli borozók, cukrászdák jelenthetnek munkalehetőséget. Napi 2-3 órában foglalkoztatják őket takarítói, mosogatói munkakörben, esetleg komolyabb szaktudást nem igénylő vendéglátó-ipari munkásként.

A Fekete család megélhetésének bázisát – amint azt már említettük – alkalmi (fekete) munkából származó jövedelem képezi. A férfi háztakarítói állása elvesztése után nem tudott elhelyezkedni, felesége szerint azért, mert „nagyon barna, nagyon látszik rajta, hogy cigány, bárhova elment felvételekre, nem vették fel”. Súlyos beteg, gyomorproblémák kínozzák. Az asszony másfél évig kapott munkanélküli ellátást, azt „kihasználta”, azután egy szupermarketben takarítónőként dolgozott, ahol „meg olyan volt, hogy 3 hónapig volt mindig a szerződése, ha megfelelt, akkor meghosszabbították”. Fíuk felnőtté válása '94-95-re tehető, épp arra az időszakra, amikor a munkanélküliség tetőzött. Ő sem akkor, sem azóta nem tudott „rendes” bejelentett állásra szert tenni.

„A férjem, hiába nincsen szakmája, ért a festéshez, tapétázáshoz, elmegy takarítani is, ha kell, elmegy lépcsőházat mosni. Minden napra akad munkája. Ismeretségen keresztül. Én is elvállalok takarítást, ablakpucolást, szőnyegpucolást, mindent. Hogy meglegyen a mindennapi, mert mi ebből élünk. Van egy helyem, ahova minden héten egyszer megyek, hétfőn, 4 ezer forintért takarítani. Kérdezősködök, hogy kell-e valakinél takarítani, szóljon valaki, ha kell, és én akkor megyek.

A férje ugyanahhoz az emberhez jár mindig dolgozni vagy több helyre?

Több helyre jár. Már annyira ismernek minket, hogy ha van munka, akkor szólnak.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

És minden nap el lehet menni, vagy van olyan időszak, amikor nem?

Van olyan időszak, amikor nem megy 3-4 napig.

Meg lehetne saccolni, egy hónapban hány napot dolgozik? Mondjuk, ha egy hónapban van 20 munkanap, akkor abból általában mennyit?

Akkor tizenötöt biztosan. Én meg a harmincat, mert az az igazság, hogy én egy borozót takarítok esténként, nem vagyok oda bejelentve, feketén dolgozok. Nem sokért, 500 forint egy fél óra, de nem veszem ki minden este, egy hónapban egyszer veszem ki. Megfogok én mindent, amiből pénzt lehet csinálni.

A nagyfiú?

Kőműves, vidékre jár. Most Pécelen dolgozik. Csak az is fekete, nincs bejelentve.

Neki is minden napra akad munkája?

Akad. Ez olyan, mintha állandó lenne. Már másfél éve egyvalakinél van, és dolgozik. (...)

És tudja előre, hogy egy hónapban mennyi lesz a pénzük, mennyivel tud gazdálkodni?

Nem. Nem tudom, mert ha esik az eső, vagy olyan az idő, akkor se a férjem nem tud menni, se a fiú. Nem tudom kiszámítani."

A kerületben élő családok egy részének gazdálkodása az utcai – zöldség-gyümölcs, virág, ruhanemű – árusításból származó bevételekre épül. Ez a fajta munkavégzés a háztartás egészének összehangolt munkáját igényli, nem ritkán a gyerekek bevonásával. A nyilvánvaló – a munka jellege miatt nem titkolható – szabálysértés következményeként ezek a családok gyakran összeütközésbe kerülnek a rendőri szervekkel, amikor áruikat megsemmisítik, az árusokat elkergetik, vagy megbírságolják.

Kalmárék heten élnek egy 70 m²-es lakásban: nyugdíjas szülők, felnőtt gyermekeik, és egyik gyermekük felesége. Kalmárné és férje előzőleg betanított munkásként dolgoztak, építőiparban, illetve állami vállalatnál. A fiatalok közül jelenleg csak egynek van bejelentett állása (árufeltöltő), hárman munkanélküliként átképző tanfolyamot végeznek, egyikük alkalmilag dolgozik, illetve aluljárókban zöldséget, virágot árul. Kalmárné is próbálkozott utcai árusítással korábban.

„Szoktak kimenni a nagybanira?

Mostanában nem. A testvéreim azok járnak ki.

És maguknak vásárolnak be vagy eladják aluljáróban?

Nem, nem, nem. Az én testvéremnek van olyan őstermelője.

Van őstermelői igazolványa? És úgy tesz, mintha ő termelte volna meg és eladja a piacon?

Azt mindenki úgy csinálja a piacon. Látott maga már olyat, aki maga termeli meg?

Hát, én nem járok erre a piacra.

De akármelyik piacra megyen, ott sem lát sehol sem. Úgy megy, hogy ő megveszi és akkor az őstermelési az nála van és árul nyugodtan. És ezt mindenki így csinálja. Hát az aluljárókban azok a csórók nem tudnak meg-

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

mozdulni. Hát a kommandósok mennek rájuk? Azt mindegy, hogy kicsoda, elrugdossák, beviszik... Ez nem volt soha, csak most. Ez a rendszer gyönyörű.

Maga gyerekei nem próbáltak árusítani soha?

Az én lányom egyszer-kétszer elment, azt a múltkor eljött ezer forintért a rendőr, bevitte. Bevitte ezer forintért. Aki meg tartozik öt-hatszáz ezer forinttal, meg milliókkal, azt nem viszik be? Ezer forintért. Mondtam a rendőrnek: kijönni ezer forintért?!

Büntetése volt és kijött érte a rendőr?

De nem is kaptuk meg a büntetés. Itt ha ledobták. Ledobják itt a leveleket, bárákármit. A postások nem hozzák fel. Ugye? És akkor ki a franc tudta? Egy hajnalon csak áll itt, hogy ő keresi a lányomat. Rám jött az ideg, aztán még leállt velem ordítani. 'Milyen jogon ordítasz te énvelem?' De isteni szerencséje volt. Én nem bánom, hogy a fiúk nem vették kézbe. Addigra ordított velem, mint a kutya, de amikor sorakoztak kifele, mondtam neki, most már befogod. De bánom, mint a hülye, hogy nem húztam a vödröt a fejére.

És akkor bevitte a lányát?

Bevitte a lányomat. Ott volt az ezer forint. Kifizeti. De nem. Ő beviszi.

És akkor mit csináltak?

Kiröhögték. Hát olyan volt, hogy a másik cigányasszonyt meg hálóingben vitték be, jóember.

És akkor mit csináltak vele?

Kifizetik, azt egy óra múlva kiengedik. Hát de többbe kerül neki a leves, mint a hús, nem? Hát a benzin, meg minden, mire kijön. Hát ilyeneket?! Hát ehhez ész kell. Na jó, hát nem biztos, mert egyébként nem biztos, mert én nem vagyok sehol sem. Dolgozzanak annyit, amennyit bírnak. Én nem bánom. Szaladtam. Egyszer majdnem keresztül estem a kosáron, úgy hogy azóta sosem. Engemet is kergetett a rendőr. Valamikor árultam én, nem most, már vagy tíz éve. Majd felestem, annyira kurgatott.

És mit árult? Virágot?

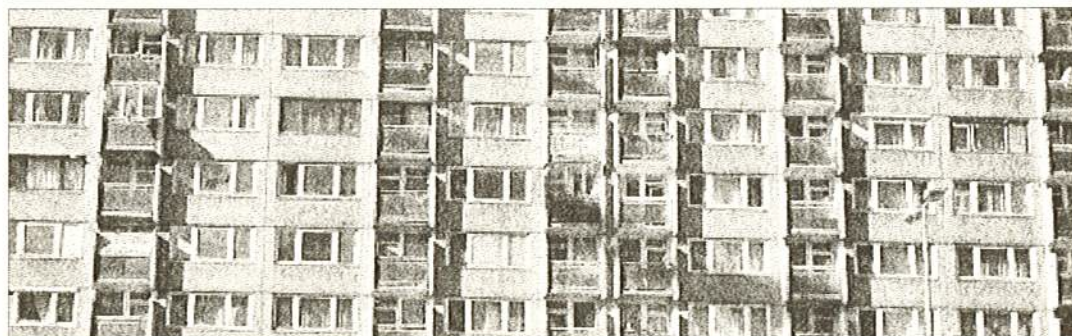
Paprikát. Virágot. Mindent. Ami hagyta magát. Nem csak én árulok. Mindenki. Ma reggel is kimentem itt a piacra. Szegény kis csóró öregek. Ugye, amit összeszednek, mindegy, hogy kukából vagy honnan. Itt árulják a piacon. Jön egy kis akárki, ekkora kutyával, a földtől nem látszik, olyan szegény, ilyen kis picike. Álljon kicsi bölcsőre! Mert mondtam nekije: 'Akkora pofával, mint amilyenel te rendelkezél!' Azt mondja: 'Miért?' 'Mert - mondom - rajtad van az az egyenruha, azért jampiskodol? Hát hogy beszélhetsz így az öregekkel? Keresnek pár forintot kenyérre?' Azért zavargatják őket? Úgy ordítanak velük, mint a kutyákkal. Érdemes? (...) Azt mondja az én fiam - kint van Kanadában - 'Anyu, olyan tiszteletet, becsületet adnak az embernek, hogy az életben nem kaptam meg otthon.'

Otthonatlanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

ALÁDÚCOLT REMÉNYSÉG, PANELES ÁLMOK

A lakásfenntartás költségeit leginkább a lakás nagysága, komfortfokozata, fűtési módja, valamint a fogyasztás szabályozásának lehetősége határozza meg, bár a lakáshasználat egyedi jellemzői is befolyásolják. A lakáskiadások és a háztartási bevételek aránya kapcsolatban állhat a hátralékképződéssel, azonban az alacsony „költség-jövedelem arány” éppúgy takarhat súlyos fenntartási nehézségeket, mint a lakáskiadások abszolút, vagy a bevételekhez viszonyított relatív magas szintje.

A mintába került háztartások nagy többsége – több mint 80%-a – önkormányzati tulajdonú lakásban élt, 3 esetben a lakás tulajdonosa valamely egyéb szervezet (minisztérium) volt, és 12 háztartás saját tulajdonban lakott¹⁷. Az önkormányzati lakásban lakók mintegy 70%-a, a tulajdonosok negyede, és az „egyéb” tulajdonú lakások lakóinak mindegyike hátralékos volt az adatfelvétel idején. (5. Táblázat)

5. Táblázat. A háztartások megoszlása a lakás tulajdonformája szerint

	Összes háztartás	Hátralékosok	Nem hátralékosok
Önkormányzati tulajdon	67	47	18
Saját tulajdon	12	3	8
Egyéb	3	3	–
Összesen	82	53	26

¹⁷ A mintavétel során arra törekedtünk, hogy az önkormányzati lakásban lakók – akik a szociálpolitikai ellátórendszer potenciális alanyai lehetnek – nagyobb arányt képviseljenek.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz

A nagyvárosi szegénység arcai

Túlnyomórészt kisméretű, 1-2 szobás lakásokat találtunk. A háztartások jelentős részét – különösen a nagyobb létszámúakat – magas laksűrűségi értékek jellemezték. Így például a 6 fős, vagy azt meghaladó méretű 18 háztartás mindegyike egy vagy kétszobás lakásban élt (ahol csupán 4-5 négyzetméter az átlagos egy főre jutó lakóterület). A hátralékosok és nem hátralékosok csoportja sem a lakásnagyság, sem az átlagos laksűrűség tekintetében nem különbözött lényegesen egymástól. Érzékelhető különbség mutatkozott a lakás komfortfokozatát tekintve: a nem hátralékos háztartásokban a komfortos lakások voltak jellemzőbbek, a hátralékos háztartásokban viszont számottevő volt az alacsony komfortú (komfort nélküli és félkomfortos) lakások aránya.

A lakásfenntartás költségeinek a háztartás összjövedelméhez viszonyított aránya a vizsgált háztartásokban – mind a hátralékosok, mind a nem hátralékosok csoportjában – sokféle értéket mutatott. A lakáskiadások átlagosan a bevételek mintegy 30%-át tették (tették volna) ki. A mintabeli átlag alatti, 10-20%-os relatív költségek mindkét csoportban egyaránt előfordultak, a hátralékosok között azonban több olyan háztartás is volt, ahol a jövedelem felét meghaladó összeget igényelt a havi számlák kiegyenlítése.¹⁸

Az eladósodás hátterében olykor azt láthatjuk, hogy a nagy méretű, magas költségű lakás fenntartása jóval meghaladja a háztartás teherbíró képességét. A díjhátralék miatt jogcím nélkülivé váló család ilyenkor "benne ragad" egy olyan állapotban, ahol sem a lakás fenntartására nem képes, sem annak kisebbre cserélésére nincs lehetősége.

Máshol a korábban fenntartható lakás költségeit – például a családszerkezet változása, vagy a munkapiaci pozícióik gyengülése folytán – alig-alig bírják viselni, ám kétségbeesett igyekezettel törekednek a lakás megtartására, és egyéb fogyasztásuk, korábbi életszínvonaluk szinten tartására. Néhol a lakásfenntartási nehézségek időlegesek, a háztartás anyagilag stabil, gyarapodó, a felmerülő nehézségek mellett is lakáskörülmények javítását tervezik.

A hátralékos háztartások legnagyobb hányadát azonban az jellemzi, hogy lakásfenntartási nehézségeik – a lakáskiadások nagyságától ugyan nem függetlenül – leginkább a rendelkezésükre álló jövedelem alacsony voltával állnak összefüggésben.

Mintánkban például az egyszobás, 25-30 m²-es lakásban élő egyedülállók lakásköltségei rendre megközelítették jövedelmük egyharmadát, szélsőséges esetben 50-70%-át. A mintabeli átlag körüli, vagy az alatti jövedelmek mellett még az alacsony komfortú, rossz minőségű, szűkös, kisebb költségű lakások fenntartása is megterhelő lehet. Egy hasonlóan tipikus esetben a lakásrezi a háztartás jövedel-

---

¹⁸ Lakáskiadási adataink gyakran pontatlanok – itt az adathiány is jelentős volt –, ezért részletesebb statisztikai elemzésre nem alkalmasak. A pontatlanság részben a rezsiköltség (leginkább a fűtési díj) körülbelüli meghatározásából adódik, másrészt abból, hogy a díjhátralékosok egy része – főként folyamatos nemfizetés esetén – e költségek összegét csak hozzávetőlegesen tudta megbecsülni.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

mének „csupán” 10-20%-át tette ki, mégis komoly kiadási tételként jelent meg. Az alacsonyabb fenntartási költségek ugyanis itt abból erednek, hogy a lakás mérete a háztartás taglétszámához viszonyítva nagyon kicsi (ezáltal kisebb költségű), a bevételek viszont csak igen alacsony szinten biztosítják a megélhetést. Így, legyen a lakás fenntartására fordítandó összeg bármily csekély is, a legalapvetőbb szükségletek kielégítését veszélyezteti. A háztartások lakás- és jövedelmi viszonyainak elemzése arra is felhívja a figyelmünket, hogy a szegény háztartások között nagy számban lehetnek olyanok, amelyek rendkívül alacsony jövedelmük mellett - külső segítség nélkül - lakásfenntartásra (bármilyen lakás fenntartására) képtelenek.

A lakáskiadások csökkentésére elsősorban a fűtés és az áramhasználat korlátozásával van mód. Bizonyos esetekben azonban nem lehetséges a fogyasztás visszafogása. Az összkomfortos lakásban élőknel például a távfűtési díj magas és fogyasztáskorlátozással nem csökkenthető – mintánkban nem véletlenül kerültek többségükben a „nagy” adósok közé. Különösen veszélyeztetettek azok a családok is, amelyek villannyal kénytelenek fűteni, mert a gáz a lakásba – vagy az egész lakóházba – nem került bevezetésre. A vízóra használata szintén csökkentheti a kiadásokat, azonban az anyagi problémákkal küzdő családok sokszor nem tudják kigazdálkodni a felszerelés költségeit.

A fogyasztáskorlátozás jelenségét legkevésbé azokban a mélyen eladósodott (villannyal fűtő) háztartásokban tapasztaltuk, amelyek a szabálytalan áramvételezést követő nagy összegű büntetés után már egyáltalán nem láttak esélyt arra, hogy valaha képesek legyenek adósságukat felszámolni, és lakhatási jogcímüket rendezni.

Fenntartási nehézségek, illetve díjhátralék keletkezése esetén gyakran felmerül a lakás kisebbre, vagy kisebb költségűre cserélésének kérdése, melynek lehetőségét azonban a lakás és a lakóköznyezet minősége sok esetben jelentősen behatárolja. A fővárosi lakáspiacon a józsefvárosi lakások a legolcsóbbak közé tartoznak, a szegénységről, nyomorról, esetenként bűnözésről elhíresült utcák lakásai nem vonzóak. A lakások piaci értékét gyakran a lakóház állaga is csökkenti – az elhanyagolt, rossz állapotú, nemegyszer aladúcolt házakba nem szívesen költöznek, akiknek van választási lehetőségük. A lakások között nagy számban találhatók egészségtelen, sötét, vizes, penészes lakások, amelyek karbantartása jelentős anyagi ráfordítást igényelne. A lakótelepi lakások jobb minőségűek, de a magas fenntartási költségek miatt a piaci kereslet hiánya esetükben is korlátozza a változtatási lehetőségeket.

Az önkormányzati lakások mobilizálási (csere) lehetőségét mindemellett különösen a jogcím nélküliség akadályozza, magántulajdonú lakások esetén pedig a jelzálogteher jelenthet – ugyan az önkormányzatnál kisebb mértékben – jogi akadályt.

Mintánkban ugyan nem fordult elő, de a kerületben számos olyan esetről tudnak, amikor a díjhátralékkal terhelt lakás cseréje vagy eladása során a bérlő (tulajdonos) csalás áldozatává vált, mindenét elvesztette, vagy rendkívül kis értékű, lakás-

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

nak alig minősíthető ingatlanba kényszerült elköltözni. A „lakásmaffiától” való félelem a díjhátralékos háztartások lakásváltoztatását tovább nehezíti.

„Egyedül nem megy”

A díjhátralékoság hátterében a háztartások némelyikénél elhúzódó családi konfliktusok, illetve diszfunkcionális kapcsolati minták láthatók. A társas kapcsolatok minősége jelentősen meghatározza a háztartás alkalmazkodóképességét: a célkitűzések összehangolásának lehetőségét, az erőforrások felhasználásának módját, és a problémamegoldás mikéntjét. A családi viszály általában – bármilyen családstruktúrában élve – kihat a kiadások szerkezetének alakítására is.

Ambivalens, konfliktusokkal átszótt kapcsolatrendszer alakulhat ki több generáció, közelebbi-távolabbi rokonok együttélése esetén. A háztartás ilyenkor több rész-egységből (rész-családból) áll. Gazdálkodásuk „homályos”, vegyes: közös és elkülönült jegyeket is mutat, nem szerveződik egységbe, legalábbis nem alkot hatékony egységet. Láthattunk olyan példákat, ahol a háztartás tagjainak egy része – a családon belüli ellentétek miatt – elzárkózott a számlafizetéstől. Más esetekben a költségek viselésének megoszlása esetleges, és a rezsikiadások fizetése rendszeresen a családi veszekedések középpontjában állt. Szintén problematikus lehet a díjfizetés, ha „idegenek” élnek egy fedél alatt. Amikor például egy beteg, önmagát ellátni nehezen tudó, esetleg mentálisan is érintett személy hajléktalanság elől menekülő – hasonló egészségi állapotú – személyt fogad be.

Erdősné és fia kapcsolata az utóbbi években nagyon megromlott. Együtt élnek a lakásban, de annak fenntartása egyedül az asszonyra hárul, aki minimálbér körüli keresetéből – illetőleg munkanélküli járadékából – nem képes fizetni a távfűtéses lakás költségeit. Unokái (lánya gyermekei) ellátásában is jelentős részt kénytelen vállalni. Díjhátralékának – alapítványi támogatással csökkentett – összege meghaladja a 300 ezer forintot, csak lakáscserétől remélheti helyzete javulását.

„Arra vissza tud-e emlékezni – mondta, hogy '95 körül volt először gond a számlafizetéssel, illetve akkor maradt el először – vissza tud emlékezni, hogy ez hogy történt?”

Akkor már a gyerekek elcsavarogtak, a fizetésem sem volt olyan nagy, meghalt anyukám, és akkor az a támasz sem volt. Mire észrevettem magamat, volt az az egy év mikor tudtam törleszteni, de ott volt a minden havi. Itt kötöttem már ki.(...)

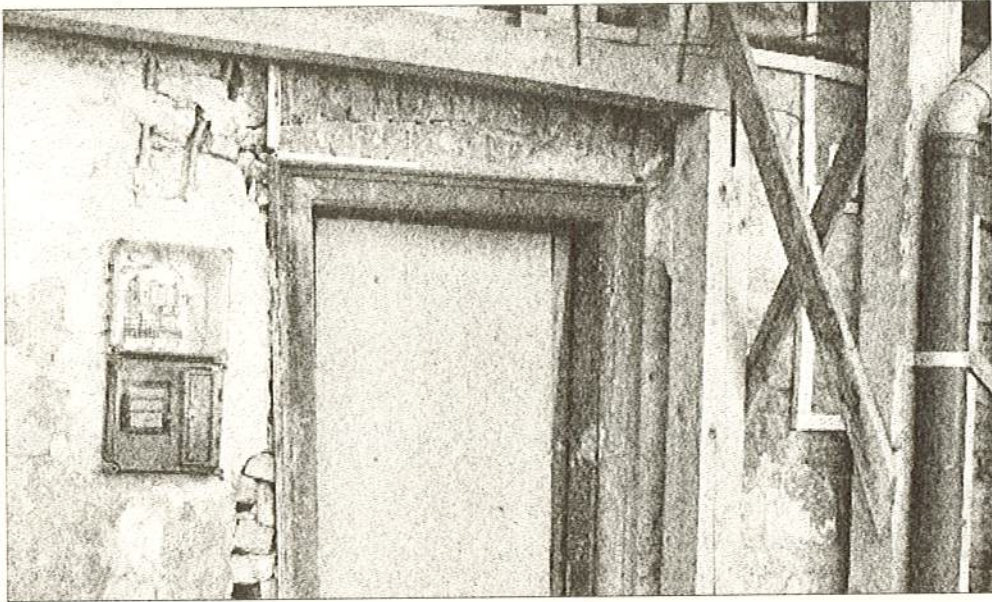
A kisebbik gyerek, a fiam még otthon volt, az még dolgozott is, de a mai napig semmibe nem száll be. Akkor így lett ez, hogy ennyire eladósodtam. (...) Nem voltam már akkor vele jó kapcsolatba, mert ő is szeretett csavarogni, és főleg mikor már elkezdett dolgozni, keresett. Mióta ott laktunk, az én keresetemből éltünk, ahogy tudtunk, de az utolsó pár évbe már nem bírtam, mert amit kerestem az nulla volt. (...) Villanyt se a mai napig nem segít fizetni, hiába kértem. Azt mondta őt nem érdekli, nem az övé a lakás. Ő csak lakik itt, tör-zúz. Ki akartam jelenteni mikor megvert. Elindítottam azt, hogy kikerüljön a lakásból, ugye nagykorú, mert tartok tőle, mert mindenre ké-

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

pes. Mindenhol elutasítottak, hiába volt a látlelet meg akármi. És ezért is szeretném, hogy a tartozás rendeződjön, kisebbre cserélni a lakást, hogy megszabaduljak tőle..."

Több háztartásban olyan felnőtt személy élt, aki az adatfelvétel idején semmilyen jövedelemmel nem rendelkezett. Az eltartott családtagra háruló, „rakódó” feladatok fontosak lehetnek a családi munkamegosztásban, de a jövedelem-kiesést többnyire nem kompenzálják. A családok számára ez általában átmeneti helyzetet jelent, hiszen előbb-utóbb az eltartott családtag is szert tesz valamilyen (ha nem is legális) keresetre, vagy jogosultságot szerez valamilyen társadalombiztosítási vagy segélyszerű ellátásra, de ez az állapot több hónapig, esetleg évekig is eltarthat. Gyakori, hogy a kérdéses családtag nem tud kilépni egy korábban meg-

szokott – de lehetőségét vesztett – státusból. Így például a felnőtté váló fiatal tanulmányai végeztével (vagy megszakadtával) nem tud belépni a munkaerőpiacra, „nem találja a helyét”. Más esetekben az anyasági ellátás megszűnése után az anya – rég kikerülve a foglalkoztatás rendszeréből – nem tud elhelyezkedni, illetve nem talál olyan munkát, amely mellett a gyermekei ellátását a korábbihoz hasonló szinten tudná megoldani.

Az eltartotti státus többször szomatikus vagy mentális betegségekhez is köthető. Különösen akkor alakulhat így ki eltartottság, ha a háztartás korábban is bizonytalan munkaképességű, bizonytalan munkaerő-piaci helyzetű tagja állapotának rosszabbodása folytán munkaképtelenné válik. A munkaképesség fokozatos csökkenését egy olyan beszűkülési folyamat kísérheti, amely során az érintett személy (és családja) nem tud élni egyéb bevételi forrást eredményező lehetőséggel, például leszázalékolással sem.

A jövedelem nélküli családtaggal rendelkező háztartások mintánkban többségükben hátralékosok voltak. A jövedelem-kiesés növelheti a fizetési nehézségeket, de

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

csak a családi működés egészének viszonyrendszerében értelmezhető a hátralékosság kialakulásában játszott szerepe.

Bangóék családjában a hátralékosság kialakulása munkanélküliséghez, betegséghez (és jövedelem nélküliséghez) kötődik. A férfi zenész, korábbi munkahelyének megszűnése után hosszabb ideig csak alkalmilag, illetve részállásban foglalkoztatták. Élettársa háztartásbeliként nevelte fel gyermekeit, szívbetege miatt tartósan nem tudott elhelyezkedni, alkalmi kisegítőként dolgozott a vendéglátóiparban. A háztartási egyensúly felborulása a családfő 4 évvel ezelőtti munkanélkülivé válásakor kezdődött. Az asszony munkaképesség-csökkenése miatt ekkor már alig tudott munkát vállalni, leszázelékolását azonban csak a közelmúltban kezdeményezte. Értéktárgyaik eladogatásával nem sikerült helyzetüket stabilizálni, és a folyamatos hátralék-képződést megállítani.

„Mióta nem fizettek lakbért?

Férfi: Hát összegyűlt...

Nő: Mióta munkanélküli lettél.(...)

Férfi: Hát én is zenekarban dolgoztam, aztán megszűnt a zenekar, és sokáig munka nélkül maradtam! Az a probléma, akkor kezdtük gyűjteni ezeket az adósságokat! (...) Jártam ilyen másik zenekarba, ami alkalmi volt, aztán a próbákat se fizették ki. Dolgoztam potyára. De soha nem fizették! Önekik se volt pénzük. Hát jól van, kedvtelésből csináltuk, muzsikálgattunk ott, gyakoroltunk. Ígérettek valami külföldet, az nem jött össze, és akkor így alakultak a dolgok. Aztán szerencsém volt, találtam valakit, egy zenekart.

És ez most állandó állás?

Férfi: Ez most, most lett – félállásban voltam ott, amit említettem, 28 ezer forint volt, de teljes munkát követeltek tőlünk, de hát az ember örült neki, hogy tud dolgozni, meg hát ez egy hivatás végül is, nemcsak munka, ugye ez muzsikálás! Aztán idővel felemelték teljes státuszra. Ami azt jelenti, hogy éves szerződést kapok, minden évben ki vagyok annak a veszélynek téve, hogy nem újítják meg. Letelik az egy éves szerződés, a vállalat nem köteles indokolni, hogy miért küldenek el. Ha szerencsém van, még kapok egy évet. És ez így megy évről évre. (...)

Nő: Nem is az a gond! Az a gond, hogy én beteg vagyok! Szívműtét előtt állok! Meg kéne nézni! Egy keresetből élünk. A gyógyszer, csak havonta belekerül olyan 14-15 ezer forintba. Semmi segítség nincs. Ő egyedül keres. De nagyon keveset! (...)

Mikor kezdődött el ez a betegsége?

Nő: Mikor kezdődött? Egy olyan tíz évvel ezelőtt.

Mi történt tíz éve?

Nő: Hát voltak problémáim, azt mondják, hogy így születtem. Nem fájt énnekem soha még azelőtt, csak egyre jobban kezdett zsibbadni a kezem, egyszer csak féloldalt lezsibbadtam. Füttyölt velem a mentő mingyárt, katétereztek. (...) Nem figyeltem oda, mondtam biztos sokat emelek, cipelem a nehéz tányérokat, kajával meg minden, mondom biztosan azért, hogy fáradt vagyok elzsibbad, mondom, majd jobban lesz! Este lefeküdtem, reggelre fél oldalon elzsibbadt.

Férfi: Na de ebből az a lényeg, hogy átestél egy műtéten.

Nő: '87-ben volt egy katéteres műtetem, az jó volt egész '92-ig. Most '92-ben kiderült az, hogy gyors műtét kellene. Ami még mai napig főnnáll.

Otthonatlanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

És akkor leszázalékolták Önt?

Nő: Nem. Még most vagyok folyamatban!

Férfi: Még nem kaptunk egy fillért se. (...)

És hány évet dolgozott a vendéglátóiparban?

Nő: Ez nem évek voltak, csak ilyen két-három hónapos, ilyen... családtagként. Kisegítő. Soká nem bírtam dolgozni soha, mert a kezem .... Nem, folyamatosan nem bírtam dolgozni. (...) Igen, néha elmentem, stabilan nem mertek sehol sem fölvenni, a betegségem miatt. Mert letagadni nem tagadhatom le, mert hogyha a munkahelyen rosszul vagyok, azt tudnia kell a főnöknek, hogy miért vagyok rosszul.

De nincs leszázalékolva?

Nő: Nem vagyok! Most van folyamatban. Már régen le lehetett volna, csak én nem tudtam!”

A hátralékos háztartásokban előforduló pszichés problémák (betegségek), szenvedélybetegségek és az eladósodás közti kapcsolat számos példáját figyelhettük meg a mintában. E jelenségek munkaképesség-csökkenéshez, életvezetési nehézségekhez vezethetnek, vagy akár a cselekvőképesség korlátozottságát is előidézhetik. A háztartások működési stabilitását ilyenkor a családi konfliktusok gyakoriságának, vagy intenzitásának növekedése önmagában is veszélyezteti. A bevételi vagy a fogyasztási szerkezet jelentős átalakulása pedig – amely főként szenvedélybetegség által érintett családokban jellemző – közvetlenül kapcsolódik a fizetőképesség csökkenéséhez. Interjúalanyaink közül többen korábbi házastársuk, életársuk szenvedélybetegségét – jellemzőbben alkoholizmusát – jelölték meg elszenvedésük vagy eladósodásuk elsődleges okaként.

Békefiék szociális járadékaikból élő házaspár. 200 ezer forintot megközelítő díjhátralékuk nagyobb része az asszony előző élettársi kapcsolata idején halmozódott fel, az élettárs alkoholfüggőségének következményeként. Az élettárs halála, majd az új kapcsolat kialakulása utáni 3 évben ezt a – kamatokkal megnövekedett – hátralékot nem sikerült rendezni. Igen alacsony jövedelmeikből ezután sem minden hónapban voltak képesek számlafizetésre, de a folyamatos hátralék-képződést sikerült megállítaniuk.

„Mióta gyűlik ez a hátralék?

Nő: Négy éve körülbelül.

És mi miatt kezdődött ez, vagy hogy alakult ez így?

Nő: Hát úgy, hogy volt nekem a férjem előtt egy élettársam. Ami mozdítható volt mindent pénzzé tett. És hát gyűlt, gyűlt, pedig még akkor kisebb volt a lakbér is. Itálra kellett ugye, minden pénz elment. Aztán jött a kamat hozzá, meg minden.

És vége lett ennek a kapcsolatnak...

Nő: Igen, ő meghalt.

És amikor ő meghalt mennyi volt a tartozás?

Nő: Olyan 100 [ezer] körül.

Mikor halt meg?

Nő: Már több mint 3 éve.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Akkor ez hogy volt? Szóval ő meghalt, és ...?

Nő: Igen, akkor már volt hátralék, de nem ilyen nagy összegben. (...)

Volt olyan a 4 év alatt, hogy le tudta nullázni a tartozását?

Nő: Olyan még nem volt. Csak olyan, hogy fizetgettem amit tudtam.

Volt olyan, hogy nem nőtt a tartozás?

Nő: Olyan sem volt.

Férfi: De volt, hát már én itt voltam, én is.

Nő: Hát már úgy, hogy nem növekedett, ami volt, azt befizettük. (...) Igen mi közbe fizettünk befele csekkeket, amiket tud-tunk, két hónap, három hónap, ahogy volt pénzünk, akkor mindig fizettünk be csekkeket. Nem csak az a havit, hanem visszamenőleg is fizettünk be csekkeket."

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

A SEGÉLYEZETTEKTŐL A VÁLLALKOZÓKIG

A mintába került háztartások jövedelmének nagysága és hátralékossága között nem mutatható ki *statisztikai* értelemben vett kapcsolat, noha adataink nem cáfolják azt a hipotézist, miszerint a szegényebb háztartások könnyebben válnak hátralékosokká. Amint az előző fejezetekben is láthattuk, a hátralékosságra, a hátralékos karrier természetére vonatkozó magyarázatainkban több tényezőt kell együttesen számba vennünk, így a jövedelem szintje mellett a jövedelem rendszerességét, kiszámíthatóságát, a bevételek forrását – azaz a háztartás jövedelem-struktúráját is.

A vizsgált háztartások jövedelem-struktúrája némiképp eltérő volt a hátralékos és a nem hátralékos csoportban. A hátralékosok közt a munkajövedelmek hiányát az anyasági és gyermektámogatások, valamint a szociális jövedelmek ellensúlyozták – azonban átlagosan 6-7 ezer forint egy főre jutó jövedelemmel alacsonyabb szinten. A nem-hátralékos háztartások munkajövedelmében mutatkozó többlet főként a vállalkozásokból és nem bejelentett, fekete munkából származott.

Ha a bevételi forrásokat a háztartások szintjén vizsgáljuk, néhány, egymástól jól elkülönülő csoport látszik kirajzolódni, amelyekben a jövedelem-struktúra különbözősége jelentősen meghatározza a háztartásgazdálkodás lehetőségeit, és ezáltal a háztartások gazdálkodásának mintázatát.

Segélyezettek, járadékosok, nyugdíjszerű ellátásban részesülők

A segélyszerű önkormányzati ellátásokból, anyasági és gyermektámogatásokból, valamint alacsony összegű munkanélküli járadékból, nyugdíjszerű ellátásokból élő háztartásokra a nyomor és a szűkölködés szintjén stabilizálódott gazdálkodás jellemző. Ezen háztartások (N=21¹⁹) egy főre jutó jövedelmének átlaga mintánkban alig haladta meg a 18 ezer forintot.

A csoport tagjai tipikusan egyedül, esetleg párban élő aktív korú leszázalékolt nyugdíjasok vagy munkavállalásra képtelen munkanélküliek, valamint gyermekeiket anyasági és gyermektámogatásokból egyedül nevelő anyák. Elvértve találunk közöttük olyan gyermekes családokat is, amelyekben a családfő munkavállalása megroppant egészsége miatt nem lehetséges. A demográfiai és a családszerkezetben mutatkozó különbségek ellenére az e csoportba kerülő háztartások gazdálkodásában közös, hogy szűkös bevételeiket semmiféle jövedelemmel nem tudják kiegészíteni. Számottevő vagyoniuk, tartalékuk nincs – ha volt is valaha –, már régen felélték. A háztartásfők iskolai végzettsége alacsony, többségük általános iskolai végzettséggel rendelkezik, néhányuk szakképzettséget is szerzett, azonban csak töredékük vett részt (sikeresen) középfokú oktatásban.

¹⁹ Három háztartás pontos jövedelmét nem ismerjük.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

A csoportba tartozó háztartások kétharmada – 14 háztartás – az adatfelvétel idején hátralékos volt, mintegy harmada korábbi elmaradását már törlesztette. Ez utóbbiak a csoport magasabb jövedelmű háztartásai közül kerültek ki, vagy ha nem, lakhatási költségeik fizetését támogatások – lakásfenntartási támogatás, fővárosi kompenzáció – igénybe vétele segítette. Különösen veszélyeztetettek a gyermeküket egyedül nevelők: igen nagy arányban találtunk köztük nagy hátralékosokat, rendezetlen jogcímmel, kikapcsolt villannyal. A másik veszélyeztetett csoportba középkorú, rokkantsági vagy munkanélküli ellátásból élő, rossz egészségi állapotú, családi támasz nélkül lévő egyedülállók, ritkábban párok tartoztak.

A szociális/társadalmi ellátásokból élők eladósodásának hátterében tartós jövedelemhiány áll. Szükségleteik minimális szintű kielégítése csak a fogyasztás végletekbe menő korlátozása, a „kebelbéli védelem” (rokoni-szomszédsági alapon szerveződő szociális háló), és nem ritkán a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó túlélési stratégiák révén biztosítható. Ilyen körülmények között az a kiadás élvez elsőbbséget, amely a sikítóbban jelentkező szükségletek kielégítésére irányul. Így például a kórházi kezelés költségei – rendkívül rossz egészségi állapotban lévő népességgel van dolgunk –, vagy nyár végén az iskolakezdés, ősszel a szétszakadt cipő, tél elején pedig a kinőtt kabát pótlása, de természetesen csak az élelmiszer biztosítása után. A gyermekek szükségleteinek kielégítése még a legszegényebb családok esetében is, mindennél előbbre való. A rezi fizetése könnyen háttérbe szorul, amennyiben – és e körben gyakran – az a nélkülözhetetlen fiziológiai és társadalmi szükségletek kielégítését veszélyezteti. A számlafizetés akkor kerül csak az első helyre, ha a szankcióktól, a szolgáltatások szüneteltetésétől, a kilakoltatástól való félelem azt kikényszeríti. A hátralékba kerülés oka tehát, hogy a kemény költségvetési korláttal bíró háztartások kiadásai között a rezi fizetése tűnik a legrugalmasabban kezelhető tételnek. Mindezeknek nem mond ellent, hogy a számlafizetés fontosságának elve jelen van, ám a permanens hiány állapotában gyakran csak a normák szintjén.

Alkalmi munkából élő háztartások, feketézők

A háztartások kicsiny – mintánkban mindössze 5 esetből álló – csoportja kizárólag alkalmi munkából tartotta fenn magát. A tipikusan középkorú egyedülállók, esetleg házas vagy élettársak közös jellemzője, hogy legyen bár a minta átlagánál magasabb iskolai végzettségük – érettségizett, technikusai minősítést szerzett, diplomás emberek is vannak közöttük – évek óta sikertelenül próbálkoznak a legális munkavállalással. Olyan állástalanok ők, akik semmilyen szociális ellátásban nem részesülnek.

A magasabb végzettségű alkalmi munkavállalók körében gyakori – a mintában is ezt láttuk –, hogy képzettségi szintjük alatt találnak csak munkát. A munkaerőpiacról tartósan kisodródva a diplomák és az egykor volt szakmai kapcsolatok sem őrzik már értéküket, az „utcaról”, mindennemű ismeretség nélkül rendkívül nehéz újra állást találni. Különösen, ha devianciák (alkoholizmus, törvénytörő gaz-

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

dasági cselekmények) vagy pedig mentális betegségek tudhatók a háttérben. Az alkalmi munkavégzők egy rétege körében a mentális sérülés olyan mértékű, hogy ha végig bírják járni a hivatalos ügyintézés útjait, rokkantnyugdíjra tehetnének szert.

A nagyon alacsony alkalmi jövedelemből élőknel a tervezhetőség teljes hiánya lehetetlenné teszi a számlafizetésről való gondolkodást. Az „egyik napról a másikra élés” esetükben gyakran azt jelenti, hogy az aznapi betevőt csak az aznapi munkával tudják előteremteni, az éhezés is mindennapos lehetőség. Ilyen munka lehet szórólaposztás, alkalmi árulás, piaci segédmunka, esetleg kukázott üvegek, ruhák eladása. Ami biztos, az a bizonytalanság. A létfenntartás biztosítása köti le az erőiket.

Az alkalmi jövedelemből élők másik csoportjában viszonylag magasabb a jövedelem, de rendszertelen. Néhány hétig, pár hónapig ugyan van munkájuk, de aztán „tétlen”, munkakereséssel töltött időszakok következnek. A keresetkiesés idején kimerítik környezetük kölcsön-kapacitását, felfordítják a lakást eladható holmik után kutatva, zálogba teszik az ekkorra tartalékolt gyűrűt vagy fülbevalót. Keresethez jutva aztán a törlesztés és kiváltás következik, megengednek maguknak néhány jobb ebédet, vagy ruhát, cipőt vesznek a kínai piacon. Ilyenkor feladhatnak 1-1 számlát is. A munka nélkül töltött időszakokban nem képesek a számlafizetésre, de gyakori, hogy ezt követően sem teljesülnek a várakozásaik, nem jutnak hozzá a várt bevételhez, vagy a privát kölcsön-törlesztések kényszere megakadályozza a számlafizetésig való eljutást. A „kivárás” esetükben egyrészt szintén a legégetőbb szükségletek kielégítéséből táplálkozik, másrészt abból a reményből hogy helyzetük javulása – hosszabb munkában töltött időszak, jobb kereset – következhet be.

Díjfizetési problémáikat jól mutatja, hogy mintánkban a kizárólag alkalmi munkából élő háztartások jogcíme rendezetlen, az áramszolgáltatás szünetelt már valaha lakásukban, vagy akár most is szünetel.

Segélyből, nyugdíjszerű ellátásokból és alkalmi munkából élő családok

A segélyben és nyugdíjszerű ellátásokban részesülő háztartások egy része a fix, ám igen alacsony összegű bevételeit az informális gazdaságban végzett fekete munkából származó jövedelemmel egészíti ki. Ezáltal azonban alig kerülnek kedvezőbb jövedelmi helyzetbe, mint az első, segélyezett csoport tagjai, egy főre eső jövedelmük átlaga mintánkban nem érte el a 19 ezer forintot (N=21).

Ebbe a csoportba jellemzően kiterjesztett – több generációs – családok, valamint szülők és gyermekek alkotta nukleáris családok tartoznak, de kerültek ide gyermekeiket egyedül nevelő anyák és egyedül élők is. A nukleáris családok esetében a háztartás jövedelmét általában az anyasági és gyermektámogatások, valamint a

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

férfiak által, bejelentés nélkül végzett fekete munka bére, esetenként az egész család összehangolt munkáját igénylő utcai árusítás teszi ki. A többgenerációs, kiterjesztett családok esetében akár több családtag is részesülhet anyasági és gyermek-támogatásban, illetve nyugdíjszerű ellátásban, és akár többen is végezhetnek fekete munkát. (Ezek a családok – bár több részcsaládot tartalmaznak – mégis egy háztartásnak tekinthetők, mert a háztartásvezetés, a családi élet szervezése a család egyik, általában a legidősebb női tagja kezében összpontosul.)

A háztartás gazdálkodása a szociális ellátások és az alkalmi munkából származó jövedelem összhangjára épül. Bizonyos esetekben a stabil, fix összegű szociális jövedelem biztosítja a megélhetés minimumát, az alkalmi munka kiegészítő kereseti forrásnak tekinthető. Más esetekben a bevételek törzsét az alkalmi munka teszi ki, a szociális jövedelmek aránya elhanyagolható. (Gyakran nem jutnak hozzá az őket megillető szociális támogatásokhoz: nem rendelkeznek elegendő információval a hozzáférés feltételeiről, vagy akár az ellátás létezéséről sem, illetve nem tudják teljesíteni az igénybevétel adminisztratív feltételeit, vagy a diszkrecionális döntéshozatal menetében érdemtelennek bizonyulnak.) Egy harmadik, különösen tipikus esetben az alkalmi munkából származó jövedelem és a szociális támogatás nagyságrendje közel azonos. Olyankor van ez így, amikor a családban az anyasági és gyermektámogatások a „munkánélküli” (de ellátásban nem részesülő) férfi, vagy férfiak nem legális jövedelmével egészülnek ki.

A „két lábon állás” sajátos módja az alkalmi munkavégzés természetéből adódóan rendkívül instabil lehet, ami a számlafizetés rendszerességét nagymértékben meghatározza. A hátralékosság közvetlen kiváltó okainak hátterében e csoportnál is szegénységet, és instabil bevételeket láthatunk.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Fix munkajövedelemmel rendelkező családok

Míg az eddigi csoportok képviselőit jellemzőbben a slumosodó utcák szobakonyháiban, abszolút szegénységben találhatjuk, addig a következő két csoport tagjai inkább a (valamivel) jobb környékek (kicsivel) jobb lakásait lakják. Szegénységük relatív, jövedelmük – ha csak egy kevéssel is – többnyire a segélyezési szint fölött van. Kétségbeesetten próbálkoznak azzal, hogy életük minőségét egy korábban megszokott szinten tartsák, vagy legalábbis ne csússzanak sokkal lejjebb, meg tudjanak kapaszkodni a társadalmi minimumon.

A fix havi munkajövedelemre építő háztartások egy főre jutó jövedelme min-tánkban kevéssel haladta csak meg a 30 ezer forintot (N=25). E csoportban is lehetnek egyéb bevételek, amelyek azonban a háztartás gazdálkodása szempontjából kevésbé jelentősek, mint például alkalmi munkából származó jövedelmek, vagy a gyermekes családokat megillető anyasági és gyermektámogatások. Többféle családi szerveződéssel találkoztunk, ám feltűnő volt a gyermeket nevelő kétszülős és a kiterjesztett családok magas aránya.

Az e körbe tartozó háztartások több mint fele (14 háztartás) volt hátralekos, közel azonos arányban találtuk őket a három hátralekos csoportban. Az eladósodást követő szankciók – a vállalkozói jövedelemből élőkhöz hasonlóan – őket kevésbé érintették, mint az előző csoportok tagjait, bár negyedük lakhatási jogcíme rendezetlen volt, és negyedük esetében előfordult már, hogy megszüntették az áramszolgáltatást.

Sokukra jellemző, hogy egy korábban keletkezett hátralekót „hurcolnak” és próbálnak törleszteni, amely keletkezése többnyire munkanélküliséggel áll kapcsolatban. A stabilan foglalkoztatottak eladósodása mögött láthattunk leginkább valamilyen konkrét okot: nem várt, hirtelen kiadást, családi krízist, vagy pedig elhúzódozó családdinamikai problémákat. Persze krízisek az előbbieken megismert csoportokat is érik, sőt, esetükben a háztartás mindennapi működési nehézségei is – mint például rendkívüli gyógyszerköltség, iskolai kiadások, téli ruházat vásárlása – a számlafizetést veszélyeztető, kritikus helyzetté válhatnak, azonban a hátralekosság a tartós és krónikus jövedelemhiány talaján alakul ki, és a közvetlen kiváltó ok kevésbé tapintható.

Még a stabil foglalkoztatottság – különösen a munkapiac alacsony képzettséget igénylő, kevésbé jól fizető szegmenseiben – sem jelent minden esetben olyan biztonságot, amely a hátralekosság elkerülését lehetővé teszi. Ebben a csoportban a háztartásgazdálkodás stabilitását nem annyira a jövedelmek rendszertelensége és alacsony volta veszélyezteti, mint inkább a családi problémákból eredő labilitás. Több esetben találkoztunk azzal – mintánkon belül talán itt leginkább – hogy a háztartás egy aktív korú tagja semmilyen jövedelemmel nem rendelkezett, eltartottként volt része a családi gazdálkodásnak.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

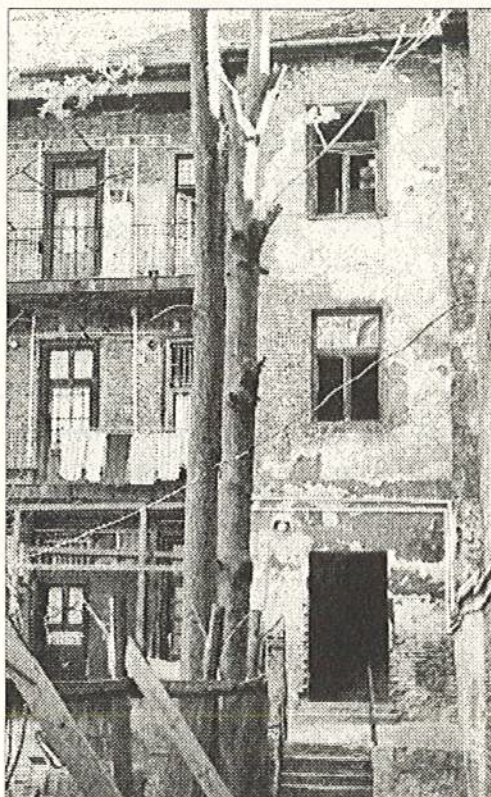
Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Vállalkozói jövedelemre építő háztartások

A vállalkozói jövedelemre épülő háztartások gazdálkodására a bevételek összegének ingadozása, illetve időbeliségének bizonytalansága jellemző. Ezekben a családokban egy vagy több családtag fix jövedelemmel rendelkezhet ugyan – munkajövedelemmel, nyugdíjjal –, a bevételek között azonban a legjelentősebb tétel a vállalkozás nyeresége.

Többségükben rendelkeztek némi vagyonnal, tartalékkal (autóval, nyaralóval) – ebben a fix jövedelemből élők szűkebb felső rétegéhez hasonlítanak –, amely a mintabeli átlag fölé emeli őket, bár jövedelmük átlagos szintje nem haladta meg a fix munkajövedelemből élő háztartások szintjét. A háztartásfők tipikusan középszintű végzettséggel rendelkeznek, mellettük az előző csoportra jellemző még az átlagot meghaladó végzettségük nagyobb aránya.

A vállalkozói háztartások gazdálkodásának rugalmasan kell alkalmazkodnia az előre nehezen kiszámítható jövedelmi viszonyokhoz. Megkülönböztethetünk rendszertelen, változó nagyságú, így a tervezhetőséget megnehezítő jövedelemre épülő, és rendszertelenül érkező, de nagyságrendileg kalkulálható bevételeken alapuló háztartásokat. Míg az előbbi az alkalmi munkajövedelmekkel mutat rokonságot, és a számlafizetés bizonytalan idejű elhalasztásához vezethet, az utóbbi esetben általában csak elcsúszásról, késedelmes befizetésről van szó, és a számlák fedezete biztosított. A csoportba tartozó 6 háztartás fele hátralékos volt az adatfelvétel idején, de a lakhatás jogcíme esetükben is rendezett volt.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

DÍJHÁTRALÉK-KIEGYENLÍTÉSI ESZKÖZÖK, STRATÉGIÁK

A háztartások gazdálkodásában kirajzolódó mintázatok a számlafizetés elmulasztásától a hátralék kifizetéséig tartó hátralékos epizódok egészét átszövik. A hátralék kiegyenlítésére választható eszközök és stratégiák a háztartásgazdálkodás részeként határozódnak meg, a gazdálkodást alakító kényszerek és választások befolyásolják a rendelkezésre álló eszközök elérhetőségét is. Ezek használatával különféle hátralék-rendezési stratégiák körvonalazódnak, amelyek azonban többnyire nem állandósult probléma-kezelési módok, hanem a háztartás működési feltételeinek változásához alkalmazkodó megoldások.

Egy háztartás – függetlenül attól, hogy éppen hátralékos-e vagy sem – elsősorban a bevételek és kiadások arányának változtatásával kísérheti meg a háztartási mérleg egyensúlyának fenntartását vagy helyreállítását. A jövedelemszerű bevételek növelése – munkahely változtatás, munkába állás, plusz-munka vállalás, szociális jövedelemre való jogosultság érvényesítése –, valamint a kisebb-nagyobb értékű vagyontárgyak értékesítése jelenthetik a bevételi oldal potenciális forrásait. A mérleg másik, kiadási oldala pedig – külső segítség nélkül – a fogyasztási preferenciák megváltoztatása és a fogyasztás korlátozása révén lehet alakítható.

A bevételek növelése és a kiadások csökkentése az általunk vizsgált háztartásokban csak elvétve – legalábbis önmagukban nagyon ritkán – voltak elégségesek a hátralékosság megszüntetéséhez. A hátralék kiegyenlítése – amely nem jelenti feltétlenül a háztartási mérleg egyensúlyának helyrebillenését, hiszen a bevételek és a kiadások szerkezete ettől még nem változik – a családok többsége esetében külső segítséget igényelt. Olyan intézmények bevonását, amelyek közvetlenül érintettek a probléma megoldásában, a közműszolgáltató vállalatokat, a díjbeszedéssel foglalkozó társaságot, valamint az önkormányzatot – úgy is mint tulajdonost, és úgy is mint a szociális szolgáltatások működtetőjét. Más szervezetek – a munkahely vagy a hitelintézet – közvetetten vehetnek részt a hátralék rendezésében. Mindezek mellett a családról – az egyén és egyben a háztartás védelmének alapját képező „intézményről” – se feledkezzünk meg. Óriási szerep jut ugyanis a rokoni-baráti kapcsolatoknak egy-egy háztartás működőképességének megóvásában.

Az interjúk elemzése során azt tapasztaltuk, hogy az intézményi segítségkérés többnyire az önerős eszközök kimerülése, kudarc, eredménytelensége után következik, ha bekövetkezik. Az eredményes intézményi segítség általában újabb – és nem kizárólag anyagi jellegű – tartalékok mobilizálásának lehetőségét feltételezi. A hátralékos karrier alakulása azonban – különösen a hátralék-

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

kiegyenlítés eredménytelensége, illetve az újbóli hátralékosság kialakulása – rendkívül soktényezős folyamat.

Az alábbiakban azokat az eszközöket ismerhetjük meg, amelyek a hátralék-kiegyenlítés folyamatában szerepet játszhatnak.

„Egyenesbe hozni nagyon nehéz”

A lakásfenntartási nehézségek megszűnését jelentősen befolyásolja, hogy mennyire van lehetőség a bevételek tartós növelésére, vagy a fogyasztás korlátozására. A különböző jövedelem-szerkezetű háztartásokban eltérőek a jövedelem-szerzés és a jövedelem-kiegészítés módjai, a jövedelem forrása magában hordozza a növelhetőség akadályait is. A szociális jövedelemből élőknel munkaképtelenség, betegség, valamint – a gyermekeiket egyedül nevelők esetében – a gyermekek ellátása melletti munkavállalás lehetőségeinek korlátozottsága nehezíti a bevételek növelését. A nem legális munkát végzők munkajövedelmének növelését a munkaerőpiacra való visszatérési képtelenségük, valamint a fekete munkák piacának relatív szűkössége nehezíti. A legális fix munkajövedelemre, vagy akár

a vállalkozói jövedelemre épülő háztartásoknál is a munkaerőpiac korlátai emelnek gátat a jövedelem növelése előtt. A szociális jövedelemre való jogosultság – a társadalombiztosítási és segély-jellegű ellátások esetében némileg eltérő – érvényesítési nehézségeit részben az érdekérvényesítési képesség korlátozottsága, részben az ellátórendszer nem ritkán diszfunkcionális működés módja okozhatja.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

A fogyasztási preferenciák a legemibb létfenntartási szükségletek biztosításának veszélyeztetettsége mellett alig alakíthatóak, a nélkülözés és fogyasztáskorlátozás tartós állapot. A legsürgetőbbben jelentkező kiadások elsőbbsége, a „lyukak tömködése”, a „számlákkal való sakkozás” a különböző fogyasztási színvonalon élőknel egyaránt jellemző, még ha a számlafizetés alternatívájaként megjelenő kiadások más-más típusú szükségletek kielégítésére is irányulnak. A gyermekekkel kapcsolatos kiadások szinte minden háztartásban elsőbbséget élveznek, gyakran a szülők szükségleteinek, illetve a számlák fizetésének rovására is.

A korábban már megismert Virágné a család állandó jövedelmének növelésében látja fizetőképességük kulcsát. A háztartás működtetésében mind az említett „számlákkal való sakkozás”, mind a fogyasztáskorlátozás szerepet játszik.

„Nagyon sokat számít, ha mind a ketten dolgozunk, akkor sokkal jobban megy. Mikor mind a ketten dolgoztunk, akkor sokkal jobban mentek a dolgaink. (...) Nagyon várom, hogy én most szeptembertől elhelyezkedjek, hogy biztos keresetem legyen. (...) Legalább annyit tudnánk keresni, hogy biztonsággal minden hónapban befizetném... Ha minden hónapban kapok 30.000 forintot, és nem tudom, hogy a párom mennyit fog keresni, akkor azt mondom, hogy hónap közepén befizetem amit be tudok. De mikor van 8.800 forintos csekk a kezemben kettő, akkor 16 ezer, akkor Úr Isten, ha befizetem ezt, akkor már nem tudom kifizetni a villanyt. Tehát valamelyiket biztos, hogy nem fogom tudni befizetni, mert befizetem a gyerekeknek az iskolát, megveszem a bérletet, mert ha elkap az ellenőr, akkor kész... És valami biztos, hogy elmarad. És az ezen való idegeskedés, hogy melyik legyen az, amelyiket nem fizetek be, ez borzasztó, mert az tartozás, és az halmozódik. Ha az ember logikusan gondolkodik, akkor tudja, hogy ezt nem akarom. Az ember próbálja elhessegetni, meg próbál nem gondolni rá, de közben mindig mindenben ott bujkál, hogy ezt be kellene fizetni, mert nagyon fontos, hogy az embernek fedél legyen a feje fölött, és mi lesz ha ezt is elvesztem. Ez a legnagyobb kérdés.

Amikor gondolkodik azon, hogy hogyan ossza be a jövedelmet, akkor hogyan tesz?

Ez most nagyon hülyén hangzik, de eljutottunk arra a szintre, hogy mérlegelek. A legfontosabb, mivel a legnagyobb a tartozás a Díjbeszedő felé, hogy most a Díjbeszedőnek leszek kénytelen gyorsan két-három csekket feladni.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Ha most a Díjbeszedőnek feladok két-három csekket, akkor eljutok arra a szintre, hogy most az ELMŰ-nek fogok tartozni, és az ELMŰ-nek kell feladjak, akkor megint a Díjbeszedőnek... Sajnos most mindig azt tudjuk befizetni, ahol legjobban ég a ház. Ez nagyon hülyén hangzik, de megfogadtam, hogy őszintén fogok önnel beszélni. Ez sajnos ez nálunk már így működik. Jön egy felszólítás, most jött egy levél, hogy 8 napon belül fizessek be 14 ezer akárhány száz forintot, mert különben jogi útra terelik. Most akkor az a cél, hogy azt valahogy gyorsan befizessem, hogy itt ne legyen ekkora vész. Akkor megint várok 2-3 hónapot, addig fizetem az áramot normálisan, és utána fordítva."

„Amim csak volt, mind elment”

Az értéktárgyak eladása a háztartásgazdálkodási krízisekre adható válaszok egyike. A háztartások sokszor már a hátralékba kerülést megelőzően, vagy azzal egy időben felhasználták tartalékaikat napi megélhetésük és fizetési képességük biztosítására. A mély-szegénység közelében élőknél nem ritka, hogy – más értékük nem lévén – ruháikat, bútorikat adogatják el, illetve egyéb háztartási eszközöket (televíziót, mosógépet, rádiót, bojler) kényszerülnek értékesíteni az elsődleges szükségletek kielégítéséhez. A mintába került háztartások körében elvértve tapasztaltuk csak, hogy a tartalékok mobilizálása közvetlenül a hátralék kiegyenlítését szolgálta. A mintavétel idején is hátralékos háztartások nemegyszer a korábbi hátralékos epizód során, a korábbi adósság rendezésére használták fel tartalékaikat.

Az értékesebb vagyontárgyakkal (számítógép, autó, telek) rendelkező háztartásokban a hátralék kiegyenlítése jellemzően nem értéktárgyak eladásán, hanem a munkajövedelmek növelésén, kölcsön és részletfizetési stratégiákon alapult. Néhol a hátralékba kerülés éppen a korábban megszokott, ám egyre nehezebben fenntartható életforma, illetve az azt jelképező vagyontárgyak – például egy nyaraló – megóvása mellett következett be.

Sokak számára csupán az az ingatlan bír jelentősebb, a háztartási egyensúly helyreállítását ígérő értékkel, amelyben laknak, így egy nagyobb hátralékos krízis esetén azt próbálják pénzzé tenni. A kerületben élő családok közül sokan így kerülnek vidékre, tipikusan a Közép-magyarországi régió távolabbi, Budapesttől 50-60 kilométerre eső kistelepüléseire, illetve az Északkelet-magyarországi térségbe. Hasonló folyamatok a fővároson belül is megfigyelhetők. Érkeznek Józsefvárosba díjhátralék miatt a magasabb státusú fővárosi kerületekből, de a kerületen belüli vándorlás szintén jellemző. Mintánkba 8 olyan háztartás került, amely korábbi lakását díjtartozás miatt hagyta hátra. Hogy a hátralék kiegyenlítése – ez esetben a kényszerű költözködés által – önmagában nem eredményezi a háztartás egyensúlyának, tartós fizetőképességének helyreál-

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

lását, mi sem mutatja jobban, mint hogy a lakáscserét követően rövid időn belül mindegyikük ismét hátralékosná vált²⁰.

Lévaiék is hátralékkal terhelt lakásból költöztek a kerületbe, egy saját tulajdonú, 47m²-es másfél szobás lakásba. A panellakás magas költségeit nem tudták viselni, úgy gondolták, hogy egy kisebb költségű lakásba költözve megélhetésük könnyebb lesz. A középkorú házaspár idősebb gyermekei időközben saját családot alapítottak, jelenleg kisiskolás lányukat nevelik. Többszöri munkanélküliség és betegség miatt nem sikerült az egzisztenciális nehézségeket megoldaniuk, és ismét hátralékba kerültek.

„Mikor vásárolták meg a lakást?”

Most már két és fél éve, márciusban volt két éve. Tulajdonképpen ez egy hosszú történet, mert Békásmegyeren volt nekünk egy 72 m²-es lakásunk, panel. Hát én beteg lettem, már akkor magas volt a rezszi, leültünk, átbeszéltük. Egyszerűen piacra kellett dobni.

Sikerült jól eladni?

Nem. Sajnos annyira alacsonyok voltak akkor a lakásárak, hogy ezt tudtuk megvenni.

Tehát két és fél éve. És ezt már tulajdonostól vették, vagy az önkormányzattól?

Tulajdonostól. Ez egy hármass adásvételi szerződés volt, amit mi letettünk pénzt, abból került az előző lakó tulajdonába, másképp nem lehetett ide bekerülni. (...)

És akkor eladták a lakást, és visszajöttek a kerületbe. Ez jelentett újabb tartalékokat? Tehát a két lakás közti árbeli különbség?

Nem, nem. Az ingatlanközvetítőnek ki kellett fizetni a díját, amiért ő dolgozott, volt egy tetemes, félmillió rezsizartozás, ami már volt akkor. A vételár, amit papíron kaptunk, abból sok minden lejött, a férjem fizetéséből kellett a 15 ezer forintot kifizetni az ügyvédnő, mert arra sem volt tartalékunk. Tehát mi a nulláról kezdtük.

A lakás értékét csökkentette a hátralék, annyival kevesebbet kaptak kézhez.

Igen.

A hátralék mennyi idő alatt gyűlt fel?

3-4 év. Én nem győztem eleget dolgozni. Kezdődött, hogy pár számlát nem fizettem ki. Ez halmozódott, a lányokat iskoláztatni, nyáron üdültetni kellett. Normális étkeztetés, hogy minden, ami egy ilyen gyereknek kell, az meglegyen, ezt biztosítottam nekik. Úgyhogy erőmön felül is ennyit tudtam.

Elcserélték a lakást, lenullázódott a hátralék. Mi volt itt a remény?

Hogy talpra tudunk állni. Kisebb itt a rezszi, kevesebb kiadás.

Munkakörülmények?

A férjem volt, hogy munkanélküli segélyen volt, én táppénzt kaptam, volt, hogy a férjem alkalmi munkákba ment, sajnos nem tudták állandóan foglalkoztatni.(...) Nekem jelenleg a nyugdíjam megszűnt, mert egy évig rokkantnyugdíjon voltam. Volt egy agyérgörcsöm.

²⁰ Hátralékuk összege 30 ezer és 1 millió 200 ezer forint közötti, öten közülük bérleti jogviszonyukat is elveszítették már, és csupán két helyen nem szünetelt még az áramszolgáltatás.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Mikor?

'98 decemberében. TáppéNZ, leszázalékolás, most voltam felülvizsgálaton és visszaminősítettek, majd valami pár órás elfoglaltságot keresek magamnak a szakmában, mert férfinabó vagyok.(...)

Volt-e olyan nagy összegű tartozásuk a költözés után, hogy a szolgáltatók bíróságra adták?

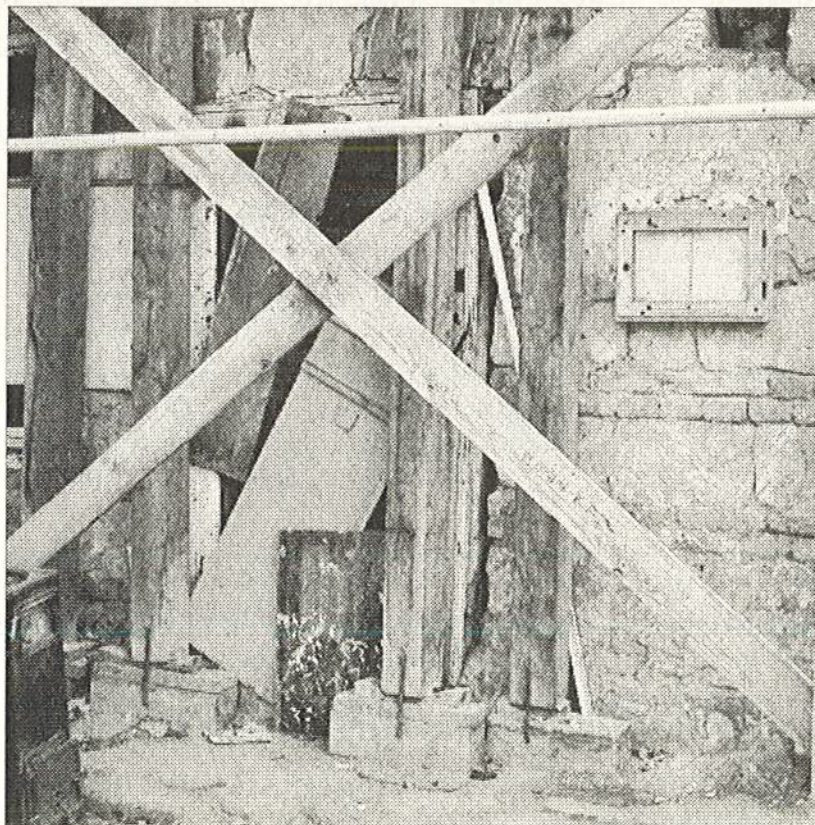
Nem. A közgyűlésen hoztak egy olyan döntést, hogy akinek hat hónapnál régebbi tartozása van, azt bíróságra adják. Na most engem lehet, hogy nem értesítettek, mert nekem hat hónapnál régebben van tartozásom. Valószínű beadták, de ez ki lesz egyenlítve, csak nehézség volt.

Mi erre a stratégia?

Apránként, minden hónapban kettőt feladni. És szépen lassan. Az elektromosok felé most adtunk fel 18 ezer forintos számlát, ami három havi volt, tehát lassacskán...

Tehát azt mondja, hogy havonként nem tudják...

Nem tudom, mert ha van egy nagyobb bevásárlás, ami becsúszik, és amit nem tudok befizetni, de azt két-három hónap múlva egy összegben tudok rendezni. Itt pasziánszozok a számlákkal, de a végrehajtó legalább nem áll az ajtóban.

Mi az első, amit kifizet, ha megteheti?

Áram. Mivel egy barlangban lakunk.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Mikor volt itt először hátralékuk?

Tavaly is volt már, akkor arra kértem részletfizetést. Három hónap alatt kifizettem 18 ezer forintjával.

Ez volt az első a költözés után?

Igen. Most megint összegyűlt sajnos. Tudom, hogy létezik egy ilyen lakásfenntartási támogatás, de nem kívánok ilyesmihez folyamodni.

Ez érdekes, miért?

Nem, nem. Nem tudom, talán szégyen kérni, kellemetlen. Nem, inkább saját erőmből fizetem, rendezem, de nem kéregetek. Kaptunk 4000 Ft-ot a gyerekekre február óta kapjuk, de mást nem. Ha állást kapok, erre sem lesz szükség, de nem egy életcél, hogy kérjek."

„A testvéreim segítenek, nehogy éhen pusztuljak”

A hasonló jövedelmi potenciállal rendelkező háztartások hátralékba kerülésének valószínűsége, illetve a már hátralékosok problémamegoldó képessége nem kis részben attól függ, hogy rendelkezésükre áll-e valamilyen támogatás a szűkebb-tágabb rokonság részéről.

A csak rendszeres rokonsági-szomszédsgai kölcsönrel működtethető háztartások – amelyek mintánkban igen gyakoriak voltak – állandó kölcsön-körök szorításában vergődnek. A legalacsonyabb jövedelmi szinteken azonban kölcsönlehetőség még a napi szükségletekre sem mindig áll rendelkezésre (a visszafizetési képtelenség miatt sincs kitől kölcsönkérni), nemhogy hátralék-rendezésre volna fordítható. A magán eladósodás sokszor a díjhátralék halmozódásával egyenértékű veszélyt jelent a családok számára, hiszen a „privát” szociális háló sérülése védtelenségük gyengülésével jár együtt. Nagyobb összegű, eseti jellegű kölcsönrel jellemzőbben a munkajövedelemre épülő háztartásoknál találkoztunk, amíg a visszatérő adóssá válás – a vállalkozók kivételével – mindenütt megtalálható volt.

Az állandó megélhetési gondokkal küzdő családok némelyikénél csak a vissza nem térítendő – bár esetenként más módon kompenzálható – családi támogatás jelent olyan mértékű segítséget, amely az adósság törlesztését lehetővé teszi.

Kocsis úr és élettársa egy 1 szobás komfortos lakásban élnek. Jelenleg a férfi elárusítóként, az asszony konyhai kiegészítőként dolgozik. A mintegy 150 ezer forintos díjhátralék keletkezésének hátterében esetükben is munkahelyváltást, munkaerőpiaci problémákat láthatunk. A hátralék-törlesztéshez igénybe vehető intézményes eszközöket elutasítják, úgy érzik, hogy csak magukra és szűkebb környezetükre számíthatnak.

„Mondták, hogy szoktak kölcsön kérni. Ilyen kölcsöntörlesztésekre, erre mennyi meg el havonta?”

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Nő: Hát inkább egy kicsit meghúzzuk magunkat, hogy ne keljen kölcsönkérni, de ha nagyon muszáj akkor kölcsönkérünk 3-4-5 ezret.

Barátoktól?

Nő: Igen, igen, vagy anyámtól, vagy rokonoktól, hát ismerősöktől szoktunk kérni.

Szüneteltették-e valaha az áramszolgáltatást?

Férfi: Igen, november, december, nem volt és azért írták jóvá, mert nem volt használva.

Nő: Januárban kapcsolták vissza, és azt is úgy, hogy anyámtól kellett kölcsönkérni.(...)

És akkor, akkor egy éve körülbelül hátralékos lett, és azóta mi történt?

Férfi: Hát akkor az januárban lett rendezve. (...) Az egyik rokonunk kifizette.

Az áram?

Férfi: Minden.

Meg a lakbér is?

Férfi: Igen. Azóta megint nincs befizetve.(...)

Kért-e valahonnan segítséget, most a rokonon kívül? A hátralék kiegyenlítésben.

Férfi: Nem.

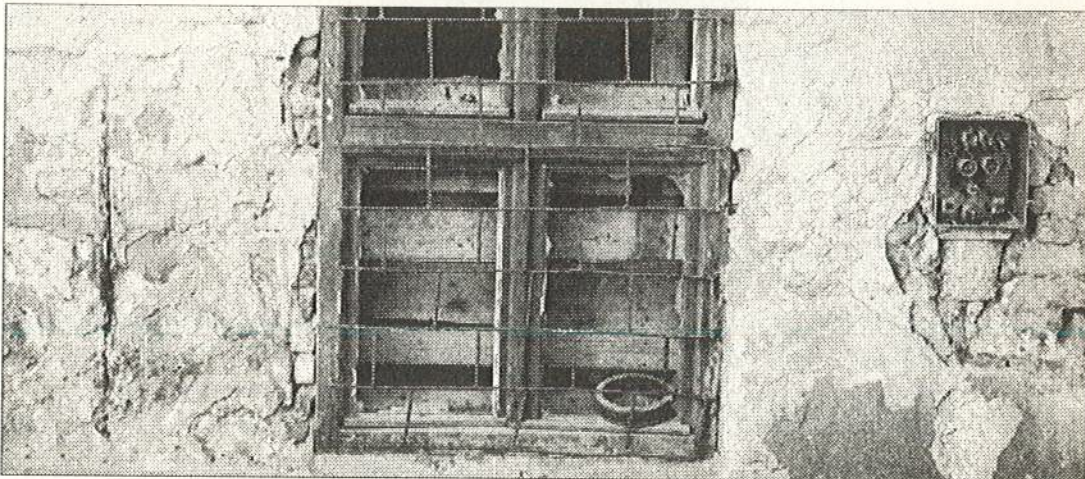
Részletfizetési megállapodást kötött az Díjbeszedővel, vagy az Elművel?

Férfi: Nem.

Kölcsönként fizette ki a rokona?

Férfi: Igen.

Tehát ezt őneki vissza kellett törlesztenie, illetve adnia.

Férfi: Vissza kellett.

Akkor ez folyamatban van ennek a törlesztése?

Férfi: Igen.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Olyasmivel próbálkozott-e, hogy plusz munkát vállal?

Férfi: Nem.

Eladott-e valamit annak érdekében, hogy tudja ezt így...?

Férfi: Már nincs mit.

Tehát akkor ezt megelőzően adott el dolgokat?

Férfi: Hát nem, már akkor sem volt."

„Beadtuk megint a zaciba”

A zálog intézménye a mintába került háztartások egy részénél mindennapi szinten épült be a háztartásgazdálkodásba, egy másik részénél viszont már „kikopott” a rendelkezésre álló stratégiák közül. Korábban értéktárgyaik rendszeres zálogba adásával sikerült a háztartási kríziseken úrrá lenni, azonban a zálogba tett ékszerek és műszaki cikkek (televízió, videó) kiváltása nem mindig sikerült. Mobilizálható értékek hiányában – az értéktárgyak eladásához, vagy a mindennapi megélhetést szolgáló kölcsönökhöz hasonlóan – e stratégiát is ritkán alkalmazták díjhátralék kiegyenlítésére.

A Völgyi családot is ismerjük már. Értékeiket egy korábbi hátralékos epizód során zálogosították el, akkori hátralékuk – részben ezáltal – rendeződött. Jelenleg ismét adósok.

„Férfi: Úgy képzelje el, ez alatt az idő alatt az összes aranyaink, ékszereink odalettek.

Tehát a tartalékok.

Nő: Hát a családi ékszereinket beraktuk a zaciba és nem tudtuk kiváltani.

Vettek-e igénybe valamilyen önkormányzati segítséget?

Férfi: A Családsegítő Szolgálattól.

Mikor volt?

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Férfi: Amikor te kórházban voltál.

Melyik évben volt?

Nő: Ez 98-ban volt. Akkor is kórházban voltam.

És akkor mennyi volt a hátralék?

Férfi: 60.000 körül. Több volt, kamattal együtt 70 fölött járt. Ebből kifizetett az Önkormányzat 34.000 Ft-ot.

Akkor sikerült lenullázni?

Férfi: Igen, teljesen. Annak a kifizetésére adtuk el az ékszereket. Ott kerültünk padlóra. Akkor volt egy olyan, hogy lehet az asszonynak munkahely. Nem sikerült, aztán kész..."

„Hitelképességen innen és túl”

A pénzügyi hitelfelvételt – amely egy-két évtizeddel korábban még széles társadalmi csoportok megélhetését és gyarapodását segítő eszköz volt – csak a munkajövedelemmel, vagy a magasabb szociális jövedelemmel rendelkező háztartások vehetik számba, mint reális lehetőséget, interjúalanyaink többsége jobbra csak az elérhetetlenség szintjén említette. A munkáltatói kölcsönök hasonlóan sokat veszítettek jelentőségükből.

Az alábbi részlet Szalózczinéval, egy gyermekét egyedül nevelő asszonnyal készült interjúból való. Piciny lakását – amelyet az önkormányzattól vásárolt meg néhány évvel ezelőtt – 120 ezer forint jelzálog terheli. A hátralék abban az időszakban keletkezett, amikor házassága megromlott, és a családi – nem ritkán agresszióba torkolló – veszekedések közepette a számlafizetés gondja eltörpült a többi mellett. A válást követően az asszony előbb részletfizetéssel próbálkozott, azonban a magas törlesztő részletekkel nem boldogult. Ekkor döntött az OTP hitel mellett.

„Jó hát valamikor még úgy volt, hogy 20-30-15 ezer forint, á! 30 ezer! De-hogy tudtam én 30 ezret törleszteni, mindig annyit, amennyim maradt, azt törlesztettem. És akkor ők is már nagyon megunták, és akkor ilyen felszólító levelet kaptam, akkor mondom talán most már nem húzom. Meg hát eddig nem is volt ilyen magas a keresetem, hogy tudjak rá OTP hitelt felvenni, mert eddig volt 32.000 Ft és erre nem adtak. Most ugye hogy már felemeltek a létminimumot, most már lett 42.000 Ft, igen ám de 3 hónapot meg kellett várni mióta 40.000 Ft-ot meghaladta, hogy folyamatosan megkapom-e a negyvenezret, és akkor azért tudtam csak most felvenni, hiába elindítottam én már januárban vagy februárban ezt az OTP-t, de nem adtak mivel negyvenezer forintot nem haladta meg a keresetem.

100.000 Ft-ot vett fel. Mennyi időre?

Hát amíg a 6000 Ft-os törlesztésem le nem telt, én nem számoltam, számoljanak ők.

És úgy gondolja, hogy fogja tudni fizetni?

Hát ha eddig megéltünk 32.000 Ft-ból akkor, ha most a 42-ből levesznek hatot, meg fogunk tudni élni, nem megyek akkor sem a polgármesteri hiva-

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

talba.

Már mint segélyért?

Így van, nem fogok odamenni, ha száraz kenyeret fogok enni akkor sem.”

Azonban a hitelképes – mintánkban magasabb jövedelműnek számító – háztartások is rendkívül sebezhetőek. Napjainkban egy munkahely önmagában nem alapozza meg a háztartás stabilitását. A munkanélkülivé válás, vagy akár csak a munkabér csökkenése könnyen válhat ki krízishelyzetet a háztartás gazdálkodásában, ami azután szinte szükségszerűen vonja maga után a fizetőképesség csökkenését. Ekkor pedig nem csak a felvett hitel törlesztése lehetetlenülhet el, hanem akár a lakásfenntartási költségek fizetése is, illetve a hiteltörlesztés mellett a számlák fizetése háttérbe szorulhat. Ez utóbbi lehetőség – tehát hogy a törlesztő részlet előnyt élvez a rezsivel szemben – anélkül is fennállhat, hogy a háztartás krízis helyzetbe kerüljön. Gyakori ugyanis, hogy a díjhátralékosság szankcióitól fenyegetett háztartás olyan kölcsönt vesz fel – és itt már gondolhatunk a „privát” kölcsönökre is – amelyeknek nincs meg a valódi fedezete. Így az egyik kölcsön a másik kiváltását szolgálja, és a végén nehezen átlátható adósságláncolat fojtogató szorításába kerülhet a hátralékos. A mintabeli háztartások közül azok, amelyek a hátralékuk kiegyenlítéséhez korábban munkáltatói vagy pénzügyi kölcsönt vettek igénybe – csupán négy ilyen esettel találkoztunk –, ki tudtak lépni a hátralékosok táborából. (Egyikük lakásfenntartási támogatásban részesül).

A munkáltatói kölcsön felvétele természetesen munkaviszonyhoz kötődik, és főként a stabilabban foglalkoztatottak számára hozzáférhető. Nem legális foglalkoztatás esetében is találkoztunk olyan mikro-hitelekkel, amelyek leginkább a munkáltatói kölcsönrel mutattak rokonságot. A rendszeresen foglalkoztatott munkások részére munkaadók néhány esetben a megélhetési krízisek áthidalását, vagy a hátralék kiegyenlítését segítő hitelt nyújtottak. A hitelek törlesztése általában oly módon történt, hogy a munkaadó apránként levonta a munkabérből, vagy pedig – és ez már igen távol van a klasszikus hitelformáktól – a munkavállaló ledolgozta a kölcsön összegét.

Egyedék 4 gyermeket nevelő házaspár. A családi gazdálkodás döntően a férfi építőipari szakmusként szerzett – nem legális – keresetére épül, amelyet felnőtt fiuk – legális – munkabére egészít ki. (Az asszony a főállású anyaság időszaka után nem tudott ismét elhelyezkedni.) Egyed úr munkaadójától rendszeresen számíthatnak kisebb-nagyobb összegű kölcsönökre, amelyek segítenek az eladósodás megelőzésében.

„Van-e kölcsöntörlesztésük most?”

Nincs.

Már vége lett?

Nem is volt. Mi ha kölcsönt törlesztünk, azt a férjem főnökénél szoktunk. Mert Ő vette a tévét, a mosógépet, a férjem meg ledolgozza, vagy annyival kevesebbet ad. És 5000 forinttal kevesebbet ad pénteken.

Olyan, mint egy bank...

Igen, olyan, mint egy bank, csak jobb, mert nincs kamat. És ha megszorulunk, azt mondja, figyelj most nem vonom le, majd legközelebb.”

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz
A nagyvárosi szegénység arcai

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

„A részletet is megpróbáltam...”

A részletfizetés – vagyis a díjhátralékban érintett intézményekkel kötött megállapodás alapján, havi részletekben történő kiegyenlítés – nem többlet-forrást jelent a háztartás számára, hanem további kötelezettséget. Részletfizetés a közműszolgáltató, vagyongazdálkodó és díjbeszedő szervezeteknél egyaránt kérhető. A törlesztés feltételei intézményenként eltérőek, és a fizetési megállapodások egyénekenként is különbözőek lehetnek.

A részletfizetés lehetőségéről, feltételeiről meglehetősen hiányos és egymástól nagyon eltérő információkkal rendelkeztek a hátralékosok. Az aktuális hátralék-törlesztés akadályaként számukra teljesíthetetlen részletfizetési feltételeket említők körében több esetben előfordult, hogy egy korábbi részletfizetési próbálkozás során szerzett információk alapján – a feltételek változását, esetleges kedvezőbbé válását nem feltételezve – később meg sem kísérelték e lehetőség igénybevételét. A múltbeli negatív tapasztalatok emléke (elutasítás, eredmény nélkül megszakadt kapcsolat, megaláztatás) szintén a részletfizetés elkerülését erősítette. A szolgáltatói kedvezmény iránti kérelem – ha nem is segélyről, vagy a tartozás elengedéséről, hanem átütemezésről van szó –, mégis egyfajta intézményi segítségkérés. Szorongással, szégyennel, bizonytalan várakozással teli állapot. Nem fogadják-e elítélően? Megértik-e a helyzetét? Mit fognak ajánlani? Tudja-e majd fizetni a részleteket?

Sokan azért nem kötnek részletfizetési megállapodást, mert tisztában vannak fizetési képességükkel, és megpróbálnak más megoldást – önkormányzati vagy egyéb támogatási lehetőséget – keresni. Mások a kötött, szerződésben meghatározott havi összegű részlet helyett inkább számukra teljesíthetőbbnek tűnő egyéni utat választanak, az elmaradt számlákat a háztartás rendelkezésére álló fedezet – és a kilátásba helyezett szankciók általi sürgetés – arányában adják fel (kettőt-hármat egyszerre).

Balogné az említett "nem hivatalos törlesztés" útján próbálja tartozását rendezni. A 48 éves asszony konyhai kisegítőként dolgozik, a minimálbért alig meghaladó keresetéből, barátja segítségével tartja fenn a lakását. Az utóbbi 2-3 évben kétszer vált pár hónapos időszakra munkanélkülivé. Egy alkalommal volt komolyabb díjhátralék a lakáson, amikor válásuk idején férje nem fizette a rezsit rá eső részét, ezt a tartozást később közös megállapodás alapján egyenlítették ki. Mostani elmaradása néhány hónapos munkanélküliségéhez kötődik. Amikor korábban önkormányzati támogatást akart kérni, keresete 2 forinttal haladta meg a segélyjogosultság határát.

„Mit gondol az Ön életében mi az, amitől ilyen nehéz ez a megélhetés? Mihez tudja kötni?”

Mihez tudom kötni? Magához a munkahelyekhez tudom kötni, meg az ár-emeléshez. Egyszerűen az embert nem fizetik meg... Most mondhatom azt, hogy én aki éltem közel a közép-átlaghoz, most ott vagyok, hogy a szegényebb részen élek és mondhatom, hogy nem én vagyok egyedül, akik ennyire lecsúsztak. Vagy nagyon szegények vannak, vagy nagyon jól élők. Ilyen. Tapasztalatom szerint.

Mit fizet ki először, mi az ami legfontosabb, mi az ami lemarad?

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Hát sajnos most lemaradt elég sok mindenem, mert a villanyt próbálom, az ami most nagyon fontos, meg a bérlet is, mert, hogy dolgozni muszáj, ez is 4000 forint majdnem, és még emelkedni fog, és a rezszi mindenképp. Most három hónapja gázt nem fizettem, meg lakbért, víz-csatorna díjat, de most, hogy keresni fogok, szóval mindenképp az, hogy tiszta lapra tegyem az egészet.

És azt hogy tervezi kiegyenlíteni?

Kiegyenlíteni? Úgy, hogy kettesével adok fel majd csekket.

Nem volt benn ez ügyben a Díjbeszedőben, hogy részletfizetés kérjen?

Nem voltam, hál Istennek nem kaptam még felszólítást, mert múlt hónapban a barátom segített és feladtam kettőt, most még feladok kettőt, amikor megkapom a fizetést, meg jövő hónapban is feladok kettőt, és akkor úgy nagyjából majd. Megpróbálom. Megpróbálok kicsit feketén dolgozni ahhoz, hogy letudjam.

És az önkormányzattól, ilyen helyekről kért valamilyen segítséget?

Nem és nem is hiszem, hogy kapnék, mert mivel egyedül vagyok és, már a kislány sem él velem.

Ezeket a lehetőségeket bekalkulálja amikor mondjuk rosszabb helyzetben van, hogy megpróbál ilyen helyekre elmenni, vagy hogyan van ez?

Hát ha egy mód van megpróbálom magam megoldani, szóval nem kérek mástól segítséget.

És ez miért van így?

Mert attól függetlenül amit elmondtam, hogy vannak jó tapasztalataim, de vannak nagyon rossz tapasztalataim és nem szeretem, ha elutasítanak, hogy inkább így mondjam, inkább nem kérek, megpróbálom magamtól."

A részletfizetési megállapodást többnyire fizetési felszólítás, és valamely szankció általi fenyegetettség előzi meg. A közműszolgáltatók rugalmassága nagyban hozzájárulhat a hátralék-kiegyenlítés eredményességéhez, gyakran azonban az átlagosnál kedvezőbb fizetési feltételek sem elégségesek, és a teljesítőképességet meghaladó mértékben, kényszerűségből vállalt kötelezettségek nem tarthatóak. Számos olyan esettel találkoztunk, ahol a kezdeti részletek befizetése után a hátralék-kiegyenlítés megszakadt. A háztartás anyagi helyzete nem – vagy lényegesen nem – javult, esetleg másfajta krízishelyzet alakult ki, és nem bírták a részletfizetéssel járó plusz terhet hosszabb távon viselni.

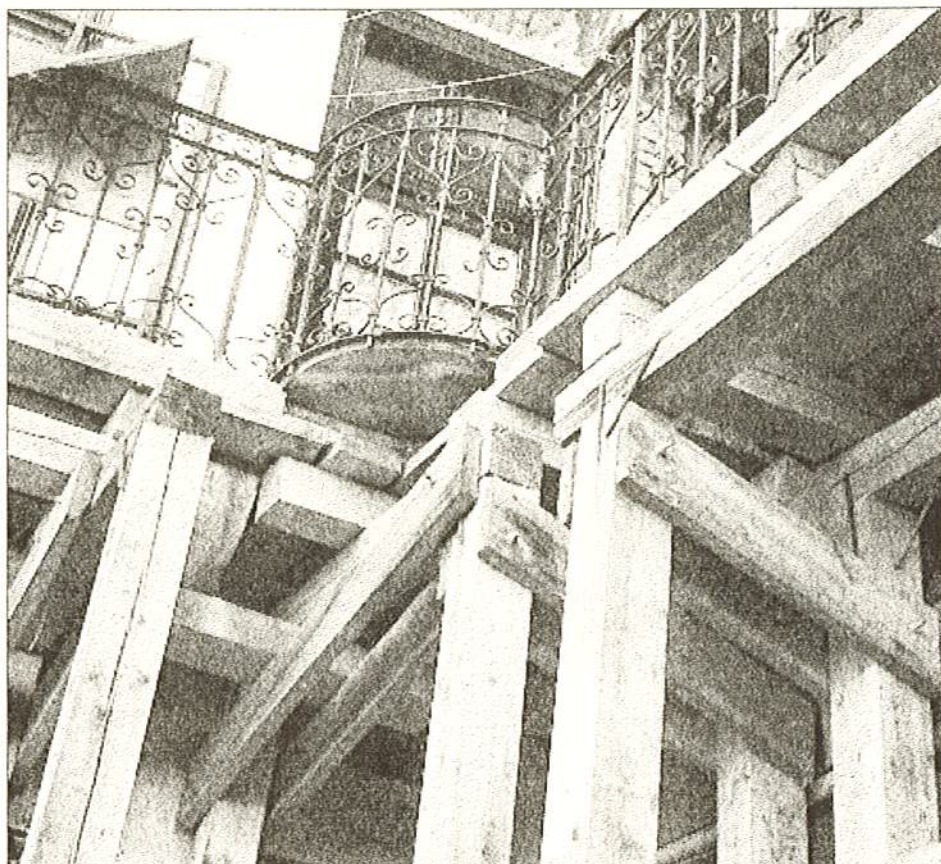
A következő interjúrészlethez hasonlóval számos háztartásnál találkozhatunk. Erdősné középkorú asszony, egyedül nevelte fel gyermekeit, akikkel a kapcsolata igen megromlott, és a lakás fenntartásához ma nem kap tőlük segítséget. Jövedelme általában alacsony összegű munkabéréből, vagy – mint ahogy jelenleg is – munkanélküli ellátásból származik. Távfűtéses lakásuk havi rezsiköltsége az asszony jövedelmének 80-100%-át teszi (tenné) ki. Díjhátraléka keletkezését megelőzően a lakás vételárának részleteit már folyamatosan vonták a keresetéből. Az eladósodás első időszakában azután próbálkozott részletfizetéssel is, de sikertelenül. Csaknem 5 éve – időnkénti befizetések mellett – halmozódó díjhátraléka meghaladta a 800 ezer forintot, mire egy segítő szervezethez eljutott.

„Ő [a férj] elment, én maradtam a két gyerekkel a szolgálati lakásban. Piszkáltak, hogy kiraknak szükséglakásba, mert nem voltam rá jogosult, vagy én megveszem a bérleti díj háromszorosáért. Mivel nem volt más választás, be-

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

lementem abba. De sajnos még abból is tartozom 40 ezer forinttal. (...) Nekem egy összegben 30 ezret ki kellett fizetni, akkor OTP-t vettem föl, azt is vonták, és havonta megállapodtunk 2.500 Ft-ban. Mondtam, többet nem tudok fizetni, és akkor azt fizettem is, amíg rendesen volt munkám. Mikor megszakadt, akkor sokáig nem dolgoztam – azzal nem foglalkoztak, hogy nem voltam bejelentve –, mert én azt kértem, hogy a munkabéremből vonják le havonta, hogy ne legyen elmaradásom, a vállalat levonta, nem is volt probléma. És akkor munkanélküli lettem.(...)

És a tartozás [a díjhátralék] mikortól volt? Mikor kezdődött?

'95 óta, de abba volt olyan időszak, hogy egy évig tudtam törleszteni, de akkor megint egy évig csúsztam a rendes havival.

Amikor törlesztette, megállapodtak...

Igen, a Vahotában [a Díjbeszedő Rt. Vahot utcai irodájában] kaptam egy papírt, nyomtatványt és minden hónapba – azt mondtam mikor először kötöttük a részletet, hogy 8-án kapok fizetést, de 10-én tudom fizetni. És minden hónap 10-én mentem és ott a pénztárba fizettem. De ugyanakkor, ha lebetegedtem vagy valami közbejött, mert nekem az a havi 10 ezer nagyon sok, 10 ezer abból a 24 ezerből kiesett. Akkor azt a havit már nem tudtam fizetni és gyúlt, gyúlt...”

Főként az Elektromos Művekkel kapcsolatban említhető probléma, hogy kevés időt engedélyeznek a törlesztésre, a szolgáltatás megszüntethetősége ugyanis lehetőséget teremt a szolgáltató számára, hogy szigorú feltételeket szabjon. A számla-

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

fizetési gondokkal küzdő háztartásokban az áramszámla kiegyenlítése – az egyértelmű következmények miatt – a számlák sorrendjében rendszerint elsőbbséget élvez. A hátralékosok egy része a tartozást nem havi fix összegben törleszti, hanem – az ügyintézővel megbeszélve – mindig az éppen rendelkezésére álló összeget fizeti be. Ez a megoldás jobban illeszkedik a háztartás működéséhez, és elkerülhető a kikapcsolás. A szolgáltató ilyen esetekben – még nagyobb összegű tartozás esetén is – méltányolja a fizetési készséget. Nem biztos azonban, hogy a tartozás jelentősen csökken (sőt kamattal is terhelődik), mivel ez nem feltétlenül jelenti a havi számla és a törlesztés rendszeres párhuzamos fizetését. Nem tudjuk, hogy ez a lehetőség mindenki számára hozzáférhető-e. A mintabeli háztartások nagyon eltérő tapasztalatokról számoltak be ezzel kapcsolatban, sokan a fizetési szabályok merevségét emelték ki, mások viszont épp az ügyintézés rugalmasságát.

A következő interjúrészletben szereplő 5 gyermekes Kovács család tetemes áramtartozást törleszt évek óta. A hátralék ma meghaladja a 100 ezer forintot, és további 100 ezer forint kamat terheli. A család megélhetését szociális ellátások (gyes, családi pótlék, gyermekvédelmi támogatás) és az apa változó rendszerességű, nem legális keresete biztosítják. Tavasztól őszig a férfi építkezéseken, csatornázásoknál dolgozik, a téli időszakban aluljárókban virágot árusítanak. Az ily módon számukra elérhető jövedelem egy főre jutó havi átlaga körülbelül 13500 forint. A villanyfűtéses lakás költségeit nemigen tudják fizetni. Nyáron a beiskolázási költségek, télen inkább a lecsökkent jövedelem az eladósodás közvetlen okozói. Díjhátralékuk egy részéhez kaptak támogatást a Hálózati Alapítványtól, azonban a már akkor is törlesztés alatt lévő áramtartozás nagysága miatt nem kaphattak önkormányzati segítséget, anélkül (és lakhatási támogatás nélkül) pedig nem tudnak kikerülni a hátralékosságból.

„És amikor ez elkezdődött, hogy nem tudta befizetni a számlákat, akkor mi történt magukkal, mi történt a családban?”

Akkor, majdnem kilakoltattak engem innen. Lakbérem volt elmaradva, ugyancsak, és nem tudtam kifizetni. Nem is volt sok a lakbér ráadásul, és ki akartak lakoltatni. Kaptam időt, hogy fizessem ki. Abba az időbe nem is tudtam volna, örültem, hogy arra volt, amit a gyerekeknek mindennap meg kellett venni. És akkor mennyi idő alatt fizessem ki? Én annyi idő alatt nem tudtam kifizetni a tartozást. El kellett menni a Családsegítőbe, hogy segítsenek kifizetni a számlákat. Ők segítettek.

Akkor nem tartozott az árammal?

Akkor is volt tartozásom ott, de részletfizetést fizettem.

Most jelen pillanatban van velük részletfizetési megállapodás?

Igen, igen.

Mennyit kellett volna befizetni?

10 ezret. Már harmadik éve.

Harmadik éve minden hónapban fizet 10 ezer forintot?

Nem. Nem tudom fizetni. Mikor nekem jön a gyerekeknek az iskola, akkor meg kell, hogy álljak. Akkor iskoláztatnom kell őket, el kell indítani őket. Júniusba megveszem a könyveket, füzeteket, mindent, ami az iskolához kell. Következő hónapban megveszem nekik a ruhaneműt, cipőt, ruhát, kabátot, emezt, amazt. A jövő hónapba se tudom megfizetni. Mert ha befizetem, akkor nem tudom a gyerekeket küldeni iskolába se óvodába.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Például az elmúlt hónapban fizette ezt a 10 ezer forintot?

Múlt hónapban igen, és előtte is.

És az előtt hány hónapot fizetett?

Volt olyan, hogy két hónapot fizettem egyszerre.

És mellette a rendes számlát is?

Igen. Nehogy elmaradjak még jobban.

Mennyi szokott lenni az Elektromos Művek számlája?

Van amikor téli időszakban 30 ezer, meg 35. Nekem nagyon sok, mert nekem minden árammal megy. Semmi nem megy gázzal.

Volt olyan, hogy kikapcsolták a villanyt?

Nem. Mert ki van kérve a részletfizetés. Mert a részletet kikértem, az mind-egy hogy van fizetve, ha egy-két hónapra leálllok, akkor bent tudja a nő, hogy miért állok le. Mondtam neki, nehogy meglepődjön, ha ekkor meg akkor, ebben meg abban az időszakban leálllok a részletfizetéssel. 'Semmi baj' – mondták, utólag fogom küldeni és hozzá fogom csatolni az előző hónapi csekket. Nem egy csekket küldök, hanem föladok 3 vagy 2 csekket. Csak az van, ha ő áll és nincs munka, akkor nem tudom fizetni. Az árulás meg úgy van, hogy vagy tud árulni vagy sem."

Amennyiben szabálytalan áramvételezés gyanúja merül fel – sérült a villanyóra –, illetve ha a kikapcsolt villanyt házilag visszakötötték, a szolgáltató által kirótt

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

büntetések több százezer forintig terjedhetnek. Lehetőség van ugyan a büntetés csökkentésére – előfordul, hogy felezik, negyedelik az összeget – és erre köthető hosszabb kifizetésű részletfizetési szerződés, azonban nagyon ritkán válik képessé egy eladósodott háztartás a büntetés kifizetésére. Mintánkban a legmagasabb (250 ezer forint feletti) adóssággal terhelt háztartások felénél volt szabálytalan vételezés miatti nagy összegű büntetés. Az ilyen esetekben többnyire kilátástalannak tűnik már a büntetés (és a díjhátralék) kifizetése, a hátralékosok – „minden-mindegy alapon” – felhagynak a próbálkozással, és a szabálytalan áramhasználat folytatódik.

A következő családban 8700 forint jut havonta egy főre. Gyes és a családi pótlék képezi az anya, Barnáné jövedelmét, amelyből 3 gyermeket nevel. Nem tudja fizetni a számlákat, hiszen sokszor enniük sincs mit. Díjhátraléka miatt a LAÉT-en keresztül fordult a Hálózat Alapítványhoz, ahol – nem tudja miért – elutasították. A Családsegítőnél már nem bírta újból kezdeni ugyanazt a „tortúrát”, inkább eladott mindent a lakásból, amit tudott, és kifizette a tartozás nagy részét. Csakhogy közben az áramot szabálytalanul használta, és a büntetés nem maradt el.

„Az Elektromos Művek is megbüntetett, mert loptam az áramot.

Ott mennyi van körülbelül?

Ott megbüntettek 416 ezer forintra áramlopásra, nem tudom, hogy nézték a kilowattokat, ugyanis csak a tárcsás mosógépem volt, még TV-m sem. És egy évig loptam, bevallottam a teljes lopásomat, ők egyből 416 ezerre büntettek, a szomszédomat ötvenezerre, itt is – szerintem – pofára nézik, hogy ki hogy van, meg mint van. Ott elengedték a felét, abból egy részletet tudtam csak befizetni, 12 hónapra megkaptam a 208 ezer forintos büntetésnek a törlesztési lehetőségét ebből csak egy havit tudtam befizetni, úgyhogy tartozom 190 ezerrel.”

A Díjbeszedő Rt. részletfizetési feltételei nagyban függenek a hátralék nagyságától. A vizsgált háztartásoknál nem voltak ritkák a 6-8 hónapra kötött megállapodások. Gyakran számoltak be interjúalanyaink téves nyilvántartás okozta kellemetlenségekről, az ügymenet – nehezen megérthető, átláthatatlan – bonyolultságáról, hosszadalmas sorban állásról. A hátralékok kezelése ugyanis egyszerre több intézményhez tartozott. A Díjbeszedő Rt. Szedte be a lakbér, vízcsatorna- és szemétdíj, valamint a gáz- és a távfűtési díj összegét, amennyiben azonban az elmaradás elért egy bizonyos mértéket, akkor a Gázművek Rt., és önkormányzati lakások esetében a Vagyonkezelő Kft. is illetékesé vált. Részletfizetési megállapodáshoz az ügyfélnek több szervezettel kellett egy időben kapcsolatot tartania (amelyek hátralék-nyilvántartása nem mindig egyezett).

A mintabeli háztartásoknál a részletfizetés vállalása, illetve megkezdése jó néhányszor előfordult, eredményes törlesztés azonban – hasonlóan az Elektromos Művek esetében látottakhoz – már sokkal kevesebbszer történt. Megszakadt és újraindított kapcsolatokat láthattunk, többször önkormányzati segítségkéréssel, majd annak eredménytelensége után újbóli – reménytelen – nekiindulással, halmozódó kamatteherrel.

Otthonatlanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

A lakásbérleti jogviszony – tartozás miatti, vagy egyéb okból történő – felmondásában a Vagyonkezelő Kft. közreműködött, mint a tulajdonos önkormányzat képviselője. Felmondás, illetőleg a felmondás kilátásba helyezése esetén fizetési haladékot e szervezettől lehetett kérni, amely a részletfizetési feltételek megszábasában is kulcsszereplő volt. A Díjbeszedő Rt.-vel kötött részletfizetési megállapodás csak akkor vált halasztó hatályúvá a lakáskiürítés ügyében indított bírósági eljárás során, amennyiben azt a Vagyonkezelővel kötött ugyanilyen feltételű részletfizetési megállapodás erősítette meg. Bírósági eljárást egyébként a Díjbeszedő Rt. és a Vagyonkezelő Kft. egymással párhuzamosan is kezdeményezhetett, így előfordult, hogy a hátralékos – ugyanazon tartozása miatt – két eljárásban is alpereseként szerepelt. Az interjúk tanúsága szerint a vagyonkezelő szervezet és a díjakat beszedő társaság részlegei – „a Napfény utca”, „a Vahot utca”, „az Őr utca”, „a Losonczi tér” – közötti illetékességi határok a fogyasztók számára nehezen voltak átláthatóak.

A mintabeli háztartásoknál nagy számban láttunk példát mágneskártyás gázóra használatára. A kártyás óra felszereléséhez – amely általában a szolgáltatás megszüntetése helyett felajánlott alternatív lehetőség volt – egyszeri kompenzáció is kapcsolódhatott, azaz a tartozás bizonyos mértékű elengedésével járt együtt, egyébként pedig – vagy e mértéken felül – kis részletekben, a vásárolt gázmeny-nység arányához viszonyítva történt a törlesztés. A hátralékukat kiegyenlíteni nem tudók számára ez egy kényszerű, és félve vállalt megoldás, hiszen a gáz árát így mindig előre kell kifizetniük, és az is előfordulhat, hogy anyagi gondjaik miatt fűtés nélkül maradnak. Az általunk megismert háztartásoknál azonban azt tapasztaltuk, hogy a kártyás gázórát használók szinte mindegyike elégedett volt ezzel az eszközzel, még akkor is, ha a gázvásárlás komoly nehézségeket jelent így számukra. Értékét nemcsak a korábban nyert kompenzációban, hanem további eladósodásuk elkerülésében is látták. (A Gázművek Rt.-nél a kártyás gázóra felszerelése nélkül is lehetőség volt egyszeri – maximum 50 ezer forint összegű – díjkompenzációra.)

Az Ostoros családban az anya nyugdíja mellett – amennyiben gerincbetegsége engedi – szociális foglalkoztatóban dolgozik, középiskolás lánya iskola melletti és nyári munkavállalással igyekszik kiegészíteni a bevételeket. Díjhátralékukat a Családsegítő Szolgálat segítségével csökkentgették, de mivel korábban még a jelenlegi (egy főre jutó 16600 forintos) jövedelmeknél is kevesebb állt rendelkezésükre, a havi számlákat nem tudták fizetni, és az eladósodás folytatódott. Mára a hátralék rendeződni látszik, és fizetőképességük helyreállt, nem kis szerepe van ebben a részükre juttatott szociális ebédnek, és a kártyás gázóra felszerelésének. A kártyás óra segítségével csökkenteni tudják kiadásait, és a számlák fizethetősége érdekében az áramhasználatot is jelentősen korlátozzák.

„Az az igazság, én ebbe a lakásba is voltam már sajnos abba a cipőben, mert én eleve munkát nem kaptam, a koromnál fogva sem, beteg is vagyok, és amit meg a szociális foglalkoztatóban kerestem, megélhetésre sem volt elég, nem hogy még be is fizessek. Ebből megint adódtak a problémák. Itt is

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

voltam áram nélkül. A gázosok nagyon rendesek voltak, mert volt egy akció. Állítólag hallottam a villanynál is volt, de nem szóltak volna mindegy, pont belefért volna akción belül. Az előző gázórát cserélték le kártyás órára és engedték az 55 000 Ft hátralékomat. Úgyhogy a gázomat nem kellett kikapcsolni. Ezt így oldottuk meg.

...a hűtőt sem kapcsolom be, meg a bojleret se. Így 500 valamennyi a villanyom, különben lenne 8-9 ezer forint. Nem tudom a bojleret használni, gázon melegítem a fürdővizet.

Tehát olcsóbb a gáz mint az áram?

Most, hogy így a kártyás órák van olcsóbb, olcsóbb.

Tehát akkor így szerencsés?

Hát használnám én a bojleret, de nem tudnám fizetni."

A díjhátralék kiegyenlítésének szakaszolása a források bővülése nélkül nem – vagy csak kivételes esetben – volt elegendő a hátralék megszüntetéséhez. A kényszerűségből, fenyegetés (fizetési felszólítás, kilakoltatás kilátásba helyezése) hatására már a megállapodás megkötésekor teljesíthetetlennek tűnő feltételekkel vállalt részletfizetés inkább csak a szankciók elhalasztását célozza, fizetési haladék, amely elsősorban az egyéb intézményi lehetőségek megtalálása esetén jár együtt a hátralék kiegyenlítésével. Azon háztartások esetében pedig, ahol valamilyen módon helyreállt a fizetőképesség – azaz képesek lettek a havi díjak fizetésére –, a részletfizetés ezt az állapotot nagymértékben veszélyezteti, és bármilyen jövődelmi, munkaerő-piaci, vagy családi változás a háztartást könnyen visszavetheti.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

A részletfizetési megállapodások betartása azoknál a háztartásoknál okoz leginkább gondot, ahol tartósan alacsony a szociális jövedelem, vagy ahol – szintén alacsony jövedelem mellett – a bevételek jelentős része rendszertelenül érkező és nehezen kalkulálható. Ugyanakkor a segélylehetőségek az ő számukra elérhetőbbek – legalábbis a jövedelmi feltételeket tekintve. A munkajövedelemre épülő háztartások számára tervezhetőbbek a bevételek, ezért a részletfizetés eredményessége valószínűbb, ugyanakkor a kiegyenlítési folyamat elakadása, megszakadása esetén a segélykérés náluk kevésbé lehet a részletfizetés alternatívája. Jövedelmük alapján az önkormányzati támogatásra való jogosultság esélye kisebb – és tapasztalataink szerint keveseknek van tudomásuk a számukra is hozzáférhető önkormányzati méltányossági, illetve az alapítványi támogatás lehetőségéről –, emellett a segítségkérés szubjektív akadályai – például a segélyezés elutasítása is – jóval erősebbek. A vállalkozói háztartásoknál nincs más intézményi alternatívája a részletfizetésnek – a tartozás egy összegben való befizetése náluk egyébként is jellemzőbb – és általában elutasítják a szociális segítség minden formáját.

A következő interjúrészletben szereplő Boros család szintén a munkapiac „áldozata”. A két tizenéves gyermeket nevelő szülők az állami szférában dolgoztak korábban, a férfi buszsofőrként, az asszony takarítónőként, váltott műszakban. Jobb megélhetést és a gyermekneveléssel egyeztethetőbb munkaidőt keresve fokozatosan lesodródtak a legális munkák piacáról. Ma a férfi kőműves munkákat vállal, felesége piacon árul – nemegyszer előfordul, hogy nem fizetik ki a bérüket, és új helyet kell keresniük. Nem látnak más megoldást maguk előtt – a megélhetési gondok enyhítésére és a közel 300 ezer forintos díjhátralék rendezésére –, mint az önfoglalkoztatást, azaz egy családi vállalkozás elindítását.

„A Vagyonkezelőnél most egy hivatalos szerződésük van, végülis?”

Nem tudom milyen az a szerződés, de jöttek azután azok a fenyegető levelek, amiktől az ember nem tud aludni. ... Írtam kérelmet és akkor így.

A vagyonkezelőben van ilyen részletfizetési kedvezmény. Máshonnan kértek segítséget?

Honnan, ugyan honnan?

Gondolok itt önkormányzatra, családsegítőre.

Hát önkormányzathoz hogy mehettünk volna? Egyikünk sem volt bejelentve. Nincs bejelentett munkahelyünk, nem szerepelünk sehol. És nézze, hát mindenki azt mondja, most nincs munkanélküliség... munkanélküli segély... hát inkább dolgozok feketén, mint munkanélküli segélyen.

Tehát fizetnek most folyamatosan egy részletfizetést?

Fizettünk, fizettünk eddig... február óta nem fizettünk.

És ez mennyi volt?

Havi negyvenezer forint, igen... És képzelje el nullán voltunk, érti?...Ez a varázslás.

Ez ügyben próbálnak valamit a Vagyonkezelővel?

Egyelőre még oda sem mertünk menni. Nem tudom, hogy van ez, mert a strucc a fejét a homokba dugja mese ez él, de az önkormányzatoknál meg, ha nem is tudom, hát hallott az ember olyan dolgokat már...

Otthonatlanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Tehát végülis valamennyit ledolgoztak már a tartozásból, de most áll, mert bele kellett kezdeni valamibe?

Képzelve, mikor odamegyünk, megígérjük kifizetünk egy hónapot, azt mondjuk, hú most már jó lesz és a következő hónapban nem tudunk fizetni, mert az mondja nekem a főnököm, nem tudok fizetni, nem jött meg a pénz, azután rádolgoztam még egy hónapot, akkor sem fizetet, és akkor rájöttem nem is fog fizetni. Érti ezt? En meg odamentem és azt mondtam, hogy most már azután fizetni fogok, tudja milyen ez? És tudja, amikor ilyenkor hazajövök a melóból, nyolc óra, szeretném nézni a filmet és akkor elkezdem nézni és nem is emlékszem, és akkor hajnali egy órakor felébredek és öt óráig ülök az ágyban. Akkor alszom egy fél órát és akkor reggel megyek dolgozni. Alvászavar jön elő, csomó minden. Egyszerűen most kényszerpályán vagyunk, mert most ha ezt nem teszem [vállalkozás], akkor azt sem tudom [törlesztés]. Egyszerűen nincs is más választásom csak belemenekülni...."

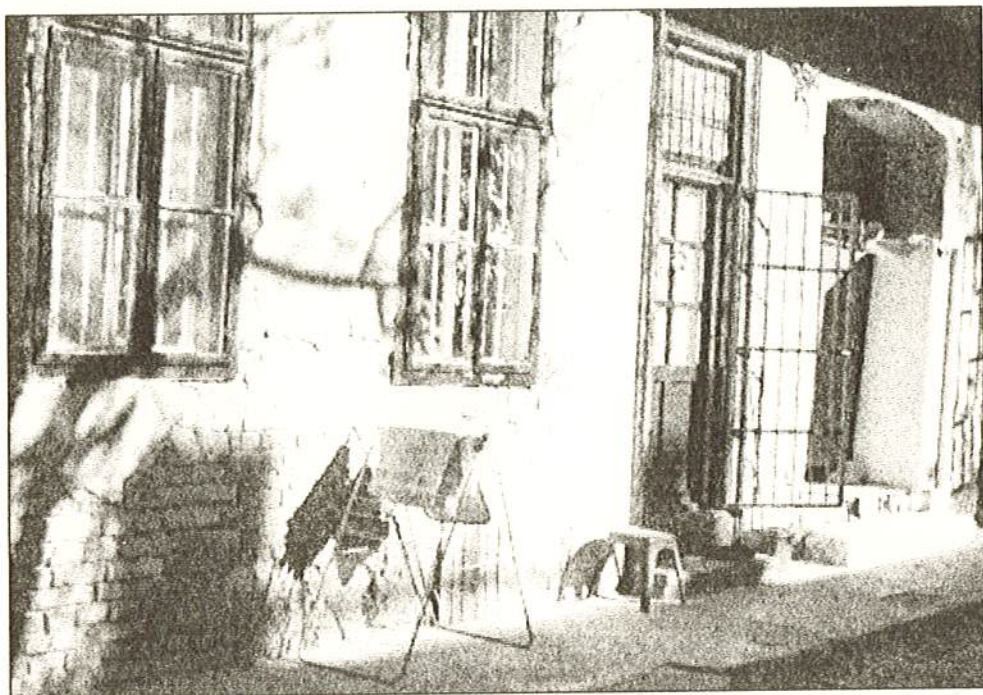
**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

„Kérnem kellett”

A díjhátralék kiegyenlítése a hátralékos háztartások egy nehezen becsülhető hányada esetében elképzelhetetlen szociálpolitikai beavatkozás nélkül. A beavatkozás formája lehet pénzben vagy természetben nyújtott szociális támogatás, illetőleg személyes szociális szolgáltatás keretében történő adósságkezelési tanácsadás.

A számlafizetési gondokkal küzdő háztartások számára az önkormányzat az adatfelvétel idején átmeneti segílyt és díjhátralék-kiegyenlítő támogatást²¹, a Hálózat Alapítvány pedig díjhátralék-kiegyenlítő és krízistámogatás nyújthatott. A lakhatás támogatására, az eladósodás megelőzésére szintén több eszköz állt rendelkezésre: a kerületi önkormányzat ellátásai körébe tartozó lakásfenntartási támogatás, valamint a fővárosi díjkompenzáció (a távfűtési, illetve a víz-, csatorna- és szemétdíj kompenzáció). Adósságkezelési tanácsadást a Családsegítő Szolgálat működtetett, ahol 2001-ben erre a feladatra szakosodott díjhátralék-kezelő munkacsoport alakult.

A szociális ellátórendszer működését a kutatás során más tanulmányok részletebben elemezték, tanulmányunk épp ezért a támogatások jogosultsági feltételeiről nem kíván átfogó képet adni. Csupán néhány olyan kérdést emeltünk ki, melyek középpontjában a szociális segítségnyújtás hatékonyságának, hatásosságának problematikája áll. Milyen nehézségek, milyen akadályok állhatnak a segílykérők

²¹ 2001-ben a Díjbeszedő Rt. és az önkormányzat közös programjaként egy új támogatás is bevezetésre került, amely kutatásunk idején még nem volt hozzáférhető.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

útjában (eltekintve a sokakat kizáró jogosultsági feltételektől)? Miért nem fordulnak – az egyébként elérhető – segítségért a hátralékosok? Miért halogatják az utolsó utáni pillanatig a segítségkérést? Miért szakadnak meg oly gyakran a segítő kapcsolatok?

Az intézmények tevékenységéről – különösen az önkormányzati és fővárosi díj-hátralék-kiegyenlítést, lakhatást segítő támogatások vonatkozásában – a háztartások nagy részében hiányos és téves ismeretek által alkotott kép él. Még az intézményekkel rendszeres kapcsolatban álló háztartások jelentős részénél is ezt tapasztaltuk, azok esetében pedig, akik kevésbé kötődtek ezekhez az intézményekhez, gyakori volt az információhiány és a korábbi, elavult ismeretek továbbélése. (A hátralékos karrier – vagy akár a hátralékos epizód – során is változhat a lakhatást, illetve a hátralék-kiegyenlítést segítő eszközök szabályozása.) Az ellátási formák egyikének vagy másikának ismerete többször előfordult – ám ez esetekben sem beszélhetünk pontos információkról –, azonban nagyon ritka volt az olyan eset, amikor mind az önkormányzati, mind az alapítványi lehetőségről tájékozottak voltak interjúalanyaink. Külön említést érdemel – hiszen sokszor csak az ellátások egymásra épülése jelenthet valódi segítséget –, hogy még az önkormányzati lakásfenntartási támogatást ismerők körében sem volt köztudott a díj-hátralék-kiegyenlítő támogatás igénybevételének lehetősége.²² Tipikusnak nevezhető a támogatási formák, illetve feltételeik „összemosása”, összetévesztése.

A szociális ellátások igénybevételének – a kérvényezéstől a döntéshozatalig tartó – nehezen átlátható menete jelentősen hozzájárulhat az információk hiányosságához.

Az interjúk nem adnak elégséges információt a korábbi hátralék-kiegyenlítési próbálkozások idején érvényes jogosultsági feltételekről, így nem pontosan követhetők a szociális támogatásokhoz való hozzájutás akadályai sem. Miután jórészt korábbi, gyakran évekkal ezelőtti hátralék-rendezési tapasztalatokról kérdeztük interjúalanyainkat, nem meglepő, hogy az akkori támogatásokról – még hozzájutás esetében is – meglehetősen vázlatosak az emlékek. E vázlatos emlékek azonban – amint az interjúk szövegéből rekonstruálható – gyakran valós tudásként élnek tovább, és nem ritka, hogy a hátralékos háztartások emiatt nem jutnak hozzá a megfelelő ellátáshoz, bár a jogosultsági feltételeknek megfelelnek.

A támogatásra való jogosultság érvényre juttatása többnyire meglehetősen hosszadalmas, sok utánajárást, sorban állást, türelmet és főként az ügyintézés folyamatában való konstruktív részvételt igénylő „feladat”. Általában már a szükséges igazolások határidőre történő egyidejű beszerzése is problematikus. (A díjhátralék-kimutatást például az ELMŰ-nél a kilencedik, a Díjbeszedőnél a tizenegyedik kerületben kaphatták meg a hátralékosok.) Különösen azok számára jelent ez nehézséget, akiket egészségi állapotuk akadályoz a közlekedésben és ügyeik vitelét.

---

²² A kerületben a lakásfenntartási támogatás külön igénylés nélkül automatikusan járt azoknak a háztartásoknak, amelyek a díjhátralék-kiegyenlítő támogatás igénybevételével nullázták le hátralékukat. Az alapítványi, vagy az önkormányzati méltányossági segély útján történő hátralék-kiegyenlítés és az önkormányzati lakásfenntartási támogatás azonban jóval kevésbé volt összehangolt.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

ben, illetve akik kisgyermekükkel együtt kényszerülnek végigjárni az ügyintézés stádiumait. A hosszú intézményi várakozási idő, és ezzel együtt a – mind az ügyintézők, mind az ügyfelek türelmét próbára tevő – kellemetlen, túlfeszített intézményi légkör is része lehet az ügyintézési nehézségeknek.

Az ügyintézési folyamat megszakadásához vezethet a szükséges önrész befizetésére való képtelenség, de eredményezheti ugyanezt a kiegyenlítési próbálkozások olyan elakadása is, amelyet a háztartáson kívüli tényezők – például a szolgáltatások, ellátások összehangolatlansága – idéznek elő²³. A hátralékosok így saját „működésképtelenségük” megélése után gyakran szembesülnek az őket segítő ellátórendszer kudarcaival is, ami a kilátástalanság érzését tovább erősítheti.

Az interjúk készítése során kíváncsiak voltunk a kérdezettek szociális támogatásokkal kapcsolatos véleményére, illetve arra, hogy milyen érzés számukra a segítségkérés, a segélykérés. A vélemények sokfélék voltak, az érzések egységesebbek: szégyen, szégyellnivaló, megszégyenítő, megalázó. A segélykérést elutasítóktól egészen a rendszeresen segélyezettekig szinte minden esetben ez az érzés volt az első, amit e kérdés hallatán interjúalanyaink felidéztek.

Virágnét már nem kell bemutatnunk

„Rossz érzés, mert akik ott ülnek, azok vagy voltak ilyen helyzetben, vagy nem. De nagyon rossz érzés leírni, hogy nekem ilyen problémáim vannak, hogy a bojler nem működik már egy fél éve, mert a 20 ezer forintból nem tudok bojlerrel venni, vagy ha még meg is venném azt nagy nehezen, ahhoz szerelő kell, azt haza kell hozni... És amikor ezt így el kell mondani, akkor én... nem szívesen mondom el, nem szívesen írok ilyet le. Én szégyellem. Szerintem szégyen. Nem ilyen szégyenlősen szégyen, hanem nagyon szégyen. És nagyon jó, amikor tudnak segíteni, de mégis nagyon rossz érzés, hogy ilyet kell elfogadni. Hogy csak így tudod magad kihozni a bajból. És bennem munkál, hogy dolgoznom kéne, és én annyira szeretnék, és megyek utána, és még sem sikerül, és akkor vannak az embernek ilyenjei, hogy az ember fekszik az ágyon, és már föl se akar kelni, mert van ilyen pillanat. Nagyon rossz érzés. Nagyon rossz érzés elmenni kéni, és nagyon-nagyon jó, amikor segítenek, és az ember egy kicsit fellélegzik, hogy ez a teher már annyira nem nyomja, mert nagy részét kifizeti az adósságainak, de nagyon rossz érzés kéni. Bármennyire kedvesek az emberrel, legalábbis velem mindig nagyon kedvesek voltak az előadók, megértőek voltak, mégis úgy érzi az ember, hogy csak ő van ilyen helyzetben, és ezt más nem nagyon értheti. Nem tudom máshogy, nagyon rossz.”

A segélykérés, és általában a szociális segítség igénybevétele során az egyén legnagyobb problémái kerülnek előtérbe. A diszkrecionális elemeket is tartalmazó segélyezési rendszerben a szegénység és a díjhátralékosság mellett az egyéni életút kudarcai bizonyíthatják a segélykérő rászorultságát, érdemességét. Gyakorta épp azok az elemek nagyítódhatnak fel, amelyeket maguk is kudarcként, szégyenként élnek meg, és megpróbálnának elrejtetni a külvilág elől.

Az életfeladatok teljesítésének kudarca, a családi működés zavarai, a problémák megoldására, a jobbításra való képtelenség érzése – mint ahogy az iménti interjú-

²³ Az „ügymenetbe kódolt” buktatók leírása nem e tanulmány tárgykörébe tartozik, de annyit itt is érdemes megjegyeznünk, hogy számos olyan nehézséggel találkoztunk, amely nem a háztartás teljesítőképességével, hanem a díjbeszedés és hátralékkezelés rendszerével állt kapcsolatban.

Otthonatlanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

részletben is láthattuk –könnyen vezet az önbecsülés sérüléséhez. Így van ez még akkor is, ha a kérelem pozitív elbírálást nyer, és ha a segélykérő megértő, empátikus segítővel, ügyintézővel találkozik. Ám ha a segélykérés sikertelen, vagy ha a kérelmező a bánásmódot sértőnek, megalázónak érzi visszariadhat a további próbálkozástól.

A három gyermekét nevelő Bálintné – akinek családi körülményeit szintén ismerjük már – díjhátralékossága idején kért segítséget.

„Arra emlékszik, esetleg fel tudná idézni, hogy mi történt önnel, vagy mi mindenre gondolt, amikor először bement a Családsegítőbe, vagy az Önkormányzathoz?

Olyan megalázó érzés volt, hogy kérnem kell. Azt soha nem felejttem el. Mert én soha nem voltam rászorulva... És akkor úgy voltam vele, hogy szégyen ide, szégyen oda, de megpróbáltam, hogy a gyerekeknek valamivel jobb legyen. Nagyon megalázó érzés volt.

Nehéz volt belépni az ajtón?

Nagyon. Sokáig húztam halasztottam a döntést, hogy elmegyek.

Annak idején, mikor így döntött, akkor kapott biztatást a környezetétől, vagy a maga gondolata volt?

Hallottam a többi embertől, hogy van ilyen lehetőség, és úgy voltam vele, megpróbálom, aztán vagy sikerül, vagy nem. És akkor nekiindultam...

És említette, hogy most semmilyen támogatást nem kap. Tehát egy időszak volt az életében, amikor a Családsegítőbe is járt, és segélyeket is kapott?

Egy évet kaptam a rendszeres nevelési segílyt?

Milyen érzés segítséget kérni?

Amikor jön az a kis pénz, az nagyon jó. Csak míg elintézi az ember... Nagyon sok helyen úgy néznek az emberre, mintha ő ebből akarna csak megélni. Olyan megalázó, ahogy beszélnek az emberrel sokszor. Szívem szerint ott hagynám úgy, ahogy van cakkum pakk az egészséget, csak mindig az motoszka az emberben, hogy ott a gyerek. Inkább elviselem azt, hogy olyan hangnemben, olyan stílusban beszéljenek... Nagyon sokan vannak úgy, hogy ahhoz a kis pénzhez se tudjanak hozzájutni. Mert tudom, hogy vannak olyan emberek, akik kapják a rendszeres nevelési segílyt, holott tízszer jobb helyzetben vannak, mint mi. De csak éppen jó barátságban van az előadóval, és éppen besúvasztja aláírásra a papírját. És aki tényleg rá lenne szorulva, azt száz forint miatt elutasítják. Abból a száz forintból nem fogok várat építeni, egy kiló kenyérre sem telik belőle. És ilyen indokból, hogy száz forinttal meghaladja, elutasítják az embert.

És az, hogy megalázónak érzi, mit takar, miből ered?

Az a burkolt kifejezés, ahogy az emberrel tárgyalnak, beszélgetnek. Annyira kétértelmű szavakat meg mondatokat használnak az előadók. Sejtetik azt, hogy 'na mit akarsz, ebből akarsz megélni'. És hiába látják azt, hogy az embernek több éve egy munkahelye van, ők azt hiszik, hogy nem akarok dolgozni, és csak ebből akarok megélni, a támogatásokból. Aki 20 évet ledolgozik egy munkahelyen, az nem egy léhűtő. És az, hogy hirtelen megszorul, akkor valamihez tudjon nyúlni... mert előbb utóbb elfogynak az értéktárgyak is, amik a lakásban vannak. Mert azokat hosszabbítani is kell, és kifogy az ember a pénzből. És akkor egy ilyen megalázó procedúra után már meggondolja az ember, hogy most bemenjek, és süljek le a saját zsiromban, vagy inkább maradjak otthon, és lesz, ami lesz.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

A kétértelmű mondatok... fel tudná idézni őket, hogy mi hangzott le?

Így nem emlékszem konkrétan rájuk, mert az agyvizem nagyon fent van, szívem szerint kapnám a papírjaimat, és szaladnék ki. Volt már olyan, hogy mondták, 'nem ebből kell megélni'. És azért ha elmegy nagycsaládosokhoz, több helyütt fogja hallani, hogy milyen lekezelő módon bánnak az önkormányzatnál az emberrel. S aki puszi pajtás, az megkapja, meg tudnak olyan keresetet hozni, hogy a létminimum alatt jóval lent legyenek. Mindig az jár jól, akinek van pénze. Mert itt adok egy kis kenőpénzt, ott adok egy kis kenőpénzt, az önkormányzattól visszakapja, és nem egy hónap alatt, hanem hónapokon, éveken keresztül. Aki meg szegény, az tényleg csak önmagára meg a környezetében a baráti társaságára tud támaszkodni.

Ez a bánásmód az összes szociális intézményre vonatkozik?

Ott ahol adni kéne az embernek, mert azért fordul oda az ember, hogy valamit kapjon, 90 százalékban igen. Ott, ahol tanácsot meg jogi segítséget kér az ember, ott emberi módon beszélnek. Felvilágosítják, hogy hova kell menni. De ha onnan kijön, és elmegy oda, ahova küldik, ott mintha bezárult volna a kör."

Az interjúk alapján az intézményi bánásmóddal kapcsolatban előtünk kirajzolódó kép nagyon összetett. A negatív tapasztalatokról beszámolók a szolgáltatók közömbösségét és ridegségét panaszolták, az önkormányzattal kapcsolatban a lenézettség és megalázottság érzéseiről beszéltek²⁴. Ugyanakkor mindenhol nagy számban találkozhattunk olyan pozitív véleményekkel is, mint „nagyon rendesek voltak”, vagy „mindent megtettek”. Szembeötlő, hogy az ügyintéző (előadó, családgondozó) személyét – és a vele kialakult kapcsolat milyenségét – mennyire

²⁴ A Családsegítő Szolgálatnál a bánásmódra vonatkozó panasszal elvértve találkoztunk.

**Otthonatlanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

nagy jelentőségűnek ítélték a díjhátralék-kiegyenlítés sikerességében, (illetve a folyamat megszakadásában).

A mély-szegénységben, szociális jövedelemből, többségükben egyedül élők esetében – bár a nagyon alacsony szociális jövedelem „feljogosíthat” a segítség elfogadására, és megkönnyítheti a szociális intézményekhez fordulást –, a végleges lecsúszottság állapotának szégyene jelentős visszatartó erővel bír. Ezek az emberek már szinte mindenüket elvesztették, ami társadalmi hasznosságukat igazolná – munkaképességüket, egészségüket, az öfenntartás- és a helyzetükön való változtatni tudás képességét –, és az ehhez társuló negatív önértékelés és önfeladás benuultságában gyakran magukra maradnak.

Az alkalmi munkavállalók leginkább marginalizálódott csoportjához tartozók az intézményekhez nehezen is jutnak el, vagy mert nem ismerik a lehetőségeket, vagy az intézményi segítségkérést az érdemtelenység félelme, és a visszautasítás gyakran önmagát beteljesítő jóslata akadályozza. Az előbbieknél magasabb összegű, de jórészt „fekete” jövedelemből élők esetében az intézményi segítségkérés elkerülése inkább abból a félelemből fakad, hogy számon kéri ügyetlenségüket, tehetetlenségüket (nem tudnak munkát találni), vagy őket hibáztatják helyzetükért (nem akarnak dolgozni). A jövedelem igazolhatóságának problémái az ügyintézését gyakran nehezítik, ezenkívül a folyamatos munkakeresés és munka-bizonytalanság állapotában nehezen tarthatóak az intézményi elvárások (pl. időpontok).

Talán a fix munkajövedelműek esetében a leggyakoribb a hátralékosság titkolása. Nem tudnak megfelelni a „rendes”, dolgozó, szorgalmas emberekkel szembeni társadalmi elvárásoknak – mint hogy el tudják tartani a gyerekeiket, be tudják osztani a keresetüket, rendszeresen fizetik a számláikat. Az intézményi segítségkérést az említett titok-tényezők mellett a jogosulatlanság miatti aggodalom akadályozza (nem nyugdíjasok, nem betegek, keresettel rendelkeznek, ezért ők nem jogosultak segítségre).

A vállalkozói háztartások esetében az intézményi segítségkérés lehetősége ritkán merül fel, a vállalkozókról a társadalomban élő sztereotíp kép nemigen egyeztethető össze a rászorultság megélésének érzésével.

Sok esetben a hátralék-kiegyenlítési folyamat egészében nyomon követhető a külső (intézményi) segítség – gyakran végletekig való – halogatása. Az első „oda-fordulás” alkalmával szembeűnőbb ez a jelenség, de többször látható ez az intézményekkel való kapcsolattartás elakadásában, megszakadásában, majd kése delmes újrakezdésében is.

Halászék – amint említettük – korábban részesültek már alapítványi támogatásban. Hátralékosságuk hátterében családi problémákat és rendszertelen jövedelmeket láthatunk. Előző díjhátralékuk – amelynek egy részét családi segítséggel egyenlítették ki – rendeződése után a segítő intézménnyel kialakult kapcsolatot nem folytatták. Az interjú tanúsága szerint nem látták át a szociális segítség lehetőségeit, és nem vettek igénybe lakásfenntartási támogatást. Hátralékuk újratermelődött.

„240 ezer forint a díjhátralékom, a lakás. És van 2 hónap villanyszámla, de

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

az nem olyan magas.

Mikortól van ez a tartozás?

Folyamatosan, visszszámolva 12 ezer forint havonta.

Korábban volt-e tartozásuk ezen kívül?

Volt. Mert ez az utolsó másfél év kb., vagy kettő, nem egészen 2 év. 4 éve vagyok ilyen gondban. Azóta vagyok folyamatosan, mióta nem tudok munkát kapni. Olyan folyamatos munkát, ami állandó. Volt akkor is hátralék, de nem olyan komoly összeg, az se volt kevés, de nem volt ennyi. A Családsegítő segített. Van egy ilyen alapítvány, és azon keresztül tudtak segíteni.

Ez hogy volt, elmondaná?

Nem tudom a nevét ennek az alapítványnak. Bementem [a családgondozóhoz] és mondtam, hogy ilyen problémáim vannak. Megkérdezte, hogy milyenek a körülményeim, mi a helyzet. Eljött, körülnézett, nagyon aranyos volt. Megcsinált mindent, amit lehetett, telefonált mindenhova, és intézkedett. Végül is az alapítvány bizonyos költségeken kívül - azt hiszem a vízdíjat, nem tudom a részletesből valamit nem fizetett be - a többinek 90%-át lerendezte átutalással a Díjbeszedő Rt felé. Az olyan 120-130 ezer forint volt.

Amikor ez történt, Önnek fel is mondták a bérleti jogviszonyát a lakásra?

Nem. Nem, mert bíróságra került ez a dolog. És a bírónő a bérleti viszony felmondását felülbírálta. Ez elég hosszadalmas volt, azt hiszem másfél évig tartott, mert az átutalás nem abban az időben került a bírósághoz, hanem 2-3 héttel később. Volt azért gond velem, mert el kellett halasztani, [a családgondozó] el is jött velem a bíróságra, hogy ezt megoldja nekem. Nagyon jó volt, hogy megoldódott.

Több tárgyalás is volt?

Azt hiszem három. Közben voltak befizetések abban az időben, és azokat a befizetési nyugtákat mi prezentáltuk, de ők nem. Keveredés volt ott is gondolom, mi sem voltunk tiszták, ez egyértelmű. Azon kívül, hogy az alapítvány segített még volt követelése a Díjbeszedőnek, de azt tudtam igazolni, hogy én befizettem. Ezért volt ez a herce-hurca végül is. De már útba van a másik, sajnos azt hiszem.

Utána a lakástámogatást nem sikerült kérni?

Lakástámogatást akkor adnak, amikor lerendezem az utolsó számlámat, és tiszta lappal indulok. Nem hiszem, hogy így elfogadják. Nem, nem.

Visszatérhetnének arra az időszakra amikor az első tartozás rendeződött? Visszaemlékszik-e hogy volt az, tudott-e valamilyen lehetőségéről? Mert akkor talán lenullázódott volna...

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

Akkor nem tudtam még arról, hogy nyugodtan bemehettem volna azzal a párral, de az a papír is már elévült mire kijött. Mert már akkor hátralékba voltam egy hónappal. Mert 3 hónappal később jött ki a végzés, és egy hónappal hátralékba voltam, nem tudtam fizetni. Akkor volt egy olyan állapot. Amit az elején is mondtam, hogy nem tudtam melyiket? Ne lássunk, vagy ne együnk? Vagy a lakást fizessük?

Az önkormányzatnál, a lakásfenntartási támogatás mellett ismer-e olyan lehetőséget, ami a díjhátralék kiegyenlítésében segítség lehet?

Megmondom őszintén, nem tudok róla. De a Szociális Osztályra nem tudom most már érdemes-e mennem. Akkor nem volt érdemes mennem, mert – hogy is mondjam – ne bántsak meg senkit, nem is akarok. Úgy álomvágott ott a nejem. (...)

Amikor a jelenlegi tartozás elkezdett összegyűlni, akkor mit gondolt Ön, mire számított? Valahogy sikerül-e rendezni?

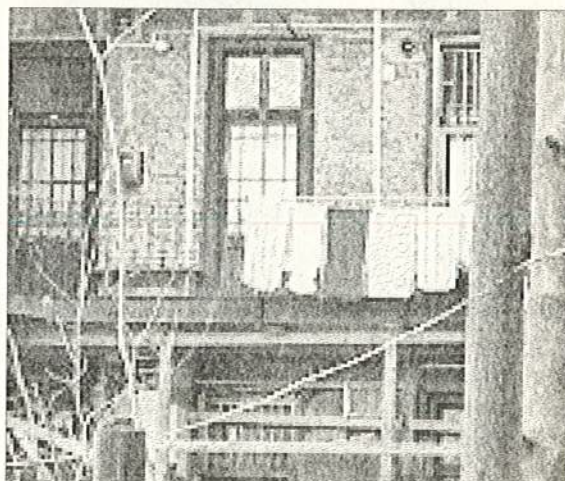
Az ember mindig bízik abba, hogy munkát talál. Ez, más nem. Nem lottózok. Rettentő kicsi az esélyem, hogy nyerjek, úgyhogy nem. Ha talál az ember munkát, akkor jó. Ha meg van valami munka, összejön annyi pénz, akkor megyek gázért. Jó, van még pluszba, tartalékba 50, ez a készülékbe benne van, ebből is lehet gazdálkodni. De vagy megy a gázra, vagy – van két villanyszámlám – a postán feladok villanyszámlára. Most ehhez össze kell jönni, mondjuk egy heti munkának, hogy 5 ezer forintot az ember pluszba kifizessen, és egyen is.

Mi az oka, hogy amikor újból elkezdett hátralékba kerülni, nem kért segítséget? Vagy kért-e segítséget? Ha nem kért, akkor mi lehet az oka, hogy nem?

A Polgármesteri Hivatalból – már mondtam, hogy eleve hátralékkal indultam, amikor tiszta voltam, már hátralékom volt. Ha ilyen összeg jön össze, akkor nem tudom, hogy lehet azt megoldani, hogy utolérje az ember magát. Mert ha dolgozok mittudomén egy fél évig egy normális munkahelyen, ahol nem is azt mondom, hogy túlfizetnek, hanem csak annyi, amiből 2 hónapi rezsimet ki tudom fizetni, plusz még egy picit élek. Mert akkor megvan egy hátralékom, plusz az a tárgyhavi, és akkor marad még valamennyi. Most akkor ezt hogy lehet megcsinálni? 2 hónap az 40 ezer forint magyarul, ahogy számoltuk durván, és meg is kell valamiből élni. De ehhez az kell, hogy 6 hónapig legyen folyamatos, rendes munka. Ez a 6 hónap ez 6 hónapi hátralékot takarna, ez csak annyi. Mégiscsak lottóznom kellene?

Az előző kérdésemre térnék vissza. Úgy gondolta, hogy talán meg tudja oldani? Vagy esetleg az is szerepet játszott ebben, hogy úgy érezte, nem tudnak segíteni?

Is-is. És azért arra is gondoltam, ha netán tudok én is valamit csinálni, akkor valami segítséget tudok kapni. Nekem nem kell, hogy kifizessék az egészet, szóval nem olyan vagyok, hogy azért nem fizetek, mert nem akarok, és majd fizetik helyettem. Ez nekem nem... Én akkor nagyon

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

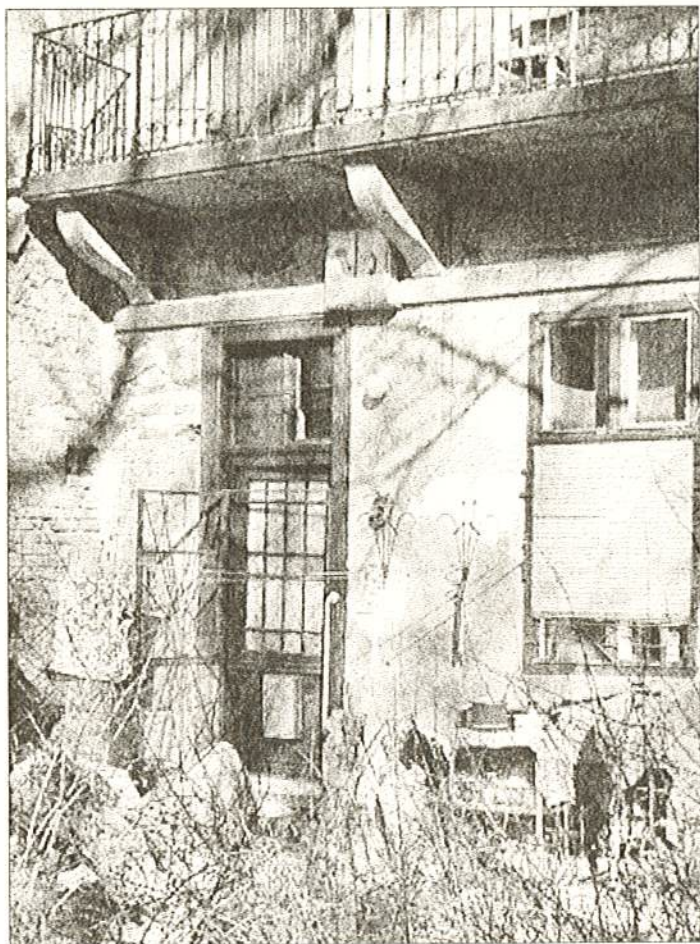
örültem, mikor kaptam a Családsegítőtől, még akkor sem volt teljes, mert akkor még nem volt gázórám, az csak egy része volt az egésznek, az csak a díjhátralékos része volt a dolognak. A másik részét azt én oldottam meg [az áram tartozást]. Nem hagyatkoztam csak arra, hogy valaki kihúzzon a pácból. Együttes megoldás volt. Még részletezzem?

Még egy kérdésem volna - lehet, hogy rossz kérdés, nem tudom -, hogy milyen érzés Önnek támogatást kérni, vagy segílyt kérni, segítséget kérni?

Igen. Rossz, mert - hogy is mondjam - lehet, nagyképpen hangzik, hát előtte én tudtam volna segíteni a Családsegélyezőnek. Ahhoz képest kérni? Szóval nem. (...) Nem azt mondom, hogy magasan voltam, annyira nem volt azért jó, de ahhoz képest most borzasztóan rossz. Vannak gyerekeim. Ha nem tudom megoldani, muszáj kérni. Nem magam miatt, nem csak magam miatt, hanem miattuk is.

Most mire gondol a tartozásokkal kapcsolatban, hogyan sikerül talán rendezni? Mit tud megpróbálni?

Igen. Én már a szüleimmel beszéltem hátha tudnak segíteni. De csak részben, Az egészséget úgysem tudják. És úgy néz ki most már ketten vagyunk, kettőből azért valami csak van. Amellett, hogy tényleg kevés, ami van, de hát valami csak van. (...) Azért itt is valamit el lehet érni, nem azt mondom, hogy hármassával veszem a lépcsőt, de valamit. Az, hogy ebbe a hónapba

nem, nem tudok e hónapban ugrani, de a jövő hónapban már valószínű igen. Most hol kezdem el? Nem is tudom megvan-e az utolsó számlám? Ami folyamatosság teszi, vagy a mostanit fizessem be és akkor csak az elmaradás van? Ebben is kérek segítséget, hogy mi van ezekkel, most ott kezdem el, vagy hogy működik egyáltalán? Nem tudom. Az egyik összeget, egy x összeget - mondjuk befizetek 100 ezer forintot - azt befizetem egybe, azt ők levonják vagy nem vonják le. Akkor lehet megint keveredés lesz. Befizetem, megvan a csekem, megyek a bíróságra és viszem a papírt, ők meg azt mondják, hogy nem fizettem be. Volt ilyen. Volt már ilyen. Komoly gond volt belőle. Egyáltalán hogy működik, ezt a jövő héten meg kell oldani.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

Jövő héten úgy néz ki, hogy szabad leszek. Igen. Aztán ahogy sikerül. Hoszszú távon nem tudok gondolkodni. Én tudnék, csak a helyzet nem adja meg."

Különösen a nagy hátralékosok egy részére jellemző jelenség, hogy a szociális támogatással történt eredményes hátralék-törlesztést követően a segítő kapcsolat megszakad, újbóli eladósodás következik be, miközben a háztartás nem veszi igénybe a korábban számára hatékony segítséget. (A díjhátralék kiegyenlítését pedig nem követi a lakásfenntartás támogatása.)

Hasonló „működés” tapasztalható akkor, amikor egy jelentősebb veszély (kikapcsolás, bérleti jogviszony felmondása) aktuálisan elhárul a család feje fölül, a segítő intézménnyel kialakult együttműködés azonban nem folytatódik a korábbi módon. Kisebb rész-eredmények elérésekor – például egyik szolgáltató felé való tartozás kiegyenlítésekor, vagy egy-egy támogatási kérelem benyújtása után – szintén gyakori a kapcsolattartás szüneteltetése. A cselekvési kényszer alóli időleges felszabadulás, fellélegzés időszakában a háztartások esetenként nem képesek reálisan mérlegelni a díjhátralék fennmaradásából, vagy újratermelődéséből adódó veszély nagyságát. Más problémák, feladatok megoldása kerül ilyenkor előtérbe, és a hátralékoság felszámolása, a további eladósodás megelőzése – az aktuális célkitűzések között – veszíthet fontosságából.

A segítő kapcsolatok megszakadása után a háztartások gyakran nem tudják önerejükből folytatni a megkezdett lépéseket, és csak a sikertelenség beigazolódása után fordulnak esetleg újból segítségért. Amikor az intézményekkel való együttműködés helyett saját erőforrásaikra próbálnak támaszkodni, jellemzően az „elkerülés” és/vagy az „önállósodás” motívumait figyelhetjük meg. Míg az előbbi stratégiát döntően az ügyintézési folyamat negatív – még ha eredménnyel is járó – tapasztalatainak további elkerülése motiválja, az utóbbi háttérben azt láthatjuk, hogy a háztartás – a hátralék-kiegyenlítési folyamatban elért részeredmények, vagy a teljesítőképeség javulása folytán – a probléma megoldására már képesnek érzi magát.

A külső segítség elmaradása azonban egyfajta tehetetlenségi, „bénultsági” állapot kialakulására, illetőleg a küzdelmek feladására is utalhat.

Az ember célokat tűz ki, rutinszerűen és tudottan, sodortatva és kényszerűen élete mindennapjában. Minél nagyobb az ellenállás a cél felé haladva, minél kevesebb eszköz áll rendelkezésre a cél megvalósításához, minél távolabb van a jelen állapot a céltól – annál nagyobb erőbevetést kíván, és ebben a sérülés esélye nagyobb valószínűséggel következik be.²⁵ (Losonczy, 1989)

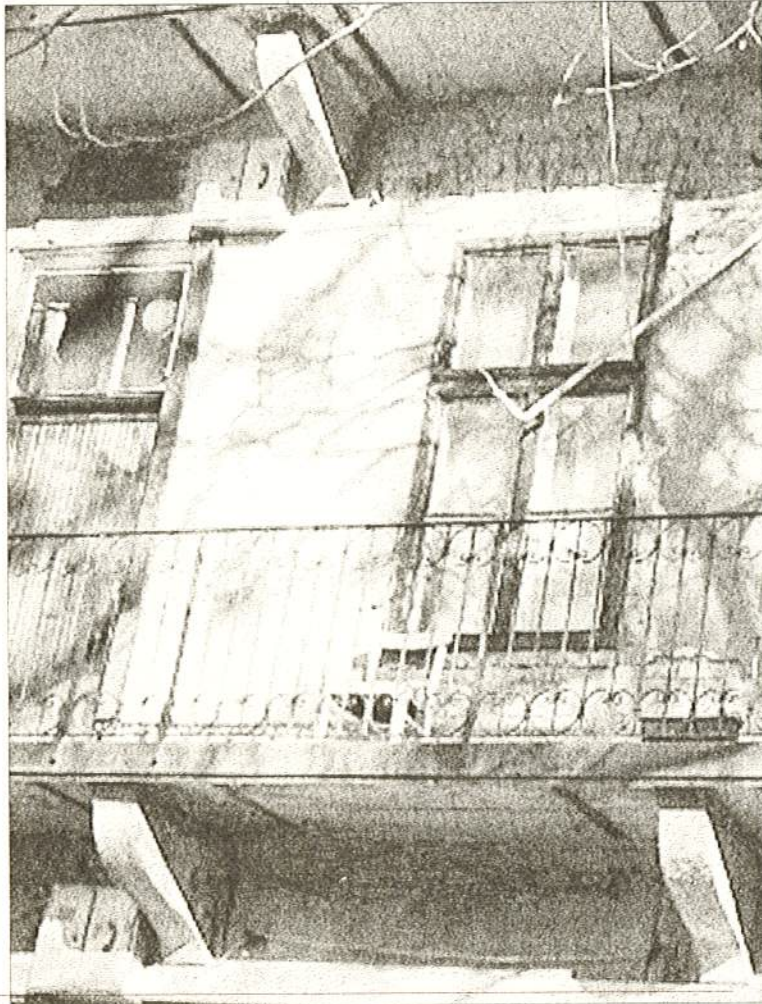
---

²⁵ Losonczy Ágnes: Ártó-védő társadalom 107. o. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

Számla-pasziánsz A nagyvárosi szegénység arcai

A hátralékosság fennmaradása – és főként a folyamatossá váló hátralékképződés – háttérben gyakran a létfenntartásért, vagy egy korábbi életszínvonal fenntartásáért folytatott harc ismétlődő kudarcait láthatjuk. A hátralék-kiegyenlítési folyamat során fellépő nehézségek, elakadások újból és újból próbára teszik a háztartás teherbíró képességét.

Az eszköztelenség és tehetetlenség érzése esetenként oly bémító lehet, hogy a háztartás nem képes a legegyszerűbb lépések megtételére sem, amelytől helyzetének javulása volna várható. Egyre távolabb kerül a probléma megoldásától, könnyen tűnhet úgy, hogy tudomást sem vesz róla. Az ismétlődő, halmozódó kudarckok és a probléma előli menekülés – a megoldhatatlannak vélt helyzet „hátrítása” – végső soron célvesztést és a küzdelmek feladását is eredményezhetnek. Motiváció hiányában pedig az ellátórendszer is tehetetlen.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Számla-pasziánsz **A nagyvárosi szegénység arcai**

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban a díjhátralékosság problematikájából kiindulva közelítettünk a nagyvárosi szegénység jelenségeihez.

Az interjúalanyok többségét a társadalom peremén, tartós és mély, gyakran generációkon átívelő szegénységben találtuk. Körükben az alapvető fiziológiai és társadalmi szükségletek kielégítése sem mindig biztosított, halmozódó díjhátralék miatt lakhatásuk is veszélybe kerülhet. Szegénységük normaszegéshez vezet – a számlafizetés a társadalom többsége számára elfogadott, betartott szabály. A normaszegés (huzamosabb idejű fennállása) komoly szankciókat von maga után: a közműszolgáltatás megszüntetését, szerződésbontást, bírósági-, végrehajtási eljárást. E szankciók pedig tovább mélyítik azt a törésvonalat, amely fizetők és nem fizetők között húzódik, és amely megjelenik a háztartások gazdálkodásában, mindennapi működésében. Szélsőséges esetben a díjhátralékosság kérdése összefonódik a társadalmi kirekesztődés problematikájával: slumosodó lakónegyedek szegregátumaiban, a munka világán kívül rekedt, szegények intézményeit látogató – vagy addig el sem jutó –, a társadalmi hasznosság tudatától is megfosztott emberek élnek a kilakoltatás árnyékában.

Ez azonban csak az egyik véglet. Magasabb jövedelmi és fogyasztási szinteken, a társadalmi minimum közelében már nem a létfenntartás biztosítása a tét, hanem a korábban megszokott életminőség fenntartása, illetve az „átlaghoz” való tartozás. Az eladósodás a lecsúszást, az elszegényedést kíséri, vagy éppen a „szinten tartás” negatív hozadéka.

A bemutatott háztartások életmódjában, jövedelmi és lakáshelyzetében, családi viszonyaiban lévő különbségek nem fedik el közös vonásaikat. A fizikai-társadalmi szükségletek kielégítésének elégtelensége, a nélkülözés fájdalommal, indulatokkal teli megélése, a krízisállapotokra való fokozott érzékenység, a társadalmi változásokhoz való eredményes alkalmazkodási stratégiák hiánya – sebezhetőségük, törékenységük mutatói.

Az interjúk sokszor a tehetetlenség, kilátástalanság, reményvesztettség állapotát tükrözik. Miközben a hátralékosságra adott válaszok (szankciók) jogszerűek, a szociális jogok gyengék és nehezen érvényesíthetőek. Csakúgy, mint az érintett háztartások, az adósságkezelésben résztvevő intézmények is gyakran szembesülnek lehetőségeik korlátaival. Léteznek ugyan eredményes (lokális) programok, a díjhátralékosság – és a díjhátralékosság hátterében meghúzódó okok – szociálpolitikai kezelése társadalmi szinten még megoldatlan.

Otthontalanul...
Tégy az emberért!

IRODALOMJEGYZÉK

Ferge Zsuzsa: A magyarországi szegénységről, Kézirat, 2002.

Győri Péter – Gábor László: Díjhátralékosok – díjhátralékosság In. Lakók és hatóságok Budapesten, Szociálpolitikai Értesítő 1990/2.

Losonczy Ágnes: Ártó-védő társadalom, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 1989.

Robert Castel: A szociális kérdés alakváltozásai, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, 1998.

Spéder Zsolt: A szegénység változó arcai, Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 2002.

**Otthontalanul...
Tégy az emberért!**

Menhely Alapítvány
1082 Budapest, Baross u. 41.

Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei
1134 Budapest, Dózsa György út 152.
Fax:06-1-320-30-98, Tel.: 236-50-80